

LASTENSUOJELUN JÄLKIHUOLTO NUORTEN TOIMIN- TAMAHDOLLISUUKSIEN EDISTÄJÄNÄ

Veera Ikonen
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Humanistis-yhteiskuntatie-
teellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä: Veera Ikonen	
Työn nimi Lastensuojelun jälkihuolto toimintamahdollisuuksien edistäjänä	
Oppiaine sosiaalityö	Työn tyyppi maisterintutkielma
Aika: 13.9.2021	Sivumäärä: 75 ja 2 liitettä
Ohjaaja: Johanna Moilanen	
Tiivistelmä <p>Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella jälkihuollon asiakkaana olevien nuorten näkökulmasta sitä, millä tavalla jälkihuollon sosiaalityön tarjoama sosiaalinen tuki voi parhaimmillaan edistää sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten toimintamahdollisuuksia. Tutkimusaiheeni on ajankohtainen, sillä jälkihuollon asiakasmäärät tulevat nousemaan vuoden 2020 lakimuutoksen myötä, jossa määriteltiin jälkihuolto-oikeuden kestävän siihen asti, kunnes nuori on 25-vuotias (LSL 2019/542 75 §).</p> <p>Tutkimukseni taustateorianani toimi Amartya Senin (1993) ja Martha Nussbaumin (2011) toimintamahdollisuuksien teoria sekä jälkihuollon työntekijän roolin jäsentämisen apuna Charles Tardyn (1985) käsite sosiaalisesta tuesta. Aineistonani toimi kolme haastattelua, jotka toteutin jälkihuollon asiakkaana olevien nuorten kanssa, viisi lastensuojelun sijais- ja jälkihuollon kehittämistarkoituksessa luotua julkaisua ja kaksi lastensuojelujärjestöjen YouTube -kanavalla julkaistua jälkihuoltoteemaista videota. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Analysoin aineistoni soveltaen sisällönanalyysia sekä teema-analyysia teoriaohjaavasti.</p> <p>Vastauksena tutkimuskysymykseeni sain kolme pääteemaa. Asiakassuhde mahdollistaa nuorelle tiedon, että saa apua tarvittaessa, mikä helpottaa itsenäistymistä. Asiakassuhteessa mahdollistuu huolenpitäminen, itsensä kokeminen tärkeäksi sekä tunteen, ettei ole yksin itsenäistymisaiheessa. Tieto työntekijästä ja hyvä asiakassuhde mahdollistavat myös kaksi muuta jälkihuollon toimintamahdollisuuksia parantavaa osa-aluetta. Itsereflektiossa pohditaan omaa toimijuutta menneessä ja tulevaisuudessa muodostaen lastensuojelupapereita selaamalla käsitys menneestä, ja herätellään tulevaisuuden haaveita ja unelmia toiminnan motivaatioksi. Asiakkuuden suunnittelu- ja toteutusvaiheessa tehdään suunnitelma jälkihuollon työskentelylle sekä taloudellisen tuen ja käytännön tuen keinoin pyritään haluttuja asioita kohti. Suunnitteluvaihe on tärkeää sen kannalta, että jälkihuolto olisi nuorille mahdollisimman selkeää. Kaikki nämä kolme teemaa kuitenkin tapahtuvat samanaikaisesti, esimerkiksi nuoren ollessa huonossa kunnossa, huolenpidon osa-alue korostuu.</p> <p>Tarkoituksenani oli myös tuoda esille lastensuojelun jälkihuollon tärkeä yhteiskunnallinen rooli sekä monipuolinen tehtävä nuoren itsenäistymisen tukijana. Tavoitteenani oli saada kehittäjänuorten näkökulma ja ääni esille siitä, millä lailla jälkihuollon työskentelyä voi kehittää itsenäistymistä mahdollisimman hyvin tukevaksi sekä nuoren omia elämän tavoitteita ja visioita parhaiten palvelevaksi. Nuoren lähtökohdat ovat hyvin erilaiset, ja työntekijöiltä vaaditaan ammatillista osaamista ja nuoren tuntemista siinä, millaisia asioita kohti nuorta kannustetaan ja miten eri tavoin voidaan olla nuoren tukena itsenäistymisvaiheessa.</p>	
Asiasanat: jälkihuolto, toimintamahdollisuudet, sosiaalinen tuki, kehittäminen	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	KONTEKSTINA JÄLKIHUOLLON SOSIAALITYÖ.....	7
2.1	Jälkihuolto palveluna - itsenäistymisessä tukemista	7
2.2	Sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret väestönsana tutkimuksen valossa... 10	
3	TEOREETTINEN JA KÄSITTEELLINEN KEHIKKO	13
3.1	Toimintamahdollisuuksien teoria.....	13
3.2	Sosiaalinen tuki	18
3.3	Itsenäistymisen mahdollisuuden ja velvoitteet - neuvotteluja halutuista toiminnoista	20
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
4.1	Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset.....	24
4.2	Teemahaastattelu menetelmänä ja aineiston keruu	25
4.3	Aineiston esittely	27
4.4	Analyysin toteuttaminen	28
5	ASIAKASSUHTEEN MAHDOLLISUUDET	33
5.1	Sosiaalinen tuki itsenäistymisvaiheessa	34
5.2	Asiakassuhdetta sekä sosiaalista tukea parantavat seikat	38
5.3	Työntekijä ja tuki porttina muihin jälkihuollon mahdollisuuksiin	41
6	JÄLKIHUOLTO ITSEREFLEKTIONA, SUUNNITTELUNA JA TOTEUTUKSENA	43
6.1	Itsereflektio ja unelmat	43
6.2	Jälkihuollon suunnittelu.....	47
6.3	Jälkihuolto konkreettisena mahdollisuuksien helpottajana	51
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA.....	55
7.1	Tutkimustulokset ja tarkastelua aiemman tutkimuksen valossa.....	55
7.2	Tutkimuksen toteutuksen arviointia.....	60
7.3	Tutkimuseettistä pohdintaa.....	63
7.4	Johtopäätökset ja jatkotutkimuksen tarpeet.....	65
	LÄHTEET:.....	68
	LIITTEET	
	LIITE 1. TIEDOTE TUTKITTAVALLE	
	LIITE 2. HAASTATTELURUNKO	

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä syvennyttään lastensuojelutaustan omaavien nuorten kokemusmaailmaan jälkihuollon palveluun liittyen. Millaista tukea nuoret kaipaavat tuki omalle itsenäistymisen polulleen? Lastensuojelun jälkihuolto, jonka asiakaskunnan tuottamaa aineistoa tutkin, on lastensuojelun intervention jälkeen nuorten mahdollisuuksia parantamaan pyrkivä, yksilöllistä ohjausta ja neuvontaa tarjoava palvelu (THL - Lastensuojelun käsikirja 2021). Jälkihuolto on osa lastensuojelua ja kokoava vaihe, jossa varmistetaan prosessin ”onnistuminen”. Tarjoamalla laadukasta jälkihuoltoa, yhteiskunta toteuttaa moraalista velvollisuuttaan saattaa loppuun tehtävä lasten suojelemisesta ja edellytysten tarjoamisesta hyvälle elämälle. Jälkihuoltoa voidaan siis katsoa yhteiskunnan velvollisuuden näkökulmasta: ottaessaan lapsen sosiaalilautakunnan huostaan yhteiskunta on puuttunut raskaimmalla toimenpiteellä yksilön elämään, jolloin yhteiskunnan velvollisuus on vastaavasti kantaa vastuuta lapsesta siihen saakka, kunnes hän kykenee huolehtimaan itsestään. Mutta kuten Honkiatukia ym. (2020, 108) tuovat esille: *”itsenäistyminen on perustavanlaatuisesti sosiaalinen prosessi eikä tarkoita yksin pärjäämistä.”*

Tässä tutkielmassa pureudutaan itsenäistymisen yksin pärjäämisen sijasta siihen, mitä jälkihuolto voi tarjota sosiaalisen tuen avulla sille, että nuori voisi elää sellaista elämää, jossa omat haaveet ja tavoitteet koettaisiin mahdollisiksi, ja miten jälkihuolto voi asiakassuhteen sosiaalisessa prosessissa tätä edesauttaa. Jälkihuollon asiakkuuden aikainen ikävaihe on aikuisuuden identiteetin muotoutumisen ja tulevaisuudensuunnitelmien kannalta kriittistä aikaa (Arnett 2004). Tärkeää on nuoren kokemus siitä, että hän on arvokas ja pystyvä osa yhteiskuntaa, ja että nuorella olisi luottavainen olo tavoitella haluamiaan asioita elämässä. Hyvin onnistuneena itsenäistymisvaihe voi vahvistaa nuoren yhteiskunnallista toimijuutta (Honkiatukia ym. 2020).

Sen lisäksi, että jälkihuolto on lastensuojeluprosessissa sekä aikuisuuden muotoutumisessa olennainen ja kokoava vaihe, tutkimustani perustelee jälkihuollonuorten parissa ja jälkihuollon palvelun vaikuttavuudesta tehty vähäinen tutkimus. Suo-

nessa jälkihuollon interventioihin ja palveluihin ja niiden näyttöön perustuvaa tutkimusta ei ole juuri Suomessa tehty (STM 2019, 8). Toisaalta lastensuojelun jälkihuolto on saanut viime aikoina suuremman valokeilan yhteiskunnassa, ja jälkihuollolla yhä enemmän tunnustettu yhteiskunnallinen paikka. Ajankohtaisuudesta kielii se, että vuodesta 2020 alkaen jälkihuollon päättymisikä nostettiin 21 ikävuodesta 25 vuoteen (LSL 2019/542 75 §). Näin ollen jälkihuollon asiakasmäärät tulevat lähivuosina nousemaan, sillä asiakkuuksia ei teoriassa enää päätetä 21 ikävuoteen. Tämä tarkoittaa lisääntyvää tarvetta resursseille jälkihuollon palvelun toteuttamiseksi, sekä korostaa yhteiskunnan vastuuta uudistaa jälkihuollon palveluita ja rakenteita (STM 2019, 8). Käytännössä ei kuitenkaan ole yhteneviä ohjeita sille, mitä kaikkea 7 vuoden asiakkuuteen kuuluu, vaan jälkihuollon sosiaalityö palveluineen on muotoutumassa uudelleen lakimuutoksen myötä.

Nyt, kun puitteet laadukkaan jälkihuollon toteuttamiselle on ajan mittapuulla lain mukaan asetetut, on erittäin tärkeää kuunnella nuoria, millaista jälkihuoltoa tulisi sisällöltään toteuttaa. Lastensuojelutaustan omaavien nuorten jälkihuoltoa pyritäänkin kehittämään yhä enenevässä määrin. Esimerkiksi Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoima laaja Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä eteenpäin (YEE) -hanke on käynnissä aikavälillä 1.12.2020 - 31.5.2023 pyrkien mm. kehittämään jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten palvelun toteutumista yhdenvertaisesti, sekä tuottamaan integroitua yhteistyömalleja eri organisaatioiden välillä parantaakseen nuorten kanssa toimivien ammattikuntien välistä yhteistyötä (Yhdessä aikuisuuteen – THL 2021: Elämässä Eteenpäin YEE). Kehittämistyötä on tehneet myös esimerkiksi Pesäpuu ry järjestämällä Nuorten Foorumeita, joissa myös jälkihuoltoa on pohdittu yhdessä nuorten kanssa (esim. Pesäpuu 2014). Myös Pesäpuu ry:n alaisen Up2Us hankkeen nuorten kehittäjäryhmä on kokoontunut pohtimaan jälkihuollon palvelun toteutumista ja mahdollisia kehittämiskohtia vuosina 2019 ja 2021 (Pesäpuu 2021, Nuorten ajatuksia jälkihuollosta).

Jälkihuollon nuorten kuuleminen tutkimuksen kentällä on myös sen vuoksi tärkeää, että sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret ovat monen mittapuun perusteella tarkasteltuna haavoittuvainen osa yhteiskuntaa, ja tarvitsevat tukea itsenäistymisprosessissaan (esim. Törrönen & Vauhkonen 2012, 54; Ristikari ym. 2016 & 2018). Lähtökohteisesti resurssit omassa perheessä ovat olleet puutteellisia, mikä on johtanut lastensuojelun interventioon (Heino ym. 2016). Puheeksi on noussut myös jälkihuollon rooli ylisukupolvisen huono-osaisuuden kierteen ehkäisemisessä (esim. STM 2019, 11–13; Pesäpuu ry 2021). Jälkihuollon asiakkaana olevien naisten todennäköisyys tulla rasakaaksi ennen 21 ikävuotta on korkea (esim. Heino & Johnson 2010), joten jälkihuollon rooli tulee olemaan yhä enenevässä määrin tarpeen myös vanhemmuuden tukemisessa (STM 2019, 18).

Vaikka tutkimustieto lastensuojelutaustaisista nuorista on osin huolestuttavaa, on jälkihuollon asiakaskunta kuitenkin hyvin kirjava (esim. Hiitola 2009). Tuen tar-

peet ja elämäntilanteet ovat hyvin yksilöllisiä, vaikka nuoria yhdistääkin jossain määrin haavoittuvainen lapsuus ja lastensuojelun interventio. Haavoittuvaisesta taustasta huolimatta, tai sen takia, nuorilla on paljon kokemustietoa ja voimaa vaikuttaa jälkihuollon palveluun siten, että se palvelisi sijaishuollosta itsenäistyviä nuoria mahdollisimman hyvin osana heidän itsenäistymispolkuaan. On siis tärkeä kuunnella itse nuorten ääntä kehittäessä lastensuojelun jälkihuollon palvelua, ja tähän tavoitteeseen pyrin myös omassa tutkielmassani. Kohdeasiakaskunnan kokemus on ensiarvoisen tärkeää ollen yhteydessä myös vaikuttavuuden näkökulmaan. Kuulemalla nuorten kokemuksia saa vastauksen kysymykseen: ”toimiiko tämä palvelu asiakkaan mielestä oikeasti?”.

Minua alkoi kiinnostaa jälkihuolto nuorten ja jälkihuollon sosiaalityön kokemukset, kun suoritin lastensuojelun jälkihuollossa asiakastyön harjoitteluani keväällä 2019. Opinnäytetyön aihetta valikoidessa talvella 2020 minulla oli mielessäni lukuisia kysymyksiä liittyen nuorten elämän haaveisiin sekä koettuun paikkaan ja toiminnan mahdollisuuksiin tässä yhteiskunnassa. Pohdin paljon sitä, miten 18-vuotiaalta odotetaan itsenäistymistä, ja sitä harjoitellaankin usein jo sijoituspaikassa. Millaisista asioista nuoret haaveilevat, ja mitkä asiat ylipäättään koetaan mahdollisina omassa elämässä? Onko nuorilla riittävät eväät siihen, että kokevat pärjäävänsä tässä yhteiskunnassa? Mitä jälkihuollon sosiaalityöltä odotetaan suhteessa siihen, mitä nuori omalta elämältään tavoittelevat? Näistä pohdinnoista pystyn vastaamaan tällä tutkielmalla vain pienen ja rajattuun osaan, tiedostaen tutkimusaiheen tärkeyden ja ajankohtaisuuden.

Tässä tutkielmassa selvitän kehittäjänuorten tuottaman tiedon perusteella ja nuorten näkökulmasta, millaiseen asemaan työntekijä ja lastensuojelun jälkihuolto voi parhaimmillaan asettua tehtävässään auttaa nuorta itsenäistymisprosessissa, hahmotella nuoren kanssa tavoitteita sekä kannustaa niiden saavuttamisessa. Tutkielmani etenee seuraavasti. Ensinnäkin asettaakseni tutkielman kontekstiin, esittelen pääpiirteittäin, mitä jälkihuollon sosiaalityö ja palvelu pitää sisällään kokonaisuudessaan, sekä esittelen tutkimustiedon kautta, millainen osa väestöstä jälkihuollon asiakasnuoret ovat. Sen jälkeen esittelen tutkimuksen tutkimuksessani olennaisena taustateorian toimivan Amartya Senin (1993) sekä Martha Nussbaumin (2011) toimintamahdollisuuksien teorian. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimukseni toteuttamista ja aineistoani, tutkimukseni eettisyyttä sekä metodologisia valintojani. Luvuissa neljä ja viisi esittelen tutkimustuloksiani. Viimeisessä luvussa pohdin tutkimustuloksiani sekä arvioin oman tutkielmani toteutusta.

2 KONTEKSTINA JÄLKIHUOLLON SOSIAALITYÖ

Tutkimukseni kontekstina toimii jälkihuollon sosiaalityö ja tutkimuskohteena sen asiakkaat. On siis aiheellista taustoittaa, mitä jälkihuolto tarkoittaa sosiaalipalveluna, mitkä sen edellytykset on, ja millainen väestönosa jälkihuoltoonuolet ovat tutkimustiedon perusteella.

2.1 Jälkihuolto palveluna – itsenäistymisessä tukemista

Kun lapsen tai nuoren sijaishuolto tai vähintään 6kk kestänyt avohuollon sijoitus päättyy, syntyy hänelle oikeus jälkihuollon sosiaalityön asiakkuuteen. Jälkihuollon keskeinen tavoite on nuoren itsenäistymisprosessissa tukena oleminen. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos määrittelee Lastensuojelun käsikirjassa jälkihuollon kokonaisvaltaiseksi tueksi kotiutumiseen sijaishuollosta sekä auttaa ”aikuistuvaa nuorta saavuttamaan riittävät valmiudet itsenäisen elämän aloittamiselle” (THL 2021, Lastensuojelun käsikirja). Tässä tutkielmassa tarkasteluni kohteena on nimenomaan sijaishuollosta tai avohuollon sijoituksesta itsenäistyvät, täysi-ikäiset nuoret, joten tästedes keskityn myös käsittelemään täysi-ikäistä ryhmää jälkihuollon asiakkaista.

Vuodesta 2020 alkaen jälkihuolto-oikeus jatkuu 25 ikävuoteen asti (LSL 2019/542 75 §). Jälkihuollon sosiaalityö on nuorelle vapaaehtoista, ja kieltäytyessään asiakkuudesta hänellä on oikeus palata asiakkaaksi 25 ikävuoteen asti (THL 2021, Lastensuojelun käsikirja). Lastensuojelulain (417/2007, 76 a§) mukaan jälkihuollosta vastaava kunta on velvollinen järjestämään jälkihuollon asiakkaalle riittävä toimeentulo sekä tarpeen mukainen asunto. Nuori voi myös jäädä sijaishuoltopaikkaan asumaan vielä täysi-ikäistymisen jälkeenkin jälkihuollon sijoituksella (THL 2013, 72). Lähtökohtaisesti jälkihuollon järjestää sijoituskunta, mutta kunta voi myös ostaa jälkihuollon sosiaalityön kunnalta, johon nuori jää asumaan sijoituksen jälkeen. Jälkihuollon työntekijöitä voivat vastuusosiaalityöntekijän lisäksi olla myös ohjaajat, joiden kanssa kulkea kohti itsenäisyyttä. Kunnallisen jälkihuoltovelvoitteisen sosiaalityön lisäksi on

erilaisia jälkihuollon ostopalveluja, kuten tuetun asumisen palveluita ja kolmannen sektorin toimintaa. THL:n (2021, Lastensuojelun käsikirja) mukaan jälkihuoltotavoitteista palvelua voi toteuttaa mikä tahansa palveluntarjoaja yhteistyössä viranomaisen kanssa ja suunnitelmallisesti.

Jälkihuollon tarkoitus on tarjota nuorelle psykososiaalista tukea, jota voi sosiaalityöntekijän lisäksi toteuttaa esimerkiksi jälkihuollon ohjaaja, tukiperheen tai tukihenkilön kautta. (Pukkio & Hoikkala 2016). Jälkihuollon palvelussa täytyy ottaa huomioon sen yksilöllisyys, sillä jälkihuollon asiakkuudessa on monia rajapintoja ja muutoksia asiakkaan elämässä (Pukkion ja Hoikkalan 2016). Käytännössä jälkihuollon sosiaalityön sisältö riippuukin paljon niin kuntakohtaisista käytännöistä, kuin asiakkaasta itsestään ja hänen tarpeistaan. Työskentelyn ei kuitenkaan tule olla yksilöllisyydestään huolimatta sattumanvaraista, vaan lain mukaan (LsL 2007/417 76 §) tulee työntekijän kanssa laatia asiakassuunnitelma. Suunnitelmassa yleisimpiä mainittuja asioita on koulunkäynnin tukeminen, itsenäistymisen tukeminen yleisesti, tuki itseenäiseen asumiseen sekä taloudellisten asioiden hoitoon (Hiitola 2009, 30). Asiakassuunnitelmaa tulisi aina säännöllisesti tarkistaa.

Lisäksi jälkihuollon sosiaalityössä voidaan tukea harrastuksia ja asumista rahallisesti (Pukkio & Hoikkala 2016). Ensisijaisesti tukeminen tapahtuu nuorelle kertyneistä itsenäistymisvaroista. Itsenäistymisvarat muodostuvat huostaanoton aikana vanhemmalle kertyvistä lapsen elättämiseen tarkoitetuista etuuksista, joista sijoituskunta perii ensin 60 prosenttia (LSL 2007/417, 77§). Loput 40 prosenttia nuoren käytössä olevat itsenäistymisvarat riippuvat siis huostaanoton kestosta ja vanhempien saamien, lapselle suunnattujen tukien määrästä. Lastensuojelulaisissa (2007/417, 77§) säädetään, että itsenäistymisvarojen myöntämisestä päättää sosiaalilautakunta, eli käytännössä jälkihuollon sosiaalityöntekijä.

Vuonna 2006 huostaanotetuista tehdyssä seurantatutkimuksessa selvisi, että sijaishuollon päätyttyä syntyi sosiaalityöntekijöissä huolta siitä, saako nuori aikuisille suunnatuissa palveluissa tarpeeksi apua mielenterveyttä koskeviin asioihin (THL 2013, 78). Jälkihuollon sosiaalityön tehtäväksi voisi näin muodostua myös riittävien palvelujen toteutuminen lastensuojelun asiakkuuden jälkeenkin. On kuitenkin otettava huomioon, että nuoren kanssa työskentelevät jälkihuollon työntekijät navigoivat aina kuntaorganisaation sisällä, ja riittävän avun saaminen on riippuvainen näin myös kunnan tarjoamien palvelujen laadusta ja riittävydestä.

Vaikka jälkihuolto toimii osana lastensuojeluprosessia, eikä sitä tulisi Pukkion ja Hoikkalan (2016) mukaan erottaa sijaishuollon prosesseista kokonaan, on nuoren rooli väistämättä hyvin erilainen kuin sijoituksen aikana. Nuori on täysi-ikäinen, vapaa valitsemaan itse asumismuotonsa ja asiakkuutensa jälkihuollossa ylipäätään. Lisäksi sosiaalityöntekijä on usein eri henkilö kuin sijaishuollon aikana, riippuen siitä, miten kunnassa lastensuojelu on kulloinkin organisoitu. Sijaishuollon aikainen käsitys sosiaalityöntekijästä saattaa kuitenkin vaikuttaa myös jälkihuoltoikäisen asenteen-

seen omaa sosiaalityöntekijää kohtaan. Törrösen ja Vauhkosen (2012) haastattelututkimuksessa sijoitettu nuori koki sijaishuollon sosiaalityöntekijän pettäneen luottamuksen ja tehneen ”mitä haluaa”. Sijaishuollon sosiaalityöntekijä saatetaan nähdä suurena auktoriteettina, joka tekee suuria päätöksiä koskien lapsen elämää. Joissakin tapauksissa asiakkaalla on ollut sijaishuollon aikana useita vaihtuvia sosiaalityöntekijöitä, jotka eivät pahimmassa tapauksessa ole olleet perillä lapsen elämästä ja todellisista tarpeista (THL 2013, 82; Kaijanen ym. 2020). Jälkihuollon sosiaalityöntekijän asema on lähtökohtaisesti erilainen. Jälkihuolto on lastensuojeluprosessin viimeinen vaihe, jonka tarkoitus on tukea itsenäistymisessä ja liittyy nuori osalliseksi yhteiskuntaan. Lastensuojelun tarkoitus on ylipäättään lapsen edun toteutuminen ja varmistaminen, että saa hyvät eväät elämälle. Jälkihuollon piirissä tämä lastensuojelullinen tavoite toteutetaan nuoren huomioiden täysi-ikäisyys ja päätösvalta omista asioista. Tulee myös ottaa huomioon, että jälkihuollon sosiaalityö on vapaaehtoista. Jotkin nuoret eivät koe tarpeelliseksi ottaa palvelua vastaan syystä tai toisesta.

Yleisesti ottaen nuoret ihmiset muuttavat pois kotoaan kahdenkymmenen ikävuoden paikkeilla, ja voivat usein saada perheeltään tukea itsenäistymiseen monella eri tavalla. Jälkihuollon nuorilla asia ei useinkaan näin ole, vaan perhesuhteet saattavat olla tulehtuneita (Stein 2006). Steinin (2012, 40) mukaan joillakin sijaishuollosta itsenäistyvällä saattaa olla olo, että heidät pakotetaan itsenäistymään aikaisemmin kuin mitä he oikeastaan olisivat valmiita. Tätä ehkäisisi se, ettei nuorelta oletettaisi muuttamista omilleen heti 18 vuotta täytettyään, vaan tarjottaisiin mahdollisuutta jäädä sijaishuoltopaikkaan vielä täysi-ikäistymisen jälkeen. Valtakunnallisesti tässä on hyvin toisistaan poikkeavia käytäntöjä, siinä, miten nuoren on mahdollista jäädä sijaishuoltopaikkaan ns. jälkihuollon sijoituksella (Yliruka 2020, 37). Stein (2006) onkin puhunut jälkihuoltoikästä ikään kuin kiihdytettynä tiivistettynä aikuistumisprosessina varsinkin niiden nuorten osalta, jotka muuttavat aikaisin omilleen sijaishuoltopaikasta, sekä esimerkiksi perustavat perheen valtaväestöä nuorempana.

Suomessa jälkihuollon päättämistä nostettiin vuoden 2020 alusta 25 ikävuoteen entisen 21 vuoden sijasta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että asiakassuhde työntekijöihin pitenee, ja jälkihuollon puitteissa on enemmän aikaa tukea nuorta joustavammin, jolloin efekti itsenäistymiseen patistamisesta mahdollisimman pikaisesti saattaa lieventyä. Kuitenkaan ei ole vielä selkiytyneitä käytänteitä siitä, mitä jälkihuolto kokonaisuudessaan pitää sisällään nykyisenä 7 vuotta kestävä. Jälkihuollon päättyessä on lain mukaan myös tarvittaessa tehtävä suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet (LsL 2007/417 76.2 §).

Jälkihuollon tehtävä on siis varmistaa nuorelle tarvitsemansa käytännöllinen, rahallinen ja psykososiaalinen apu ja valmiudet itsenäiseen elämään sijaishuollon ja lastensuojeluinstituution intervention jälkeen niin, että jälkihuollon päättyessä nuorella olisi valmiudet itsenäiseen elämään. Lastensuojelun jälkihuolto on myös sisällöltään noussut viime aikoina suuremman huomion kohteeksi ja jälkihuollon kehittämistä

varten on tehty jonkin verran tutkimusta. Erilaisten järjestöjen ja yhdistysten toimesta on pyritty tuomaan yhä vahvemmin esille nuorten oma ääni siitä, millaista tukea ja apua he eniten tarvitsisivat itsenäistymiseensä. Pesäpyy ry on useaan otteeseen toteuttanut yhteistyössä myös muiden tahojen kanssa Nuorten Foorumeita. Foorumin tarkoituksena oli koota nuoria yhteen kertomaan kokemuksia siitä, miten jälkihuollon sosiaalityötä voisi kehittää. Foorumeissa on tullut toistuvasti esille esimerkiksi toive selkeämmästä informaatiosta jälkihuollon suhteen (esim. Nuorten Foorumi 2014). Opetushallitus uutisoi nettisivuillaan, että nuoret toivoisivat työntekijöiltään enemmän aikaa ja empatiaa sekä pysyvyyttä (Kisnanen 2019). Auta-lasta yhdistys taas on kehittänyt tahollaan Veturi-toimintaa, jonka tarkoituksena on tarjota nuorille vertaistukea jälkihuollon tarjoamien palveluiden lisänä. Veturitoiminnan nettisivujen (2021) kuvauksen mukaan: *”Veturointi-toiminnassa nuoret aikuiset lastensuojelun kokemusasiantuntijat toimivat nuorten sekä perheiden ja muiden lähiverkostojen tukena elämän muutosvaiheissa. Toiminnalla tuetaan nuoren omaa toimijuutta, elämän ja arjen hallintaa, hyvinvointia ja sosiaalista osallisuutta sekä vahvistetaan kokemusasiantuntijoiden osallisuutta lastensuojelun toiminnassa ja kehittämisessä.”* Suomessa on tehty työelämää tukevaa toimintaa sijoitustaustaisille nuorille esimerkiksi SOS-lapsikylän toimesta (SOS-lapsikylä 2021). Myös koulutuksen puolella on tehty vaikuttamistyötä pyrkien viemään viestiä koulu maailmaan siitä, miten koulujen työntekijät voisi tukea paremmin lastensuojelutaustaisia lapsia ja nuoria (esim. Pesäpuu - Sisukas 2020).

2.2 Sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret väestönosana tutkimuksen valossa

Sijaishuollosta täysi-ikäistyneitä on tutkittu väestönosana esimerkiksi THL:n kohorttitutkimuksessa vuonna 1987 ja 1997 syntyneiden osalta (Ristikari ym. 2016 & 2018). Tehdyn tutkimuksen valossa sijoitustaustaiset nuoret ovat riskiryhmässä kärsiä monenlaisista sosiaalisista ongelmista. Osalla nuorista on takanaan hyvin vaikeita kokemuksia ja kuormittavia tekijöitä, osa saattaa kärsiä päihde- ja mielenterveysongelmista tai neurologisista pulmista (Törrönen & Vauhkonen 2012, 54). Sijoitetut lapset kärsivät esimerkiksi koulukiusaamisesta, ahdistuksesta ja oppimisvaikeuksista kouluterveyskyselyn mukaan todennäköisemmin kuin muut lapset, joten nämä tekijät saattavat vaikuttaa nuoreen myös täysi-ikäisyyden jälkeen. Sijoitetuista nuorista joka neljäs kärsi kouluterveyskyselyn mukaan yksinäisyyden tunteista, ja alle puolet oli tyytyväisiä omaan elämäänsä. (Ikonen ym. 2017.) Vuonna 2019 yli puolet jälkihuollon nuorista, jotka olivat sijoitettuna teini-ikäisinä, olivat yhtäaikaaisesti myös nuorisopsykiatrian asiakkaita (Heino 2021). Työttömyyden riski on huostassa olleilla huomattavasti suurempi kuin muilla ikäryhmässä (Heino & Johnson 2010). Huostaanotto-tausta on yhdistetty myös kohonneeseen syrjäytymisriskiin, sillä 12–16-vuotiaana huostaan otetuista 34 prosenttia aikuisena oli jäänyt aikuisena syrjään (THL & Me-

säätiö 2018). Jälkihuollon työ on siis katsottavissa myös syrjäytymistä ehkäiseväksi työksi väestönsosan parissa, kenellä syrjäytymisriski on erityisen kohonnut.

Kansanvälisesti tutkimustulokset ovat samansuuntaisia. Sijaishuollosta täysi-ikäistyvät ovat myös kansainvälisen tutkimuksen mukaan riskiryhmässä esimerkiksi kärsiä mielenterveysongelmista, saavuttaa alhainen koulutustaso, tai tulla raskaaksi teini-iässä (Stein 2008, 291). Ruotsalaisessa kansallisessa kohorttitutkimuksessa selvisi, että sijaishuollosta poistuvilla nuorilla on kohonnut riski pärjätä huonosti koulussa sekä kärsiä psykososiaalisista ongelmista, joita kuvastaa esimerkiksi itsemurhayritykset, päihderiippuvuus, rikollisuus ja toimeentulon ongelmat (Berlin, Vinnerljung, & Hjern 2011). Sama löydös on tullut esiin myös suomalaisessa tutkimuksessa (esim. Ristikari ym. 2018, 82).

Sijoituspaikka ja suhteet siihen on eräs merkittävä tekijä jälkihuollon asiakkaana olevalla nuorella. Eräs näkökulma sijoitustaustaisen nuoren elämänlaatua tarkastellessa on emotionaalinen kiintymys (Törrönen & Munn-Giggings 2018). Nuoren tausta ja esimerkiksi sijoituksien hajanaisuus sekä löyhät sosiaaliset verkostot ovat yhteydessä heikompiin valmiuksiin aloittaa itsenäinen elämä (Näykki 2020). Vastaavasti pitkään samassa sijaishuoltopaikassa olleet nuoret ovat todennäköisemmin emotionaalisesti kiintyneitä, mikä on yhteydessä vakauden tunteeseen sekä yhteenkuuluvuuden tunteeseen vertaisiaan kohtaan (Törrönen & Munn-Giggings 2018). Pienestä asti esimerkiksi samassa paikassa perhesijoituksessa ollut suhtautuu sijaisperheeseen luultavasti eri tavalla kuin teini-iässä käytösongelmien takia vuodeksi laitokseen sijoitettu nuori suhtautuu laitokseen ja sen työntekijöihin. Myös suhde omaan biologiseen perheeseen vaikuttaa nuoren saamaan tukeen. Pienestä asti perhesijoituksessa olleet näyttävät myös tilastojen puitteissa pärjäävän hyvin ainakin koulutuksellisesti, kun taas heikoiten yhteiskuntaan kiinnittyneitä on tilastojen mukaan teini-ikäisenä laitoshoitoon sijoitetut nuoret miehet (Heino & Johnson 2010).

Sijoitukset ovat siis kestoltaan, alkamisajankohdaltaan ja sijoituspaikaltaan erilaisia, ja erilaisiin sijoituksiin liittyy erilaisia ominaispiirteitä. Sijoitustausta on yhteydessä siis luonnollisesti myös jälkihuoltoikäisen lähtökohtiin ja mahdollisiin haasteisiin. On kuitenkin huomattava, että vaikka sijoitustaustan omaavaan nuoreen liittyy tutkimusten perusteella monia eri hyvinvoinnin riskitekijöitä, on jokaisen nuoren polku ja elämä hyvin yksilöllinen omakohtainen tarina.

Tutkittaessa sijoitettujen nuorten paikkaa yhteiskunnassa mukaan kytkeytyy väistämättä myös näkökulma huono-osaisuuden ylisukupolvisuudesta. Vaikka jälkihuollon asiakkaat ovatkin hyvin kirjava joukko, näyttäytyvät sijaishuoltotaustan omaavat nuoret lukuisissa tutkimuksissa riskiryhmänä moniin eri huono-osaisuuden ongelmiin. Nuoren omassa perheessä on ollut erinäisiä haasteita, minkä takia nuori aikanaan on jouduttu sijoittamaan. Yleisesti ottaen lastensuojelun huostaanoton tai sijoituksen syinä on tavallisimmin esim. sosioekonomiset ongelmat, vanhemmuuden haasteet ja vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmat. Yksi suurimmista syistä

on vanhempien uupumus ja jaksamattomuus sekä kasvatukseen liittyvät haasteet, kuten vaikeus rajata lapsen käyttäytymistä. (Heino ym. 2016, 67-71.) Hyvin varhaisessa vaiheessa sijoitetun lapsen vanhemmilla on todennäköisesti ollut enemmän vanhemmuutta kuormittavia tekijöitä elämässä, kun taas teini-iässä sijoitetuilla sijoituksen taustalla oleva problematiikka liittyy yleisemmin myös nuoren kasvuun ja käyttäytymisen ongelmiin, kuten väkivaltaisuuteen tai päihteidenkäyttöön. (Heino ym. 2016, 71-74; Ristikari ym. 2018, 81.) Tässä voi pohtia esimerkiksi nuoren vertaisryhmien osuutta sijoitukseen liittyviin syihin.

Huono-osaisuus puolestaan siirtyy sukupolvelta toiselle tutkimusten mukaan eri tavoin myös Suomessa, jota yleisesti pidetään tasa-arvon maana (mm. Ristikari ym. 2018). Koulutus on eräs merkittävä tekijä yhtälössä: matala koulutustaso on yhteydessä esimerkiksi mielenterveyden ongelmiin sekä työttömyyteen, jotka osaltaan ovat taas yhteydessä lastensuojelun interventioihin (Ristikari ym. 2016, Heino ym. 2016). Vanhempien koulutuspoluilla taas on edelleen vaikutusta lasten koulutuksen tasoon (Ristikari ym. 2018, 17). Oman perheen perustaminen nuorena on varsinkin naispuoleisilla huostassa olleilla varsi yleistä: 24 vuotiaista vuotiasta huostassa olleista naisista 42 prosenttia asui oman lapsen kanssa, kun taas kokonaisuudessaan 24-vuotiaista naisista oman lapsen kanssa asui 20 prosenttia (Heino & Johnson 2010). Vuonna 2015 Helsingissä tehdyssä tutkimuksessa 40 prosenttia jälkihuollon naispuoleisista asiakkaista oli ollut raskaana ennen 21 ikävuotta (STM 2019, 18). Jälkihuolto voidaan näin nähdä myös lastensuojelun sijoituksen jälkeisenä toimenpiteenä, jonka tarkoitus on yhteiskuntaan liittämisen lisäksi myös ehkäistä huono-osaisuuden siirtymistä sukupolvelta toiselle kriittisessä ikävaiheessa, jolloin tehdään omaan elämään liittyviä päätöksiä ja valintoja.

3 TOOREETTINEN JA KÄSITTEELLINEN KEHIKKO

Nyt, kun olen avannut jälkihuollon sosiaalityötä sekä asiakaskuntaa tutkielmani kontekstina, valaisen, millaisesta käsitteellisestä ja teoreettisesta kehikosta käsin tutkimusaiheittani tarkastelen. Tutkielmassani keskeinen teoreettinen tulokulma on Amartya Senin (1993) ja Martha Nussbaumin (2011) toimintamahdollisuuksien teoria. Esitelen lyhyesti Charles Tardyn (1985) sosiaalisen tuen käsitettä, sillä se avaa ja jäsentää työntekijän roolia jälkihuollossa. Lopuksi vielä keskustelutan toimintamahdollisuuksien teoriaa Michel Foucault'n valta-ajatteluun osoittaakseni, ettei pelkästään mahdollisuuksiin keskittyminen jälkihuollon ja sosiaalihuollon kontekstissa ole ongelmantonta.

3.1 Toimintamahdollisuuksien teoria

Tutkimusasetelmassa olennainen osa on se, mistä teoreettisista sitoumuksista käsin tutkimuskysymyksiä käsitellään (Koski 2020). Tässä luvussa käsittelen omassa tutkielmassani olennaiset käsitteet ja teoriat.

Tässä osiossa käsittelen Amartya Senin (1993) sekä Martha Nussbaumin (2011) kehittämää toimintamahdollisuuksien teoriaa, joka toimii tärkeimpänä teoreettisena viitekehyksenä. Teoria on hyvin laaja ja ihmistutkimuksessa paljon käytetty. Pyrin avaamaan teoreettisia sitoumuksia toimintamahdollisuusteoriaan pohjautuvan ajattelun kentällä ja hahmottamaan siitä omaan tutkimusasetelmaan soveltuvan näkökulman. Capability approach -termi on suomalaisen tutkimuksen kentällä suomennettu myös esim. toimintavalmiuksien teoriaksi (Tani, Kiilakoski & Honkiatukia, 2019). Tässä tutkielmassa käänän Senin ja Nussbaumin käsitteen *capability* toimintamahdollisuudeksi yhteneväisyyden ja selkeyden vuoksi.

Toimintamahdollisuuksien teorian kehittivät taloustieteilijä Amartya Sen ja filosofi Martha Nussbaum (2000). Alun perin taloustieteilijä Amartya Sen (1993) kehitti

toimintamahdollisuuden teorian (Capability Approach) haastamaan perinteisen utilitaristisen ja esimerkiksi bruttokansantalouden määrittelemän käsityksen hyvinvoinnista siirtäen tarkastelupisteen objektiivisista mittareista yksilön todellisiin, subjektiivisiin mahdollisuuksiin yhteiskunnassa (Robeyns 2005). Senin (1993) toimintamahdollisuuden näkökulma tarkastelee siis sitä, millaiset todelliset mahdollisuudet ihmiselle on saavuttaa itselleen tärkeiksi kokemia asioita. Senin ajattelu pohjaa pitkälle vapauden käsitykseen: vapauden tilaa kuvastaa se aste, jolla ihmisen on mahdollista valita itselleen haluamia asioita ja toisekseen niiden asioiden määrä ja saavutettavuus, jotka mahdollistavat ihmiselle nämä hyväksi ja halutuiksi koetut päämäärät. Senin ajattelu sitoutuu poliittiseen liberalismiin. Jokin toiminta on välttämättömämpää esimerkiksi perustarpeiden tyydyttäminen, kun taas jokin toiminta saattaa olla monimutkaisempaa, mutta yksilön hyvinvoinnin ja elämänlaadun kannalta olennaista, kuten itsearvostuksen saavuttaminen tai sosiaalinen yhteenkuuluvuus. (Sen 1993, 31.) Toimintamahdollisuuden teorian muodostamiseen osallistuneen Martha Nussbaumin (2011) yhtäältä toimintamahdollisuuksiin pohjautuva Human Development -ajattelu pitää sisällään kysymyksen myös siitä, mitä ihminen voi tehdä tai olla ja miten ihmisen sisäiset kyvyt voisivat parhaiten päästä kehittymään. Senin ja Nussbaumin näkökulmissa on havaittavissa painotuseroja: siinä, missä Nussbaumin lähestymistapa toimintamahdollisuuksiin on enemmänkin sidoksissa yksilön kykyihin ja voimavaroihin sekä inhimilliseen kehitykseen, liittyy Senin näkökulma enemmänkin vapauksiin ja toiminnan mahdollisuuksiin ja tilaisuuksiin saavuttaa haluttuja päämääriä. (Crocker 1992; Robeyns 2005; Tobias 2005; Lehtonen 2018, 30.)

Toimintaa täytyy tarkastella yksilön omasta merkityskehyksistä ja arvoista käsin ja tunnistaa yksilölle olennainen toiminta. *Toiminto (functionings)* kuvastaa niitä päämääriä ja toimintaa, joita ihminen valitsee oman hyvinvointikäsitteensä mukaisesti. Ihmisen kyvykkyys tai pystyvyys tai ns. *mahdollisuudet (capability)* on toimintojen kokonaisuus, jonka yksilö kokee mahdolliseksi. Ihmisen toimintamahdollisuuksien kokonaisuuksia kuvaa tutkimuksessa käytetty englanninkielinen termi *set of capabilities*. Toiminnoissa eli siinä, mitä ihminen päätyy olemaan ja tekemään, realisoituu tähän päämäärään johtavat mahdollisuudet (Nussbaum 2011, 25). Toimintamahdollisuudet koostuvat haluttuun päämäärään johtavien tekijöiden ja mahdollisuuksien koetusta ja tiedossa olevasta valikosta. Toimintamahdollisuudet siis määrittävät toimintojen realisoitumisen todennäköisyyttä.

Olen omassa tutkielmassani perehtynyt toimintamahdollisuuksien teoreettisella kentällä enemmän Martha Nussbaumin painotukseen, jonka teoreettiseen ajatteluun keskityn tästedes. Nussbaumin kyvykkyysajattelussa voidaan jaotella yhteiskunnan tarjoamiin mahdollisuuksiin (*combined capabilities*) ja henkilökohtaisiin mahdollisuuksiin (*internal capabilities*) (Nussbaum 2011, 21–23; Lehtonen 2018). Joskus sisäisten ja ulkoisten toimintamahdollisuuksien välillä on ristiriitoja. Yhteiskunta voi tarjota kehittymistä henkilökohtaisissa toimintamahdollisuuksissa, mutta ei välttämättä puit-

teita näiden toteutumiselle käytännössä, jolloin henkilökohtaiset toimintamahdollisuudet ovat ristiriidassa ympäristön kanssa, eivätkä toiminnoissa saavuta täyttä potentiaaliaan. Joskus taas olisi yhteiskunnan ja muiden rakenteiden tarjoamien mahdollisuuksien kautta mahdollista pyrkiä pitkällekin esimerkiksi uralla, mutta sisäiset mahdollisuudet eivät tähän riitä. (Nussbaum 2011, 23.) Yhteiskunnassa, jossa resurssit on jaettu tasaisesti, voi siis silti ilmentyä epätasa-arvoa yksilön sisäisten toimintamahdollisuuksien erojen vuoksi. Yhteiskunnan on huolehdittava ihmisten todellisia mahdollisuuksia hyödyntää nämä resurssit erilaisten ihmisten elämänlaatua parantamaan pyrkivien instituutioiden ja rakenteiden kautta (Björklund & Saarlio-Siintola 2010), joista lastensuojelun jälkihuolto on yksi esimerkki. Sosiaaliturvapalveluissa on paljon kyse elämänhallintaan liittyvistä seikoista, jotka helpottavat jo yhteiskunnassa teorian tasolla saatavilla olevia mahdollisuuksia (Ajatushautomo Tänk 2013). Yhteiskunnan roolina voidaan siis katsoa olevan esteiden poistaminen, jotka ovat ihmisen arvojen mukaisen hyvinvoinnin sekä itsensä toteuttamisen tiellä.

Näihin esteisiin Martha Nussbaum (2011, 23–33) otti kantaa ihmisen humaaniin kehitykseen nojautuvassa Human Development -ajattelussa, jossa ajatellaan olevan tiettyjä tarpeiden kynnyksiä, joiden alapuolella ihminen ei voi kehittää omia sisäisiä kykyjään. Nämä kymmenen toimintamahdollisuutta, jotka vähintään tulisi jokaiselle ihmiselle olla saavutettavissa, ovat kokonaisuutena nimeltään *basic capabilities*. Vaikka siis toimintamahdollisuudet ja niiden päämäärät tuleekin hahmottaa hyvin yksilöllisinä ja omiin arvoihin ja kokemuksiin sidottuina, on olemassa välttämättömiä seikkoja hyvälle elämälle sekä ihmisen omien kykyjen ja sisäisten mahdollisuuksien kehittämiseksi ja hyödyntämiseksi. Seuraavaksi esittelen nämä kymmenen toimintamahdollisuutta Tani, Kiilakoski & Honkiatukian (2019) suomennosta lainaten, sillä ne ovat tutkielmassani keskeisessä osassa.

TAULUKKO 1: Kymmenen välttämätöntä toimintamahdollisuutta (Nussbaum 2011, 33; suom. Tani ym. 2019)

1. ELÄMÄ mahdollisuus elää ihmisarvoinen ja normaalipituinen elämä
2. RUUMILLINEN TERVEYS riittävä ravinto ja suoja
3. RUUMILLINEN KOSKEMATTOMUUS mahdollisuus liikkua vapaasti paikasta toiseen, turvallisuuden tunne, oikeus seksuaaliseen mielihyvään ja lisääntymiseen liittyvien päätösten tekemiseen
4. AISTIT MIELIKUVITUS JA AJATTELU mahdollisuus käyttää aisteja ja mielikuvitusta, mahdollisuus ajatella ja päätellä, mahdollisuus kehittää näitä taitoja riittävän koulutuksen turvin
5. TUNTEET mahdollisuus kiintyä toisiin ihmisiin ja asioihin, oikeus erilaisiin tunteisiin kaipuusta oikeutettuun vihaan
6. KÄYTÄNNÖLLINEN PÄÄTTELY mahdollisuus muodostaa käsitys hyvästä, mahdollisuus käyttää kriittistä reflektointia oman elämänsä suunnittelussa

7. YHTEENKUULUVUUS, mahdollisuus elää yhteydessä toisiin ihmisiin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, mahdollisuus eläytyä toisten asemaan, mahdollisuus kunnioittaa itseään ja luottaa siihen, että ihmiset kunnioittavat toinen toistensa ihmisarvoa ja pitävät toisiaan tasa-arvoisina sukupuolesta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta, uskonnosta tai etnisestä alkuperästä riippumatta
8. MUUT LAJIT mahdollisuus huolehtia luonnosta, eläimistä ja kasveista
9. LEIKKI, mahdollisuus nauraa, leikkiä ja nauttia vapaa-ajan toiminnasta
10. HALLINTA, TYÖ- JA OMISTUSOIKEUS, mahdollisuus osallistua poliittiseen päätöksentekoon, oikeus sananvapauteen ja kokoontumiseen, mahdollisuus omistaa maata tai materiaalisia hyödykkeitä, mahdollisuus osallistua työnteokoon

Selkeää erottelua mahdollisuuksien ja toimintojen välille on kuitenkin oikeastaan haastavaa tehdä; toimintamahdollisuusteorian kentällä saatetaan tulkita resurssit, kuten puhdas vesi tai raha joko mahdollisuudeksi hyvälle elämälle tai itse toteutumaksi (Robeyns 2005; Isola, Roivanen & Hiilamo 2020). Samaan kysymykseen resurssien ja toimintamahdollisuuksien välisestä erittelystä tarttunut Pirhonen (2012) on määrittellyt toimintamahdollisuus -käsitteeseen sisältyvän kolme eri osatekijää: tarpeen, keinon tyydyttää tarve sekä esteettömän pääsyn tähän keinoon. Suomenkielisessä käsitteessä toimintamahdollisuus yhdistyy englanninkielisessä tutkimuksessa välillä toisistaan erillisinä ja välillä toisilleen synonyymeina käytetyt *functioning* ja *capability*, ollen Pirhosen (2012, 25) näkemyksen mukaan ” sekä tarpeeksi tarkka että riittävän väljä kuvaamaan heidän mielenkiintonsa kohdetta ja erottamaan sen resursseista.” Halutun toiminnon määrittää siis inhimillinen tarve, ja mahdollisuuksia saavuttaa tuo keino ts. tyydyttää tuo tarve määrittää esteettömyys keinoihin, joilla tarve toteutuisi esim. koulutus, jolla edelleen saisi tavoittelemansa taidon tai työpaikan.

Inhimillinen tarve ja mahdollisuus sen toteuttamiseen voi toisaalta jo itsessään olla päämäärä. Viitasalo (2018) taas on ottanut mahdollisuuksien taustavaikuttajiksi pyrkimykset, jotka toimivat ikään kuin unelman tai suuremman päämäärän tavoin yksilön toimijuuden taustalla. Toiminta näin ollen palvelee pyrkimyksiä ja pyrkimykset motivoivat toimintaa. Pyrkimykset muuttuvat dynaamisesti toiminnan ja sosiaalisen kontekstin kanssa vuorovaikutuksessa. Esimerkkinä Viitasalo (2018, 39) käyttää tilannetta, jossa naishenkilön lähipiirissä ja samassa tilanteessa olevan naisen eteneminen korkeammalle omalla urallaan vaikuttaa henkilön omiinkin pyrkimyksiin siten, että uralla eteneminen koetaan itselle mahdolliseksi esimerkin kautta, jolloin siitä voi muovautua pyrkimys. Näin ollen toiminta ja pyrkimykset ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja muokkaavat myös ympäristön toimintaa ja pyrkimyksiä. Näkisin siis, että Viitasalon (2018) asemointi toimintamahdollisuuksiin ja toiminnan päämääriin on Pirhosen (2012) tarvenäkökulmaa sosiaalisessa kontekstissa muuttuvampi ja enemmän ihmisen omaa eettistä pohdintaa ilmentävä.

Toimintamahdollisuuksien teoriaa soveltaessa tutkimuksessa tulee ottaa huomioon ihmisryhmä ja yhteiskunnan konteksti (Robeyns 2006; Nussbaum 2011, 97). Tutkimuksen kohteena oleva väestönosa on luvussa 1 esiin tuomallani tavalla haavoittuvainen osa yhteiskuntaa. Jos ottaa jälkihuoltoon koskevan, osin huolta herättävän tutkimustiedon huomioon, voisi olettaa, että yleisesti ottaen jälkihuollon asiakkaille esimerkiksi korkeakoulutus on vähemmän saavutettavissa kuin niille nuorille, jotka eivät tähän ”marginaaliin” kuulu. Toisaalta toimintamahdollisuuksien teoria soveltuu jälkihuollon asiakkaina olleisiin nuoriin myös siten, että lastensuojelun palvelut voidaan nähdä itsessään myös mahdollisuutena: onhan se oikeuttanut jälkihuollon asiakkuuteenkin. Kuten THL:n raportin (2016) alkusanoissa mainitaan: ”*Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla samanlaiset mahdollisuudet toteuttaa omaa potentiaaliaan siten, etteivät vanhempien koulutustaso, taloudellinen asema tai asuinpaikka lähtökohtaisesti asettaisi lapsia ja nuoria eriarvoiseen asemaan matkalla itsenäiseen aikuisuuteen. Lapsen oikeudet edellyttävät kasvua ja kehitystä turvaavaa sekä osallisuutta tukevaa ympäristöä. Onnellinen lapsuus on itseisarvo. Se heijastuu pitkälle tulevaisuuteen.*” (Ristikari ym. 2016.) Näin ollen yhteiskunta on lastensuojelun interventioin pyrkinyt parantamaan lapsen myöhempiä toimintamahdollisuuksia tavoitteenaan mahdollistaa lapselle mm. ihmisarvoinen elämä, riittävä suoja ja ravinto, sekä fyysinen koskemattomuus (Nussbaum 2011, 33).

Toimintamahdollisuuksien teoriaa on myös kritisoitu liiasta individualistisesta otteestaan (mm. Robeyns 2005). On selvää, että tietyn ihmisryhmän toimintamahdollisuuksien parantaminen parantaa myös yksilön hyvinvointia ja mahdollisuuksia. On kuitenkin tilanteita, jossa yksilön omat halut ja tarpeet on ristiriidassa yhteisön tarjoamien mahdollisuuksien tai roolien kanssa. Tällöin on tarve individualistiselle näkökulmalle. Yksilönäkökulma palvelee myös tutkimusasetelmaani: jälkihuollon nuori on omana yksikkönään jälkihuollon asiakas, ja asiakkuudessa työskennellään nimenomaan yksilön omien subjektiivisten pyrkimysten ja tavoitteiden kanssa.

Toimintamahdollisuuksien teoria yhdistettynä jälkihuoltoon ja sosiaalipalvelujärjestelmään avaa keskeisesti oman tulokulmani toimintamahdollisuuksiin tässä tutkielmassa. Tässä tutkielmassa käsitän jälkihuollon sosiaalityön eräänlaisena mahdollisuutena, joka lisää tai ohjaa yksilön toimintamahdollisuuksia olemalla eräänlainen linkki yhteiskunnan tarjoamiin mahdollisuuksiin niiden neuvottelujen kautta, jossa pohditaan, mitä nuori itse haluaisi elämässä tavoitella tai saavuttaa. Esimerkiksi joskus pystyäkseen toimimaan koulutuspolulla, täytyy esteitä nuoren mielenterveyden osalta poistaa, mikä voi tapahtua esimerkiksi kunnan järjestämässä mielenterveyspalveluiden kokonaisuudessa. Ohjaamalla ja olemalla apuna palveluun hakeutumisessa, jälkihuollon työntekijä parantaa asiakkaan mahdollisuutta saada tarpeellista hoitoa. Toisaalta ottamatta edes huomioon nuorten lastensuojelutaustaa, nuorten näkökulmasta ylipäätään sosiaali- ja terveydenhuolto voisi ylittää omia rajojaan, jotta nuorilla olisi enemmän toimintamahdollisuuksia saada palvelujärjestelmässä tarvitsemaansa tukea (Törrönen ja Vauhkonen 2012, 101). Nuoren elämässä tärkeässä asemassa olevat

yhteiskunnan eri osa-alueet (esim. koulutus, työllisyyspalvelut, asuminen) ovat erillään toisistaan, ja sektoreiden väliset rajat ovat tiukat. Ammattikunnat toimivat omien tottumuksien mukaisesti. Nuoren on helppo pudota eri sektoreiden väliin varsinkin kriittisissä siirtymäkohdissa. (Yliruka ym. 2020, 8). Olisi siis väärin ajatella kyseessä olevan vain yksisuuntainen prosessi, jossa nuori toimii yhteiskunnan verkostossa parhaansa mukaan. Myös yhteiskunnan järjestelmien tulisi joustaa asiakaskuntansa tarpeiden mukaan, jolloin asiakkaiden toimintamahdollisuudet paranisivat. Yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet ovatkin henkilökohtaisten toimintamahdollisuuksien kanssa vuorovaikutuksessa (Nussbaum 2011, 23).

3.2 Sosiaalinen tuki

Keskeinen käsite tutkielmassani ja jälkihuollon roolissa nuorelle on sosiaalisen tuki. Pyrin tässä osassa avaamaan sosiaalisen tuen pääpiirteitä, sekä avaamaan oman tulokulmani sosiaaliseen tukeen tutkielmassani. Sosiaalinen tuki palvelee tutkielmassani ikään kuin siltana toimintamahdollisuuksiin eri osa-alueineen, sillä jälkihuollon palveluna kytkeytyy työntekijään, esimerkiksi sosiaalityöntekijään tai ohjaajaan, joka jälkihuoltoa nuorelle toteuttaa. Sosiaalinen tuki auttaa siis hahmottamaan, mitkä on työntekijän tuen muodot, joilla hän nuoren toimintamahdollisuuksia edistää.

Sosiaalisen tuen käsite alkoi muotoutua Yhdysvalloissa 1970-luvulla, kun alettiin kiinnostua lähiyhteisöjen ja ihmissuhteiden merkityksestä ihmisen hyvinvoinnille. Yleisesti ottaen sosiaalisella tuella viitataan ihmisen elämässä oleviin tärkeisiin ihmissuhteisiin ja sosiaalisiin verkostoihin, kuten perheeseen ja kaveripiiriin (Thoits 1995). Nykyään tutkimuksen kentältä on löydettävissä ainakin 30 eri määritelmää sosiaaliselle tuelle. (Williams ym. 2004.)

Charles Tardy (1985) on jäsentänyt sosiaalisen elementtejä viiteen osa-alueeseen, joiden kautta sosiaalista tukea voi tutkia: miten tuki on järjestetty tai miten sitä on saatavilla, millaisessa sosiaalisessa verkostossa tuki ilmenee (esim. perhe, työkaverit), onko tuki saatua vai annettua tukea, kuvaillaanko tukea vai otetaanko kantaa siihen, kuinka hyväksi tuki koetaan ja lopulta tuen sisällön osa-alueisiin. Tässä tutkielmassa käsitän sosiaalisen tuen sisällön Charles Tardyn (1985) tutkimuksissaan käyttämän määritelmän mukaan. Se pitää sisällään neljä ulottuvuutta. Emotionaalisen ja materiaalisen tuen lisäksi Tardyn sosiaaliseen tukeen lukeutuu myös informaatio sekä arviointi. Emotionaalinen tuki Tardyn (1985) sosiaalisen tuen määritelmässä ilmentää empatiaa, luottamista ja välittämistä. Materiaalinen tuki ilmenee instrumentaalisen tuen muotona esimerkiksi rahana, tarvikkeina tai muina hyödykkeinä. Informatiivinen tuki tarkoittaa neuvontaa ja ohjausta. Arviointi taas henkilökohtaisen palautteen antamista, esimerkiksi kannustusta. (Ellonen 2008, 49; Tardy 1985.)

KUVIO 1: Charles Tardyn (1985) sosiaalinen tuki, mukaillen Wright-Scott, Kerry-Ann (2018): The social-emotional well-being of the gifted child and perceptions of parent and teacher social support.

Sosiaalisen tuen sisällölle on erotettavissa myös monia muita eri osa-alueita ja painotuksia, eikä Tardyn (1985) jäsenitys ole ainoa. Esimerkiksi Sydney Cobbin (1976) määritelmässä painottuu sosiaalisiin verkostoihin kuulumisen ja niissä tapahtuva arvostus ja koettu yhteenkuuluvuus. Gobbin mukaan vastavuoroisten sosiaalisten verkostojen avulla ihminen kokee olevansa kunnioitettu ja rakastettu (Ellonen 2008, 49; Gobb 1976). Suomalaisen tutkimuksen kentällä käsitellyt esimerkiksi Erkki Kumpusalo (1991, 14–15). Hänen erittelyssään on viisi teemaa, jotka ovat aineellinen, toiminnallinen ja tiedollinen sekä emotionaalinen ja henkinen tuki. Aineelliseen tukeen sisältyy konkreettisia asioita, esimerkiksi raha, tiedollinen tuki taas käsittää esimerkiksi tietoa ja opastusta sekä neuvontaa palveluihin liittyen. Emotionaaliseen tukeen lukeutuu taas empatia, rakkaus ja kannustus. Henkinen tuki Kumpusalon mukaan taas on enemmänkin uskonnon tai jonkin filosofian taholta tulevaa tukea. (Kumpusalo 1991.)

Sosiaalista tukea voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, millaisia vaikutuksia sosiaalisella tuella voi olla. Thoits (1995) havaitsee sosiaalisella tuella olevan esimerkiksi stressiin suoria sekä suojaavia vaikutuksia. Suojaavat vaikutukset näkyvät ikään kuin ennalta ehkäisevänä vaikutuksena sosiaalisen tuen kautta: ympäröivältä yhteisöltä saatu sosiaalinen tuki pienentää riskiä kärsiä eri asioista ja elämäntilanteista aiheutuvaa stressiä, ikään kuin suojaa stressitekijöiltä. Suorat vaikutukset taas lieventävät jo koettuja stressivaikutuksia vaikuttamalla suoraan yksilön hyvinvointiin. (Thoits 1995; Williams ym. 2004; Ellonen 2008, 50).

Sosiaalisen tuen ollessa hyvin laaja ja monialainen termi, on sitä tutkittaessa otettava huomioon konteksti, jossa sosiaalista tukea tarkastellaan (Williams 2004). Tässä

tutkielmassa kontekstina on jälkihuollon sosiaalityön nuorelle tarjoama sosiaalinen tuki. Jälkihuollon sosiaalinen tuki on suunnattu nuoren itsenäisen elämisen tukemiseen lastensuojelun intervention päätyttyä. THL on nimennyt jälkihuollon palveluista psykososiaalisen tuen olevan ” *henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa, esim. arjessa selviytymisen ja itsenäisen elämän taitoihin, yhteiskunnan palveluihin ohjaamista*” (THL 2021, Lastensuojelun käsikirja). Tässä THL:n määritelmässä korostuu sosiaalisen tuen informatiivinen ja arvioinnin puoli. Lisäksi lakisääteisesti jälkihuoltoon kuuluu myös taloudellinen tukeminen esimerkiksi asumisen ja harrastusten tukeminen rahallisesti (mm. Pukkio & Hoikkala 2016). Katsoisin Tardyn (1985) määritelmään sisältyvän emotionaalisen tuen myös olevan läsnä jälkihuollon työskentelyssä. Sosiaalinen tuki voidaan lisäksi jakaa joko epäviralliseen, läheisiltä saatuun tukeen tai viralliseen, työntekijöiden antamaan tukeen (Tardy 1985; Kumpusalo 1991, 16).

Tutkielmassani katson jälkihuollon työntekijän antavan nuorelle viralliselta taholta, ja lähtökohtaisesti yhteen suuntaan: työntekijä on tuen antaja ja nuori on tuen saaja. Vaikka tutkielmani tulokulma poikkeaa yleisestä käsityksestä sosiaalisesta tuesta vastavuoroisina ja ilmentyvän ns. orgaaneissa ihmissuhteissa, eikä jälkihuollon työntekijä ei ole nuoren jokapäiväisessä elinympäristössä läsnä, on jo tieto tuen saamisesta tarpeen tullen stressiä helpottava tekijä (Tardy 1985, Thoits 1995). Jälkihuollon työntekijällä on koulutuksen puolesta erityistä asiantuntijuutta, jota jälkihuollon asiakas saattaa joskus haastavassa itsenäistymisen elämänvaiheessa tarvita. Jälkihuollon voidaan katsoa antavan nuorelle instituution puolesta sellaista sosiaalista tukea, joka on vaarassa olla toteutumatta nuoren orgaanisessa ympäristössä, esimerkiksi biologisen perheen taholta. Lisäksi aineistoni pohjalta on huomattavissa, että teoriassa formaalin sosiaalisen tuen muodossa on havaittavissa myös epävirallisia ja tuttavallisia-kin piirteitä.

3.3 Itsenäistymisen mahdollisuuden ja velvoitteet - neuvotteluja halutuista toiminnoista

Toimintamahdollisuuksien teoria kytkeytyy vahvasti vapauden teemaan: yhteiskunta tarjoaa yksilölle enemmän tai vähemmän rajatun valikoiman mahdollisuuksia, joista yksilö voi vapaasti valita tai olla valitsematta tarttua näihin mahdollisuuksiin (Nussbaum 2011, 18; Sen 1993, 33). Toimintamahdollisuuksien teoria ei pidä sisällään vastauksia siihen, millaisia valintoja ihmisen tulisi tehdä, vaan enemmänkin siihen, että tarjolla tulee olla mahdollisuudet ihmisen itselleen parhaaksi kokemien asioiden toteuttamiseen (Tani, Kiilakoski & Honkiatukia 2019). Itsenäistymisen kontekstissa täysi-ikäistyminen ja sijaishuollon päättymisen saatetaan nähdä myös suurena mahdollisuutena: nuorella ei olisi enää lastensuojelun asettamia sääntöjä tai rajoituksia ja nuori saa itse päättää omasta elämästään. Mutta sen lisäksi, että jälkihuollossa pyri-

tään antamaan sosiaalista tukea sekä parantamaan nuorten mahdollisuuksia tavoittelemisissa asioissa, kuuluu itsenäistymiseen ja aikuisuuteen myös vastuita, joita jälkihuollon työssä pyritään tuomaan esille (THL – Lastensuojelun käsikirja, Jälkihuolto 2021).

Jälkihuollon asiakasnuoreen kohdistuu väistämättä odotuksia, jotka tulevat näkyviksi esimerkiksi jälkihuollon asiakassuunnitelmassa (LSL2007/417 30§ 5 mom.). Palvelujärjestelmän puolelta on oletuksia siitä, että nuori pyrkii kohti työelämää esimerkiksi työtoiminnan tai koulutuksen turvin, ja tätä tuetaan esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen etuuksilla, sekä jälkihuollosta myönnettävillä etuuksilla (Kela Opintotuki 2021; THL Lastensuojelun käsikirja – Jälkihuolto 2021). On ikään kuin järjestelmään sisäänkirjoitettu, että ihmisen on hyvä käydä töissä tai opiskella tulevaa töissä käyntiä varten. Tobias (2005) tuokin esille, että oleellista ei ole se, mitä realistisesti yksilö pystyy tekemään, vaan se, mitä yksilö ajattelee olevan yleisesti hyväksyttyä tai mahdollista tehdä. Kuinka paljon itse koetut odotukset ja tunne siitä, millaiseksi yhteiskunnan jäseneksi nuoren halutaan muuttuvan, muovaavat nuoren omia tavoitteita ja koettuja toimintamahdollisuuksia? Nuoret saattavat olla hyvinkin tyytyväisiä elämään ilman suurempia kunnianhimoisia tavoitteita (Bakkteig ym 2020). Käytännössä nuoren tavoittelemiin asioihin kuitenkin vaikuttaa yhteiskunnan normit ja asiakkuuden subjektivoiva valta väistämättä.

Kun siis puhutaan sosiaalihuollon kontekstissa halutuista toiminnoista (*functions*), tulee tähän päämäärän saavuttamiseen vaikuttavien esteiden ja mahdollisuuksien lisäksi pohtia myös itse haluttuja päämääriä kriittisesti. Millaisista taustavaikutajista nuoren tavoitteet on muodostuneet, ja kuinka paljon työntekijällä on siihen valtaa, ja onko tämä valta hyvä vai huono asia? Sosiaalityöntekijän kanssa käydyissä keskusteluissa asiakkuuden tavoitteista asiakassuunnitelmaa laatiessa on läsnä nuoren omat tarpeet ja toiveet, käsitykset omasta itsestä ja kyvykkyydestä ympäröivät odotukset sekä tavoite itsenäistymisestä ja yhteiskuntaan osallistumisesta. Sosiaalityöntekijältä vaaditaan herkkyyttä osata tunnistaa oma rajapintansa yhteiskunnan velvoitteiden ja nuoren yksilöllisen elämän välillä. Joskus navigointi yhteiskunnan velvoitteiden ja nuoren omien suunnitelmien välillä on haastavaa.

Yksi näkökulma hahmottaa sosiaalityön yhteiskunnallista ja hienovaraista valtaa Michel Foucault'n objektivointi ja subjektivointi -teoriaan pohjautuva ajatus siitä, että oikeastaan sosiaalityö itse tuottaa asiakkaitaan, jolloin asiakkuudessa ihminen nähdään tietyn kehyksen rajaamana (Juhila 2009). Foucault'n valtakäsityksen mukaan instituutioilla on subjektivoivaa valtaa, joka saa ihmiset ottamaan tietyt osat itsestään objektiivisen tarkastelun kohteeksi ja muovaamaan näitä yhteiskunnan normien mukaiseen suuntaan autonomisesti. Foucault'lainen ajattelu on sovellettavissa myös jälkihuollon asiakkuuteen myös subjektiiin kohdistuvana mahdollistavana valtana. Asiakkuudessa on siis kyse ns. suostuttelevasta vallasta, joka saa ihmiset autonomisesti muokkaamaan itseään. (Juhila 2009.) Tämä ei ole suoraan joko hyvä tai huono asia.

Esimerkiksi yhteiskunnan normien mukaisesti aikuinen ihminen huolehtii omasta taloudestaan sekä maksaa laskunsa itse ja ajallaan. Jälkihuollon työ kannustaa kohti tätä tavoitetta, mikä on nuoren oman elämän sujuvuuden, arjen taitojen ja edelleen velkaantumisen ehkäisemisen kautta tärkeää. Subjektivoiva valta näyttäytyy myös kyvyssä auttamaan nuori näkemään itsensä positiivisessa valossa. Jälkihuollon sosiaalityön voisi katsoa olevan myös edesauttamassa positiivisempaa minäkuvaa ja uskoa omii kykyihin, ja niin lisäävän myös toimintamahdollisuuksia. Työntekijällä saattaa olla hyvin positiivinen vaikutus nuoren minäkuvaan ja ajatukseen omasta pystyvyydestä. (Hanrahan ym. 2020.)

On foucault'laisesta näkökulmastakin selvää, ettei paradigmattomat yhteiskunnan ja yksilön väliset tavoitteista ole erillisiä toisistaan, eivätkä nuoreen kohdistetut odotukset ole välttämättä ollenkaan vastakkaista nuorten omille tavoitteille tai suunnitelmille: moni asiakas varmasti haluaisi työ- tai opiskelupaikan, sillä onhan kyse yhteisöllisyydenkin näkökulmasta tärkeistä instituutioista. Työtä tai opiskelua elämän peruspilareina sekä nuorille usein hyvin merkityksellisinä asioina ei voida sivuuttaa. Työelämään siirtymistä pidetäänkin yhtenä olennaisimmista asioista itsenäistymisen kannalta. Työ tarjoaa taloudellista turvaa, elämän stabiliteettia ja osallisuutta työyhteisöön ja instituutioon. Työ saattaa olla lastensuojelutaustaiselle nuorelle tärkeä osuutta aikuisen identiteettiä sekä edesauttaa tunnetta siitä, että taustastaan huolimatta voi itse vaikuttaa omaan elämäänsä (Arnau-Sabatés & Gilligan, 2015). Koulu ja varhaiset työkokemukset parantavat nuoren resilienssiä, sosiaalisia verkostoja ja mahdollisuuksia työelämässä. Koulutus sen sijaan toimii mahdollisuutena työelämään siirtymisessä, ja koulun ohella tehtävä osa-aika työ taas mahdollistaa koulutuksen rahallisesti, ja saattaa tarjota mahdollisuuksia oppia opiskeltavia asioita soveltavasti. (Arnau-Sabatés & Gilligan, 2015.)

Sabine Alkire (2008) on eritellyt toimintamahdollisuuksien teorian soveltamista tutkimuksessa kahteen eri painotukseen. Toinen on arvioiva (*evaluative*), jossa eri mahdollisuuksia tai toisin sanoen vapauksia arvioidaan keskenään. Arvioiva painotus ei ota kantaa siihen, mikä halutuista päämääristä tai mahdollisuuksista olisi kaikista paras, vaan määrittelee ja arvioi niiden lopputulemia. Arvioiva ote saattaa tuottaa suosituksia analyysin tuloksena, mutta se ei ole tämän painotuksen tarkoitus, vaan ensisijaista on nimenomaan eri vapauksien kartoitus ja niiden vertailu keskenään objektiivisesti. Toinen painotus (*prospective application*) enemmänkin prosessiin ja tahoihin, joissa mahdollisuuksia pyritään laajentamaan ja tuottamaan, ja mitä näistä muutoksista seuraisi vapauksien puitteissa. Näkökulma siirtyy ottamaan kantaa, minkä mahdollisuuksien olisi hyvä lisääntyä, mitä pitäisi tehdä, jotta näin kävisi.

Vaikka Alkiren (2008) käsitteet arvioiva ja kantaa ottava painotus keskittyvät lähtökohtaisesti toimintamahdollisuuksien tutkimusotteeseen, on tutkielmassani hyvä noteerata näiden painotusten ero myös käytännön asiakasprosesseissa. Aineistossani nuoret toimivat arvioijina, sillä heillä on tieto siitä, millaisia esteitä jälkihuollon palvelun toteutumisen ja omien päämäärien edessä on. Myös asiakastyön tasolla

täysi-ikäisiä asiakkaita kohdellaan aikuisena, omista asioistaan päättävänä ihmisenä (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812 8§). Asiakassuh-teissa jälkihuollon työntekijän rooli käytännössä taas voi vaihdella arvioivan ja kantaa ottavan välillä, sekä olla kumpaakin yhtäaikaisesti. Kertomalla eri mahdollisuuksista ja niiden todennäköisistä seurauksista työntekijä antaa nuorelle tietoa omaan arviointiin. Työntekijä saattaa olla lisäksi myös mukana nuoren kanssa arviointiprosessissa siitä, mihin suuntaan olisi hyvä pyrkiä. Sosiaalityön ollessa asiakassuunnitelman avulla toteuttavaa suunnitelmallista työtä, tulee työn tavoitteiden ja päämäärien olla myös nuoren itsensä tavoitteita, ottaen kuitenkin huomioon halujen taustalla vaikuttavat mekanismit yhteiskunnallisesti sekä sosiaalisesti muokkautuneina pyrkimyksinä (Viitasalo 2018). Arviointiprosessissa on hyvä tunnistaa myös työntekijän hienovaraiset sekä vallan, että mahdollistamisen muodot, vaikka nuoren tavoitteiden muokkaamisella ja arvioimisella pyrittäisiinkin vilpittömästi parantamaan nuoren hyvinvointia.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkimukseni toteuttaminen on ollut pitkä ja monivaiheinen prosessi. Keväällä 2020 aloin pohtia tutkielmani aihetta, ja harjoitteluni kunnan lastensuojelun jälkihuollossa oli jäänyt mieleeni mielenkiintoisena kokemuksena. Olin päättänyt haastatella jälkihuollon asiakkaita saadakseni heidän äänensä kuuluviin omassa tutkielmassani. Jälkihuoltoaiheisen opinnäytetyön teema hahmottui mielessäni vähitellen saaden aina uusia kerroksia, muuntuen identiteetistä ja arvoista yhteiskuntakriittiseen otteeseen ja lopulta toimintamahdollisuuksien näkökulmaan. Kesällä tutkimussuunnitelmani hyväksyttiin, ja tällöin aiheenani oli vielä narratiivinen tutkimus jälkihuolto nuorten identiteetistä ja koetuista toimintamahdollisuuksista. Haastattelurunkoa hahmotellesani jäi identiteetti ja arvot pois, ja tilalle jäi koetut mahdollisuudet, ulkopuolisten odotusten merkitys omiin valintoihin, sekä jälkihuollon koettu apu omassa elämässä. Lopulta myös aineistoni muotoutui uudelleen, kun haastattelujen lisäksi otin materiaalia netistä löytyvistä julkaisuista jälkihuollon nuorten tuottamana.

Tässä luvussa kuvailen sitä, miten olen toteuttanut tutkimukseni käytännössä. Aluksi esittelen, millaiseen tutkimusasetelmaan ja tutkimuskysymykseen olen päätenyt. Sen jälkeen esittelen aineistoni ja kuvailen, millä tavalla se on kerätty. Tämän jälkeen avaan metodologisia valintoja ja esittelen konkreettiset tavat, joilla aineistoni analysoin. Lopuksi pohdin tutkimukseni toteutusta eettisestä näkökulmasta. Olen tehnyt tutkielmani varten erillisen aineistohallintasuunnitelman Jyväskylän yliopiston kurssilla Aineistohallinnan perusteet kesällä 2020, ja tämän suunnitelman ja sen toteutuksen sisältöä sovellan ja sisällytän tähän lukuun.

4.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkielmassa tutkin sitä, mikä jälkihuollon sosiaalityön rooli voi olla nuorten toimintamahdollisuuksien edistäjänä. Tavoitteenani on tutkia nuorten tuottaman tie-

don perusteella ja jälkihuollon asiakkaana olevien nuorten näkökulmasta, millä tavalla lastensuojelun jälkihuolto *voi* parantaa sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren toimintamahdollisuuksia sekä helpottaa tarjolla olevien mahdollisuuksien käyttöönottoa. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka aineistona toimii teemahaastatteluina keräämäni kolme haastattelua, sekä internetistä koottuja, jälkihuollon kehittämiseen tarkoitettuja julkaisuja sekä Youtube-videoita.

Olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä, miten jälkihuolto voi auttaa nuoria parhaalla mahdollisella tavalla ja avata heille mahdollisuuksia tavoittelemansa kaltaiseen elämään nuorten tuottaman materiaalin perusteella. Tavoitteeni ei ole tuoda esille valikkoa jälkihuollon tarjoamista palveluista, sillä aineistoni ei anna siihen vastauksia. Suomen kaltaisessa maassa ei pääosin ole pulaa resursseista, jotka tukevat hyvän elämän tavoittelua. Sosiaaliturvajärjestelmä, koulutusjärjestelmä ja esimerkiksi lastensuojelu toimivat eräänlaisina perustavanlaatuisen toimintamahdollisuuksien turvaajana. Näin tapahtuu teoriassa. Käytännössä yksilöllä saattaa olla erilaisia esteitä, jotka ovat resurssien hyödyntämisen tiellä. Jos puhutaan nuoren sisäisistä resursseista (*internal capabilities*, Nussbaum 2011) jälkihuollon asiakkaiksi tullessaan, ei niistäkään tutkimusaineistoni juuri anna aineksia perusteltuun tai kattavaan kuvailuun. Olemassa olevaan toimintamahdollisuuksien valikkoon en voi tutkielmassani myöskään ottaa kantaa. Esimerkiksi jälkihuoltoikäisille tarjottavat palvelut vaihtelevat hyvin paljon kunnittain. Toimintamahdollisuuksien viitekehys toimii siis tutkimusasetelmassani enemmänkin peilauspintana teemoille, jotka aineiston pohjalta muodostin.

Vastaan siis tutkielmassani aineistolle esittämäni kysymykseen:

- millä tavalla lastensuojelun jälkihuolto *voi* parantaa sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren toimintamahdollisuuksia sosiaalisen tuen näkökulmasta?

4.2 Teemahaastattelu menetelmänä ja aineiston keruu

Aineiston keruu muodostui tutkielmani tekemisessä pitkäksi ja monivaiheiseksi kokonaisuudeksi. Alun perin tarkoitukseni oli tehdä haastattelututkimus erään kunnan jälkihuollon asiakkaiden parissa. Haastattelu on hyvin yleinen tiedonkeruumuoto ihmistieteissä sen monipuolisuuden ja joustavuuden vuoksi -- tutkija on itse suoraan vuorovaikutuksessa tutkittaviin, mikä mahdollistaa tutkijan vaikuttamismahdollisuuksia siihen, millaista tietoa tilanteessa tuotetaan (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34-35). Haastattelutyyppejä voidaan jaotella esimerkiksi sen perusteella: strukturoidussa haastattelussa haastattelun kulku ja kysymykset ovat etukäteen tarkasti mietittyjä, kun taas valitsemani teemahaastattelu antaa väljyyttä tilanteelle haastateltavalle tuoda vapaammin teemaan liittyviä aiheita ja ajatuksia esille (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47). Valitsin omaksi aineistonkeruumenetelmäkseni siis yksilöllisesti toteutettavan teemahaastattelun. Ajattelin nuorelle olevan helpompi kertoa näkemyksiään kahden

kesken, mutta toisaalta ryhmähaastattelussa saattaa syntyä myös mielenkiintoista dialogia haastateltavien välillä tutkittavan aiheen ympärillä (Valtonen & Viitanen 2020).

Alkuperäinen haastattelurunkoni käsitteli asiakkaiden kokemuksista omista toimintamahdollisuuksistaan ja ulkopuolisten odotusten merkityksestä omalle toiminnalle ja valinnoille sekä kokemuksista siitä, miten jälkihuolto on auttanut niiden asioiden saavuttamisessa, jotka koettiin omassa elämässä tärkeiksi. Alkuperäinen haastattelurunkoni on siis näiden kolmen teeman ympärille suunniteltu. Suunnittelu onkin haastattelun yksi tärkeimpiä vaiheita (Hirsjärvi & Hurme 2008, 54). Ennen haastattelukutsujen laittamista jakoon, harjoittelin haastattelurungon läpi ystäväni kanssa, ja totesin sen olevan sopivan pituinen ja hyvin toimiva.

Syyskuussa 2020 annoin haastattelukutsuja asiakkaille jaettavaksi erään kunnan jälkihuollon työntekijöille ja jäin odottelemaan yhteydenottoja. Ajattelin 15 euron lahjakortin olevan haastateltaville hyvä kannustin osallistua tutkimukseen. Voidaan myös ajatella haastattelututkimukseen osallistuvia motivoivan myös se, että he pääsevät kertomaan omia näkemyksiään ja kokemuksiaan (Eskola, Lätti & Vastamäki 2018). Haastateltavien saaminen muodostui suureksi haasteeksi, sillä vain yksi haastateltava otti minuun yhteyttä jälkihuollon työntekijöiden jakamien kutsujen kautta. Saadakseni lisää haastateltavia otin yhteyttä Pesäpyy ry:n alaisen Up2Us -hankkeen työntekijään marraskuussa 2020. Hain tutkimusluvan myös Pesäpuu ry:lle, ja tätä kautta sain kaksi haastateltavaa. Sekä kunnan jälkihuollon kautta että Pesäpuun kautta sain haastateltavaehdokkaita, kenen kanssa en saanut haastatteluja kuitenkaan sovittua, tai sovitut haastatteluhetket eivät toteutuneet.

Minulla ei ole tarkkaa tietoa, millä tavalla Pesäpuun kautta saamani haastateltavat on olleet Up2Us -hankkeen kanssa tekemisissä, tai millä tavalla yhteyshenkilöni informoi nuoria haastattelusta, mutta totean tämän olevan tutkielmani kannalta toisijaista tietoa. Tutkimusasetelmani kannalta riittävää on tieto heidän asiakkuudestaan jälkihuollon sosiaalityössä jossain päin Suomea, sekä oletus heidän olevan mukana jonkinlaisessa jälkihuollon ryhmä- tai kehittämistoiminnassa, jossa ovat oletettavasti päässeet enemmän työstämään ja refleктоimaan omaa asiakkuuttaan kuin ne, jotka eivät ole olleet mukana kolmannen sektorin toiminnassa liittyen jälkihuollon kehittämiseen.

Toteutin kaikki haastattelut puhelimitse lokakuussa, joulukuussa sekä tammi-kuussa 2021. Toteutin haastattelut teemahaastatteluina, sillä ajattelin sen olevan turvallisempaa vallitsevassa koronatilanteessa, sekä helpompaa haastattelun järjestämisen kannalta. Lähetin ennen haastattelua sähköpostitse haastateltaviltani tiedotteen (ns. haastattelukutsun), suostumuslomakkeen, tietosuojailmoituksen sekä haastattelurungon etukäteen tarkasteltavaksi. Pyysin vielä sähköpostitse vapaamuotoisen vastauksen siihen, suostuuko haastateltava osallistumaan tutkimukseen. Pyysin suostumuksen siitähän huolimatta, että tutkimuslupa oli saatu kaupungin sosiaalilautakunnalta yleisen edun, eikä suostumuksen perusteella. Tein näin noudattaakseni yleisiä

hyviä tutkimuskäytänteitä. Kaupungin tutkimusluvalla haastattelin vain yhden nuoren.

Äänitin puhelut yliopistolta lainatulle nauhurille. Olin ennen haastatteluja testannut nauhurit toimivuuden varmistamiseksi. Nauhoitetut haastattelut litteroin, eli muutin äänen kirjalliseen muotoon Microsoft Word -tiedostoon (Eskola, Lätti & Vas-tamäki 2018). Koska tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut enemmänkin haastatelta-vien tuottamasta sisällöstä kuin esimerkiksi vuorovaikutuksen tavoista, litteroin haas-tattelut jättäen toistuvat sanat pois (Hirsjärvi & Hurme 2008, 139–142). Toistuvia sa-noja haastatteluissa olivat esimerkiksi ilmaisut ”niiku” tai ”silleen”. Ilmaisujen karsi-minen helpotti myös aineiston analyysiä, kun sisällöltään ”turhia” sanoja ei ollut niin paljoa. Ensimmäinen haastattelu oli kestoaltaan 46 minuutta, toinen 20 minuuttia ja kolmas 27 minuuttia. Litteroituja haastatteluja tuli tekstimuodossa yhteensä 20 sivua fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5.

Koska haastatteluilla keräämäni aineisto oli varsin suppea, aloin pohtia vaihto-eh-toja tutkimuksen aiheisiini sopivasta aineistosta. Aikataulullisista syistä ajattelin olevan viisasta lähteä etsimään tutkimukseeni aineistoa jo olemassa olevasta aineis-tosta sen sijaan, että jäisin odottamaan lisää haastateltavia. Korona-aikakin toi omat haasteensa jälkihuollon työntekijöiden mahdollisuuksiin jakaa kutsuja. Aloin haaru-koida tutkittavaksi myös Internetistä liittyvää aineistoa tutkimukseeni liittyen. Sitou-duin edelleen teoreettiseen ajatteluun subjektiivisista toimintamahdollisuuksista, jol-loin ajattelin olevan tärkeää, että aineisto olisi nuorten itsensä äänellä ja kokemuksella tuotettu. Tiesin erilaisten järjestöjen, kuten esimerkiksi Pesäpuu ry:n järjestävän tilai-suuksia, joissa nuoret pääsevät ääneen. Etsin Googlasta ja YouTubesta materiaalia ha-kusanoilla ”jälkihuolto” ja ”kokemuksia” ja niin edelleen. Huomasin Internetissä ole-van paljon nuorten ja kokemusnuorten tuottamaa materiaalia jälkihuoltoon liittyen. Aineistonkeruumenetelmäni ei ollut siis kirjallisuuskatsaus, vaan vapaamuotoinen materiaalien etsintä Google-hakukonetta käyttäen.

4.3 Aineiston esittely

Tässä esittelen lopullisen aineistoni. Aineistooni rajautui lopulta kolmen haastatteluni lisäksi seuraavat teokset. Suluissa on merkitty lyhenne, joilla tulosluvussa esiintyvät lainaukset aineistosta on merkitty.

- Pesäpuu ry:n kokoama Ajatuksia jälkihuollosta, julkaistu 28.4.2021 (AJ)
- julkaisu Osallisuuden aika ry:n järjestämästä tapahtumasta Kokemusasiatun-tijat – Vallankumous lastensuojelussa III – Eduskunnan pikkuparlamentin kan-salaisinfo 11.2.2020 (VL)
- Pesäpuu ry:n julkaisema 101 kirjettä, julkaistu 14.2.2020 (kirjoittajat nimetty ly-henteellä Kirjen)

- raportti Nuorten Foorumin tapahtumasta Vaasassa 15.8.2015 nimeltään Jälkihuolto - Mikä jälki jää? (NF)
- Lapsiasavaltuutetun julkaisu 2012:6 - Suojele unelmia, vaali toivoa (SV)
- Osallisuuden aika ry:n Youtube-kanavalla julkaistu video Outi Alanko-Kahiluoto, Melissa ja Lucy keskustelevat jälkihuollosta. (OA)
- Up2Us -hankkeen Youtube -kanavalla julkaistu video nimeltä Jälkihuolto (UP)

101-kirjettä -teoksesta poimin kirjeet, joissa mainittiin jälkihuolto jossain muodossa. Suojele unelmia, vaali toivoa -teoksesta (Vario ym. 2012) valikoin kappaleet Sijoituksen jälkeen (ss. 34–38) sekä Toivon ja unelmien tärkeys (ss. 46–50). Julkaisu on tehty 12–20-vuotiaiden, eli osin vielä sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten keskuudessa lastensuojelun kehittämistarkoituksessa, mutta koin sen soveltuvan aineistokseni näissä kappaleissa, jossa keskitytään sijoituksen jälkeiseen aikaan. Osallisuuden ajan ja Up2Us -hankkeen Youtube -videot litteroin Word tiedostoon.

Internetistä keräämäni aineistoa muodostui 41 sivua. Yhteensä haastatteluaineiston ja Julkaisuista keräämäni aineiston pituudeksi tuli yhteensä 61 sivua (Word -tiedostossa, fonttikoko 12, riviväli 1,5). Aineiston monipuolisuus osoittautuikin mielekkääksi tutkimukseni kannalta. Tutkimuskysymyksiä jouduin kuitenkin muuttamaan alkuperäisestä suunnitelmasta, joten haastatteluaineisto ei päässyt käyttöön kokonaisuudessaan, vaan jouduin yhden teeman karsimaan kokonaisuudessaan pois. Teema käsitteli haastateltavien käsityksiä ulkopuolisista odotuksista, eikä tästä teemasta lopulta tullut juuri materiaalia uuteen tutkimuskysymykseeni. Oma aineistoni sisältää sekä siis itse keräämäni, uutta ja primaaria aineistoa, että sekundaaria aineistoa, joka on jo valmiiksi muodostettu esiteltävään muotoon. Kumpaankin aineistotyyppiin liittyy sekä hyviä, että huonoja puolia. Haastatteluaineistoni on minun itseni keräämää, joten pystyin esittämään kysymyksiä, jotka liittyivät suoraan tutkimuskysymykseeni.

4.4 Analyysin toteuttaminen

Tutkielmani on laadullinen tutkimus, mikä tarkoittaa todellisuuden tutkimista vastaamalla kysymyksiin ”miten” ja ”miksi” (Alasuutari 1993). Laadullisessa tutkimuksessa on selittää ja pyrkiä ymmärtämään tutkittavia ilmiöitä (Puusa & Juuti 2020). Jotta laadullinen tutkimus olisi mahdollisimman luotettavaa ja tieteellistä, on olennaista kuvailla käytettyä analyysimenetelmää sekä tehdä tuloksista jäljitettäviä, sekä perustella valinnat hyvin. Analyysivaiheessa tutkija pilkkoo aineiston pieniin osiin ja analysoi näitä osia, ja sitten muodostaa osista synteesin, eli luo aineistosta kokonaiskuvan analyysin perusteella ja näin tuo uusia näkökulmia tutkittavasta aiheesta. Analyysivaiheen jälkeen on tärkeä peilata näkökulmia ja havaintoja yleisemmällä, ilmiöi-

den tasolla. Näin niin sanotusti abstrahoimalla tutkimus saa laadulliselle tutkimukselle tärkeän tulkinnan tason. (Puusa 2020.) Analyysimenetelmänä tutkimuksessa yhdistelin teoriaohjaavasti sisällönanalyysia ja teema-analyysia. Sisällönanalyysi voidaan ymmärtää laajana metodisena viitekehyksenä yksittäisen menetelmän sijasta (Koski 2020).

Omasta aineistokokonaisuudesta nousi esiin monenlaisia eri teemoja: omia näkemyksiä tulevaisuuden hyvästä elämästä ja kokemuksia, kuinka tällaiseen elämään pääsee käsiksi; normatiivisia suosituksia ja toiveita sille, kuinka jälkihuolto pystyisi vastaamaan nuorten tarpeisiin mahdollisimman hyvin, ja mitä jälkihuollolta toivotaan missäkin elämän vaiheessa; kokemuksia siitä, miten jälkihuolto on auttanut nuorta jo tähän mennessä; kirjeitä siitä, kuinka tärkeä on muodostaa ihmissuhde oman sosiaalityöntekijän kanssa. Siispä oman aineistoni moniteemaisuus yhdistettynä jo valmiiksi laajaan ja helposti sormieni välistä lipsuvaan teoriaan aiheutti päänsärkyä. Soveltamismenetelmän hiomisessa minua auttoi muiden samaa teoriapohjaa soveltavien tutkimusten ja artikkelien lukeminen. Pohdin analyysivaiheessa sitä, miten saisin sovellettua toimintamahdollisuuksien teoriaa mahdollisimman hedelmällisesti aineistooni. Capability approach ja sen soveltaminen tutkimuksessa hahmottui minulle yhä laajempaan ja monisyisempään kokonaisuutena, mitä enemmän syvenyin teoriaan ja sen ympärillä käytyyn keskusteluun ja tutkimukseen. Teoria onkin saanut osakseen kritiikkiä siitä, että toimintamahdollisuuksien teorian operationalisointiin on annettu vain vähän eväitä (esim. Lahtinen & Pekkarinen 2020; Chiappero-Martinetti & Roche 2009). Laajuus toisaalta antaa paljon vapauksia empiirisen tutkimuksen soveltamiseen, mutta toisaalta vaatii tutkijalta paljon viilailua ja ajatustyötä teorian sovittamisesta omaan tutkimusasetelmaan.

Aloitin aineistoni läpikäymisen ensin lukemalla sen huolellisesti läpi ja kirjoitin ylös mietteitä, joita minulla heräsi mieleen aiheeseeni liittyen. Omista haastatteluitani minulla oli tietty muistijälki, mutta myöhemmin valikoimaani aineistoon minun tuli vielä perusteellisemmin tutustua ja hahmottaa, mistä aineistoissa perustavanlaatuisesti kerrotaan. Jo tällöin hahmotin aineistosta hyvin karkeasti tiettyjä teemoja, jotka alkoivat aineistossa toistua, ns. kylläännyä. Seuraavaksi etenin analyysiprosessini vaiheeseen, jota voisi kutsua teoriaohjaavaksi koodaukseksi (Puusa 2020). Kävin läpi aineistoani pitäen silmällä Senin ja Nussbaumin toimintamahdollisuuksien teoriaa, mutta minulla ei ollut varsinaisia tutkimuskysymyksiä mielessäni. Itse aineisto oli niin monipuolinen, että halusin saada sen kokonaisuudessaan mahdollisimman hyvin tyhjennettyä koodeiksi. Näin ollen sekä metodiset, että teoreettiset lähtökohtani olivat analyysivaiheessa hyvin väljät. Nousevia teemoja oli teorian pohjalta aikaisemmasta perehtymisestä huolimatta vaikea ennustaa, sillä aineisto ei ollut kuin osaltaan itse keräämäni. Tällä perustelen ensimmäisessä analyysivaiheessa vallitsevaa teoreettista löyhyyttä.

Aloitin aineiston systemaattisen läpikäymisen ensin poimimalla aineistosta resursseja tai mahdollisuuksia, joita jälkihuoltonuoret joko saivat, tai olisivat toivoneet

saavansa lastensuojelun jälkihuollolta. Otin ylös myös ns. toteuman, johon tämä mahdollisuus johti tai olisi johtanut. Keräsin koodeja Word-tiedostoon taulukkoon. Koodaus oli hyvin vapaamuotoista: joistain kohti otin kokonaisia tekstipätkiä, jotkin muodostin suoraan alaluokaksi (esim. kuunteleminen). Lisäksi poimin ajatushautomo Tänkin (2013) kaavion mukaisesti myös jälkihuollon toteutumiseen olevia esteitä toiseen taulukkoon. Tätä rajausta ohjasi myös se, että aloitin Pesäpuu ry:n aineistosta ”Ajatuksia jälkihuollosta”, jossa oli nimenomaan listattu tekijöitä, jotka ovat esteitä jälkihuollon mahdollisuuksille. Kävin kuitenkin mielessäni läpi saman ajatusprosessin, jonka jo aiemmin olin käynyt tutkimusasetelmaa hahmotellessani: lopulta kuitenkin tutkin nuorten elämässä ilmeneviä tai ilmenemättä jättämiä toteutumia, enkä niinkään jälkihuollon palvelun toteutumiseen vaikuttavia mahdollisuuksia. Vaikka toisaalta jälkihuollon palvelun toteutuminen mahdollisimman hyvin toki nuorten toimintamahdollisuuksiin suuresti vaikuttaakin, ja vaikka aineisto on paljolti nuorten ohjeistuksia toimivalle jälkihuollolle. Jälkihuollon palvelun onnistumisen yksi mittari on nuoren oman elämän tavoitteissa onnistuminen, eivätkä nämä asiat ole siis erillisiä toisistaan. Mutta tässä tutkielmassa näkökulma on nuoren elämä ja haaveet, ja jälkihuollon sosiaalityö osana sitä, eikä toisin päin.

Niinpä tein aineiston koodauksessa myös kolmannen taulukon, johon poimin esteitä nuoren itsensä elämässä ilmeneville toimintamahdollisuuksille. Lopulta muodostui neljäs taulukko, mihin listasin seikkoja, jotka olivat resursseja nuoren henkilökohtaisille toimintamahdollisuuksille. Sillä itse haastattelulla keräämäni aineisto suppeudestaan huolimatta, sekä Suojele unelmia, vaali toivoa -julkaisun osa antoivat tähän aineksia, listasin viidenteen taulukkoon oman elämän unelmia tai haluttuja toteutumia, joita nuoret tuottivat. Havaitsin, että edelleen listaamani resurssit ja esteet alkoivat toistaa tiettyjä teemoja, ja muodostinkin keräämilleni asioille raakoja yläluokkia.

tekstiote	alaluokka	yläluokka
Itsenäistymiseen voi liittyä yksinäisyyttä ja muita tunteita, jotka tulisi huomioida ja käsitellä yhdessä nuoren kanssa. (VL 20)	- itsenäistymiseen liittyvien tunteiden huomiointi	Itsenäistymiseen liittyvien tunteiden huomiointi
Opettaa, mitä on itsenäisyys, myös tunnetasolla UJ	- itsenäisyyden tunnetason opettaminen	

KUVIO 2: Esimerkki aineiston analyysistä teoriaohjaavalla teema-analyysimenetelmällä

Analyysin toisessa vaiheessa tarkoitukseni oli muodostaa taulukko Nussbaumin 10 funktionaalista toimintamahdollisuudesta, jotka esittelin luvussa 3, ja sisällyttää löytämiäni koodeja näihin kymmeneen ulottuvuuteen. Havaitsin sen kuitenkin haastavaksi: jo karkeasti muodostamissani yläluokissa toteutui useampi listan mahdollisuus lomittain. Tässä vaiheessa oivalsin, miten rikas aineisto minulla onkaan käsissäni,

ja miten moneen eri suuntaan analyysin kanssa voisikaan lähteä. Toimivammaksi vaihtoehdoksi koin muodostaa poimituista koodeista: mahdollisuuksista ja esteistä tarkempia yläluokkia ja edelleen teemoja, joihin sitten soveltaisimme kymmenen toteuman listaa. Eli: miten Nussbaumin teorian mukaiset 10 toimintamahdollisuutta näkyvät jälkihuolto nuorten kokemana jälkihuollon palvelussa, eikä niinkään: miten jälkihuollon nuorten kokemat palvelun antamat mahdollisuudet näyttäytyvät Nussbaumin teorian mukaisessa 10 toimintamahdollisuuden listassa.

Perustelen listan soveltamista tutkimuksessani sillä, etten voi aineistoni perusteella ottaa kantaa nuorten haluttuihin toteumiin, haaveisiin tai pyrkimyksiin, mikä toimintamahdollisuuksien kentällä on varsin tyypillistä (esim. Viitasalo 2018). Paljolti aineistossani kyse on nuorten näkökulmia siihen, miten jälkihuolto voi auttaa parhaalla mahdollisella tavalla. Unelmia ja haaveita sinällään ilmenee vain haastatteluaineistossani. En voi aineistossani siis todeta yleistäviä seikkoja nuorten lähtökohdista tai siitä, mihin nuoret omilla poluillaan lopulta pyrkivät. Näin ollen sovelsin Nussbaumin (2011) muodostamaa listaa ihmiselle hyvän elämän edellytyksenä olevia toimintamahdollisuuksia sekä toimintamahdollisuuksien parissa tehtyä tutkimusta ja muita käsitteitä, joiden koen avaavan näkökulmia muodostamiini teemoihin.

Jatkoin siis taulukkoni jalostamista. Sovelsin tässä vaiheessa Leena Kosken (2020) esimerkkiä temaattisesta analyysistä, jossa teemoja muodostetaan jatkuvassa dialogissa tutkimuksen teoreettisen ajattelun kanssa. Kosken mallissa muodostetaan raa-katekstistä kategorioita, ja näistä edelleen teoreettisesti perusteltuja teemoja vuoropuhelussa teorian, tutkimuksen ja tutkijan oman ajattelun kanssa. Muodostin siis koodeista pieniä ryppäitä, jotka havaitsin heijastelevan samaa asiaa. Näitä voisin kutsua alaluokiksi. Alaluokista taas muodostin isompia teemoja pitäen mielessä Nussbaumin (2011) toimintamahdollisuuksien teorian.

Teemoja alkoi muodostua hyvin paljon eri suuntiin toimintamahdollisuuksien teorian antaessa paljon väljyyttä sille, millaista toimintaa nuoret haluaisivat mahdollistettavan, eikä Nussbaumin (2011, 33) listan asiat suoraan olleet sovellettavissa aineistossa nouseville teemoille, vaan koin analyysin jäävän pelkän taulukon varassa liian löyhäksi ja kaukaa haetuksi. Otin ajattelun apuvälineeksi tässä vaiheessa Ajatushautomo Tänkin (2013) elämänhallinnaksi nimeämän näkökulman itsereflektiosta ja kyvystä toimia reflektoituja päämääriä kohti, jotta sain moneen eri suuntaa haarautuvat teemat ilmentämään paremmin toimintamahdollisuuksien teoriaa ja sopimaan jälkihuollon sosiaalityön teemaan. Löysin tähän Tänkin jaotteluun myös paljon yhtymäkohtia aineistostani. Teemoissa alkoi toistua myös Tardyn (1985) hahmottelemat seikat sosiaalisesta tuesta, jota myös päätin hyödyntää tutkimuksessani. Jouduin siis teoriaohjaavassa temaattisessa analyysissä nimensä mukaisesti tukeutumaan teorioihin ja käsitteisiin, jotta sain rikkaasta aineistostani rajattua kokonaisuuden, joka on mahdollisimman oivaltava ja nuorten ääniä mahdollisimman herkästi kuuleva.

Huomasin työntekijän näyttelevän nuorten puheissa korvaamatonta roolia jälkihuollon palvelussa, sillä koodeja muodostui asiakassuhteeseen liittyen huomattavan

paljon. Ymmärsin myös, miten työntekijä on väylä, jonka kautta kaikki muut jälkihuollon mahdollisuudet avautuvat. Tätä myötä myös muilla teemoilla, jotka aineistossa nuorten tuottamana esiintyivät, on mahdollisuus realisoitua. Muodostin analyysissäni teemoista kolme kynnyksiä, joiden katson aineistoni perusteella johtavan mahdollisimman hyvään ja nuorelle mahdollisuuksia avaavaan jälkihuoltoon.

Ensimmäinen kynnyksi koostuu asiakassuhteesta muotoutuvista toimintamahdollisuuksista ja siitä, millä tavalla asiakassuhde toimii porttina myös muihin jälkihuollon palvelun osa-alueisiin. Toinen koostuu menneisyyttä ja tulevaisuutta pohtimalla toteutuvasta itsereflektiosta, jossa on mahdollista käydä läpi syvempiä tavoitteita ja unelmia omalle elämälle. Kolmannessa ja viimeisessä osassa toteutuu itse tekeminen ja tekemisten suunnittelu asiakassuunnitelman tekemisen muodossa. Olen kuitenkin tietoinen, että nämä kolme ulottuvuutta kietoutuvat toisiinsa ja ovat olemassa rinnakkain niin, että käytännön ilmenemistasolla niitä voi olla mahdotonta edes erottaa toisistaan.

Seuraavassa osiossa esittelen tutkimustulokseni analyysivaiheen jälkeen. Esittelen vielä sitaateissa käyttämäni lyhenteet ja niitä vastaavat aineistot.

TAULUKKO 2: Aineiston esittely ja lyhenteet

- AJ: Ajatuksia jälkihuollosta, Pesäpuu ry, 28.4.2021
- VL: Vallankumous lastensuojelussa III – Eduskunnan pikkuparlamentin kansalaisinfo. Koonti Osallisuuden aika ry:n järjestämästä tapahtumasta Kokemusasiiantuntijat – 11.2.2020
- Kirje *n*: 101 kirjettä, Pesäpuu ry, 14.2.2020
- NF: Jälkihuolto - Mikä jälki jää? Raportti Nuorten Foorumin tapahtumasta Vaasassa 15.8.2014
- SV: Suojele unelmia, vaali toivoa. Lapsiasavaltuutetun julkaisu 2012:6
- OA: Outi Alanko-Kahiluoto, Melissa ja Lucy keskustelevat jälkihuollosta. Osallisuuden aika ry:n Youtube-kanavalla julkaistu video.
- UP: Jälkihuolto. Up2Us -hankkeen Youtube -kanavalla julkaistu video

5 ASIAKASSUHTEEN MAHDOLLISUUDET

Jälkihuollon palvelu realisoituu asiakkaalle aina ihmisenä (myös Yliruka ym. 2020, 34). Nuorilla on paljon toiveita ja kokemuksia siitä, millainen työntekijä ja asiakassuhde palvelisi nuoren itsenäistymisvaihetta parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkielmassani käsitän jälkihuollon työntekijän olevan sosiaalityöntekijä, ohjaaja tai muu jälkihuollon palvelukokonaisuuteen liittyvä työntekijä, esimerkiksi tukihenkilö, joka luo pysyvyyden tunnetta sekä mahdollistaa ihmissuhteen muotoutumisen. Asiakassuhde ottaa nuorten elämässä monenlaisia eri muotoja, ja suhde muotoutuu aina omanlaisekseen kokonaisuudeksi jokaisen asiakkaan kohdalla.

”Nuorille merkitsee paljon, että heidän on mahdollista muodostaa suhde asioitaan hoitavien työntekijöiden kanssa” (NF)

Yksi merkittävimmistä teemoista, joka ilmeni miltei kaikissa nuorten tuottamassa materiaaleissa, oli mahdollisuus muodostaa ihmissuhde työntekijän kanssa. Aineiston perusteella sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret pohtivat paljon sitä, kenestä tulisi täysi-ikäisyydessä pysyvä aikuinen elämään. Pohdinta koski erityisesti niitä nuoria, keiden suhteet omaan biologiseen perheeseen olivat heikot. Monelle nuorelle jälkihuollon työntekijä saattaa olla ainut pysyvä aikuinen. Aineistossa eräs kokemusasiantuntija tuo esille, että moni nuori saattaa olla hyvin yksinäinen, ja perhesuhteet sekä sijoitustausta saattavat olla hajanaiset. Parhaimmillaan jälkihuollon työntekijä on nuorelle ihminen ihmiselle, rinnalla kulkija aikuistumisen elämänvaiheessa.

Vaikka siis seuraavissa osissa tulen esittelemään, miten työntekijän antama tuki ikään kuin välineellisesti parantaa nuorten mahdollisuuksia toimia itsenäistymisvaiheessa, ei työntekijän itseisarvoa tule sivuuttaa. Turvallinen aikuinen työntekijä itsensä voi olla nuorelle hyvin tärkeä. Tunnustamisen teorian mukaisesti (Honneth 1995, 92–93) voimme nähdä itsemme positiivisessa valossa tärkeän ihmisen kautta, mikä on olennaista identiteetin ja positiivisen kuvan muodostumiseen itsestä. Asiakassuhteen kontekstissa välittämisen tunteet, kunnioitus sekä arvostus toimivat rakennuspali-

koina myös nuoren identiteetin muodostamisen vaiheessa. Aito välittämisen kokemus luo nuorelle myös toiveikkuutta (Tikkanen 2012, 59–60). Välttämättömien toimintamahdollisuuksien listaan peilattuna hyvä suhde työntekijään mahdollistaa nuorelle kiinnittymisen ja tunteiden kokemisen sekä luo kokemusta yhteenkuuluvuudesta (Nussbaum 2011, 33).

Tässä osassa siis erittelen aineistostani koostettujen teemojen pohjalta, miten itse asiakassuhteen tarjoama, vuorovaikutuksessa tapahtuva sosiaalinen tuen emotionaaliseen ulottuvuuteen painottuva tuki voi olla suuri toimintamahdollisuus nuorelle. Tässä luvussa esittelen asiakassuhteen ja sen tarjoaman sosiaalisen tuen n ulottuvuuden.

5.1 Sosiaalinen tuki itsenäistymisvaiheessa

Aineistossa ilmeni nuorten tarvitsevan jälkihuollon työntekijältä sosiaalista ja henkistä tukea. Sosiaalinen ja henkinen tuki liittyy vahvasti asiakassuhteeseen, sillä tuki edellyttää jonkinlaista luottamusta ja ihmisen tuntemista.

”Taloudellisen tuen rinnalle, tai vielä sitäkin enemmän, nuoret kaipasivat sosiaalista ja henkistä tukea.” (SV)

Sosiaalisen ja henkisen tuen ulottuvuuden funktio on tutkielmassani ikään kuin verkko, joka pyrkii kannattelemaan nuorta; pehmentämään vastoinkäymisten iskuja sekä kannustamaan ja rohkaisemaan nuorta eri elämän osa-alueilla. Tässä esittelen aineistossa ilmeneviä asiakassuhteen tarjoaman sosiaalisen tuen muotoja.

Tieto, että saa apua

Itsenäistymisvaiheessa, joka on nuorelle uusi ja pitää sisällään paljon asioita, joista ei ole vielä aiempaa kokemusta. Arjessa tulee vastaan asioita, joissa nuori tarvitsee apua. Tällöin nuorelle on tärkeää, että tietää voivansa kysyä työntekijältään apua vastaan tulevista asioista, niin pienissä kuin isoissakin asioissa varsinkin, jos omat läheissuhteet ovat löyhiä, eikä niistä ole mahdollista saada tukea. Aineistossa kävi ilmi, että nuorelle on itsenäistymisvaiheessa tärkeää kokemus siitä, että uskaltaa pyytää apua ilman, että kokee sen olevan merkki heikkoudesta. Nuorella on tieto, ettei ole asioiden kanssa yksin. Sosiaalisen tuen saatavilla oleminen onkin yksi näkökulma sosiaalisen tuen tutkimiselle Tardyn (1985) mukaan. Toimintamahdollisuuden teoriaan sisältyy mahdollisuus myös jättää käyttämättä tarjolla oleva vaihtoehto (Nussbaum 2011). Kuitenkin jo tieto sosiaalisesta tuesta saattaa olla kantava tekijä nuoren elämässä (Thoits 1995). Nuori itse käyttää harkintaa siinä, millä tavalla tarjolla olevan tuen ottaa vastaan.

Eräs kirjeen kirjoittaja kuvasi tilannetta, jossa nuorella ei ollut tietoa hänen tilanteestaan vastaavasta työntekijästä. Kirjoittajan mukaan *“seurauksena on ollut usein merkittäviä vaikutuksia heidän terveydelleen ja yleiselle hyvinvoinnille ja joskus useiden tuhansien ulosottovelkoja.”* (Kirje 47.) Näin ollen nuorelle on tärkeää, että tietää oman työntekijänsä tai työntekijöidensä yhteystiedot, ja että voi luottaa saavansa apua tarvittaessa. Jo tieto siitä, ettei tarvitse pärjätä yksin voi olla nuorelle suuri helpotus.

Tunteiden ja mielen asioiden huomioiminen

Ulottuvuus, joka aineistossa nousi esille useasti, oli tunteet. Itsenäistymiseen suurena elämän muutoksena saattaa liittyä monenlaisia tunteita. Perhekodista tai lastensuojelulaitoksesta itsenäistyvät saattavat kohdata erityisen paljon haastavia tunteita itsenäistyessä (Lee & Barrick 2014). Sijaishuollon päättymiseen suhtautumisesta voidaan eritellä erilaisia malleja, kuten ahdistus, hylätyksi tuleminen, ambivalenssi ja kieltäytyminen (Dima & Skehill 2011). Nuoret toivoivat tunteiden ottamista huomioon jälkihuollon asiakkuudessa, jotta tunteiden kanssa ei tarvitsisi jäädä yksin, kun niistä voisi keskustella turvallisen aikuisen kanssa. Usein henkilökohtaisista asioista, kuten tunteista puhuminen helpottuu, kun kyseessä on tuttu työntekijä. Tunteista puhumisen teema menee osin lomittain asiakassuhdetta edesauttavien seikkojen kanssa, joita esittelen tässä luvussa myöhemmin, sillä tunteiden huomioiminen saattaa myös parantaa asiakassuhdetta.

“Itsenäistymiseen voi liittyä yksinäisyyttä ja muita tunteita, jotka tulisi huomioida ja käsitellä yhdessä nuoren kanssa.” (VL 20)

Aineistossa nousi esiin tilanteita, jossa nuori oli kokenut jäävänsä vaille tunnepuolen tukea, sillä päällisin puolin elämä näytti menevät sujuvasti. Nuorella ei välttämättä itse ole kykyä kertoa, millainen vointi hänellä oikeasti on, jolloin saattaa jäädä tunteiden kanssa yksin. Vaikka työntekijä kysyisikin asiakkuuden alussa kuulumisia, on nuori saattanut kokea helpommaksi vain todeta, että hyvin menee, ilman että olisi kunnolla pysähtynyt miettimään kuulumisia. Tunteiden ja henkisen voimien kysyminen säännöllisesti silloinkin, kun kaikki näyttää menevän hyvin, on nuorten mielestä tärkeää. Näin työntekijä tarjoaa nuorelle mahdollisuuden kokea ja kertoa tunteistaan (Nussbaum 2011, 33).

Yksi haastateltavistani kertoi, että vaikka nuori koki jonkin asian olevan sellainen, ettei työntekijä siinä konkreettisesti pysty auttamaan, voi hän silti keskustella työntekijän kanssa mieltä askarruttavasta asiasta. Nämä asiat liittyivät tässä tapauksessa läheisverkostoihin. Näin ollen nuoren tunteille ja niistä puhumiselle tulisi tarjota tilaa. Asiakkuudessa tilan antaminen itsenäistymisvaiheessa koetuille tunteille ilmentää Tardyn (1985) sosiaalisen tuen emotionaalista ulottuvuutta. Toisaalta nuoret toivoivat tunneälykkyyttä ja tilan antamista myös sille, ettei nuori jossain tilanteessa halua puhua hankalista asioista, vaan asiaan voitaisiin palata myöhemmin. Sosiaalisen

tuen oikea-aikaisuus on tärkeää (Kempainen 2016). Nuoret toivoivatkin heidän kohtaamistaan sellaisina kuin he ovat kussakin elämänvaiheessa sekä myös tilan antamiseen itsenäistymisprosessissa.

Tunteet näyttäisivät olevan taustavaikuttajia monessa itsenäistymisvaiheessa kohdatussa asiassa. Tämä ilmeni niin, että nuoret halusivat työntekijältä kannustusta arjen asioihin tai koulutukseen hakemiseen. Nämä asiat ilmentävät sosiaalisen tuen palautteen antoa (Tardy 1985), mikä esiintyi melkein jokaisessa aineiston osassa. Nuoret toivoivat kannustusta itsenäistymisessä tärkeässä osassa olevissa asioissa. Tunne siitä, että pystyy, on jo itsessään toimintamahdollisuus. Näin ollen pystyvyyttä tukevien tunteiden valaminen nuoreen saattaa lisätä sisäisiä toimintamahdollisuuksia korvaamattomalla tavalla.

Teema, joka ei ole pelkästään asiakkaan ja nuoren väliseen vuorovaikutukseen liittyvä, mutta mielen asioiden teemassa huomattava seikka, on ohjaaminen muihin palveluihin mielenterveyden ollessa huonossa kunnossa. Nuoret toivoivat mahdollisuutta mielen asioiden työstämistä ammattilaisen kanssa, sekä myös kannustamista näihin palveluihin. Työntekijällä on paikalliseen palveluverkostoon liittyvää tietoa, jota voi käyttää hyödykseen, jos havaitsee nuoren mielen hyvinvointiin liittyvien asioiden olevan sellaisia, johon tarvitaan erityisosaamista. Sosiaalisen tuen informatiivinen osa yhdistyy näin emotionaaliseen tukeen (Tardy 1985).

Mielenterveys voidaan määritellä WHO:n (2014) mukaan toimintakykyä ja elämänlaatua tukevaksi voimavaraksi. Kun mieli on terve, ihminen pystyy tunnistamaan omat kykynsä ja toimimaan elämässä koettujen paineiden alaisenakin, työskentelemään ja osallistumaan yhteisön toimintaan. Kuten Yliruka ym. (2020, 20) ilmaisevat: *"Hyvään mielenterveyteen kuuluvat esimerkiksi kyky ihmissuhteisiin, kyky mielekkäseen toimintaan, itseluottamus, taito ratkaista normaaliarkeen kuuluvia ongelmia sekä kyky palautua vastoinkäymisten jälkeen."* Tässä voimme huomata, miten tärkeä tekijä mielenterveys on toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Joskus suuri hyvälle elämälle mahdollistava tekijä on nuoren pääsy tarvitsemiinsa mielenterveyspalveluihin, jos jälkihuollon työntekijän sosiaalinen tuki ei ole riittävää. Nuoret ehdottivat mahdollisuutta siihen, että jälkihuollolla olisi oma terapeutti. Helsingin kaupungin jälkihuollossa onkin käytettävissä oma perheterapeutti, joka konsultoi työntekijöitä, sekä tarjoaa aikoja myös asiakkaille ja heidän perheilleen (STM 2019, 18). Tämä ilmentää valtakunnallista eriarvoisuutta siltä osin, kaikkialla ei ole resursoitu perheterapeutin palvelua osaksi kunnan jälkihuoltoa.

Huolenpito

Eräs tärkeä teema nuorten tuottamassa aineistossa oli työntekijän rooli huolenpitäjänä. Jos nuori on huonossa kunnossa, eikä ns. tavoitteellista ja pitkälle tähtäävää jälkihuoltoa kyetä tekemään, astuu huolenpitäjän rooli tärkeään asemaan. Eräs nuori kertoi YouTube -videolla, että hänen mielestään on hyvä, että on tuki ja turva aina, menin sitten asiat syteen tai saveen. Yksi haastateltavistani kertoi ohjaajien tulleen hänen

luokseen laittamaan yhdessä ruokaa ja maksamaan laskuja, sekä muistutteli syömään. Sosiaalityöntekijä oli tullut hänen kanssaan kauppaan, kun hän ei ollut yksin pystynyt. Huolenpitäjän roolissa työntekijä pyrkii huolehtimaan perusmahdollisuuksien (Nussbaum 2011, 33) toteutumisen, jos nuoren unelmointi ja elämän päämäärät tuntuvat kaukaisilta. Huolenpito saattaa tarkoittaa säännöllistä soittelemista ja aktiivista kuumisten kyselyä, sekä yhdessä perusasioiden tekemistä ja niissä auttamista.

Huolenpito näyttäytyi yhden aineistossa olleen kirjeen perusteella myös niin, että nuori olisi halunnut työntekijältä enemmänkin tarpeen tunnistamista mielenterveyden ongelman hoitoon kuin kannustamista ulkomaille lähtemiseen. Kirjoittaja koki työntekijän kannustuksen ulkomaille olleen huono vaihtoehto, sillä kirjoittaja kertoi oikeasti voineen huonosti, eikä työntekijä nähnyt tätä. Näin ollen huolenpidon teema liittyy tiiviisti myös edellä mainittuun ohjaamiseen muihin palveluihin. Huolenpito ja kirjoittajan terveydentilan huomaaminen olisi ollut työntekijälle luultavasti helpompaa, jos työntekijä olisi tuntenut asiakkaan paremmin. Joskus toimintamahdollisuus on itse asiassa nuoren toiminnan tai haluamansa asian uudelleen harkinta, jos ns. perusmahdollisuudet (Nussbaum 2011, 33) ovat vaarassa jäädä toteutumatta. Toisaalta nuorelle mahdollistettiin fyysinen liikkumisvapaus (listan kohta 3), mutta toisaalta hänen turvallisuutensa vaarantui. Näin voi huomata, ettei esteiden poistaminen ja mahdollisuuksien luominen ole eettisesti yksinkertaista, ja joskus perusmahdollisuudet voi olla ristiriidassa keskenään.

Myös nuoren omat tavoitteet ja tahtotilat voi olla ristiriidassa keskenään. Yhtäältä nuorta tulee kohdella aikuisena, itsestään päättävänä yksilönä, ja toisaalta taas ottaa huomioon monet seikat, jotka vaikuttavat nuoren arviointikykyyn. Samaa teemaa vapauden ja rajoitusten välisestä suhteesta ja toimintamahdollisuusteorian soveltamisesta lasten ja nuorten kasvatuksen kontekstissa pohtivat Tani, Kiilakoski ja Honkiatukia (2019). Vastauksena dilemman Amartya Sen on esittänyt näkökulman siitä, että *”soveltamisessa ei olisi ongelmaa, sillä vapaudella voidaan viitata yksilön tulevaisuudessa olevaan vapauteen, jonka saavuttamiseen toimintavalmiusajattelu voi tarjota tukea – huolimatta siitä, ettei lapsi tai nuori olisikaan kykenevä tekemään itseään koskevia päätöksiä ilman aikuisten tukea”* (Tani, Kiilakoski & Honkiatukia 2019, 11; Saito 2003, 25). Toimintaa pohtiessa voi siis herätellä nuorta pohtimaan vaikutuksia tulevaisuuden mahdollisuuksiin, mikä toisaalta on välillä vaikeasti ennustettavaa.

Nuorten, 15–20-vuotiaiden keskuudessa tehdyssä tutkimuksessa toivosta ja sen ylläpidosta selvisi, että nuoret itse toivoivat oikeisiin valintoihin ohjaamista toivon ylläpidon vuoksi (Tikkanen 2012). Oman toiminnan seurausten pohtiminen rehellisesti voi toimia arvokkaana huolenpitona nuorelle. Tässä astuu esiin huolenpidon ja sosiaalisen tuen palautteen osa-alue (Tardy 1985) sekä tärkeä rooli toiminnan arvioimisessa myös sen tuloksena, että työntekijä valaisee näkemyksiään toiminnan todennäköisiä seurauksista nuorelle (Alkire 2008).

5.2 Asiakassuhdetta sekä sosiaalista tukea parantavat seikat

Nuorilla oli paljon näkemyksiä siitä, miten työntekijä voi omalla toiminnallaan ja vuorovaikutuksen tavoilla edesauttaa asiakassuhteen syntymistä, ja näin ollen tehdä jälkihuollon palvelusta saavutettavampaa. Tässä kappaleessa esittelen, mitkä seikat vaikuttavat hyvän asiakassuhteen ja sosiaalisen tuen toteutumiseen. On huomattava, että nämä teemat osaltaan limittyvät keinojen lisäksi myös itse toiminnaksi, jossa sosiaalista tukea toteutetaan käytännössä.

Pysyvyys

Aineistossa esiintyi miltei jokaisessa osassa sosiaalityöntekijöiden pysyvyyden tema. Toive sosiaalityöntekijän pysyvyydestä mainittiin aineistossa 13 kertaa. Asiakassuhteen muodostumista edesauttaisi se, että jälkihuollossa olisi edes yksi työntekijä, joka pysyisi samana jälkihuollon ajan. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus sijaishuollon aikana on saattanut olla esteenä mahdollisuuteen tunteelle jatkuvuudesta ja luottamuksesta. Uudelle ihmiselle on kynnyks kerton omia kuulumisia tai pyytää apua. Eräs kirjeen kirjoittaja oli kokenut jääneensä vaille apua vaihtuvuuden ja luottamuksen puutteen vuoksi. Lisäksi jo huostaanotto prosessina on ollut suuri mullistus lapselle. Nuoret toivoivat sijaishuollon aikaisen sosiaalityöntekijän säilyvän myös jälkihuoltoon. Kunnat ovat hyvin eri lailla organisoidut sen suhteen, onko sijais- ja jälkihuolto yhdenmukaisia, vai vaihtuuko työntekijä väkisin. Jos työntekijä ei säily samana, toivoivat nuoret yhteystietoja ja työntekijöiden tapaamista mahdollisimman hyvissä ajoin ennen jälkihuollon alkamista.

''Jälkihuollon sossu on pysynyt pisimpään. Se on ollut parhain, kun on tullut pysyvyyttä. Miten vois tulla turvallisuuden tunnetta, kun sossut vaihtuu ja laitokset vaihtuu ja sua riepotellaan paikasta toiseen?'' (Kirje59)

Toisaalta toivottiin myös sitä, että olisi mahdollisuus vaihtaa työntekijää, jos kemia ei kohtaa tai nuoren ja työntekijöiden välit eivät toimi. Näin ollen, jos kokemukset on sijaishuollon sosiaalityöntekijän kanssa olleet huonoja, uuden työntekijän kanssa on mahdollisuus aloittaa puhtaalta pöydältä. Mahdollisuus vaihtaa työntekijää tarvittaessa mahdollistaisi myös paremman jälkihuollon toteutumisen.

Hyvän asiakassuhteen syntymisen mahdollisti työntekijän pysyvyyden lisäksi nuorten mukaan tietyt työntekijän ominaisuudet ja toimintatavat. Olen eritellyt tärkeimmät aineistossa toistuvat seikat, joita työntekijöiltä toivottiin liittyen yhteydenpitoon, tapaamisiin ja kohtaamiseen. Ymmärrän kokonaisuuden olevan näihin teemoihin tyhjennettyjä seikkoja moninaisempia, mutta aineistoni perusteella muodostin nämä kolme asiakassuhteen muodostumiselle vaikuttavaa ulottuvuutta.

Saatavuus ja kiinnipitävyys yhteydenpidossa

Nuorten mielestä on tärkeää, että työntekijä on tarpeeksi saatavilla nuorelle. Aineistossa nuoret oli tuoneet ilmi, ettei kaikki voi asioida pelkästään puhelinajoilla keskellä päivää. Työntekijän toivottiin myös olevan tietyn ajan kuluessa nuoreen takaisin yhteydessä. Nuoret toivoivat työntekijän olevan saatavilla niin, että häneen saa helposti yhteyden tai yhteyttä voisi pitää esimerkiksi WhatsAppin välityksellä. WhatsApp -sovelluksen käyttöön sosiaalihuollossa ja viranomaisien työpuhelimen välityksellä saattaa kuitenkin liittyä tietosuojasioita, joihin en tässä tutkielmassa ota kantaa. Saatavuuden ehtona oli myös kertominen ajoissa, jos työntekijä vaihtuu, jotta nuorella on aina tieto omista työntekijöistään.

"Ohjaajan pitää myös pitää itse yhteyttä ja sopia nuoren kanssa tapaamisia." (Kirje55)

Aineistossa kävi ilmi, että nuoret toivoivat yhteydenpidon olevan työntekijälähtöistä sekä kiinni pitävää. Nuori ei välttämättä osaa tai kykene ottamaan työntekijään yhteyttä, saati kertoa tarpeistaan. Säännöllinen yhteydenpito sekä antaa mahdollisuuden tutustua ja saada kontakti työntekijään, sekä toteuttaa osaltaan huolenpidon ulottuvuutta, kun säännöllisellä tavoittelulla varmistetaan, onko nuorella kaikki hyvin.

Myös tapaamisia toivottiin olevan riittävän usein. Yksi nuori kuvasi, ettei asiakkassuhdetta tai luottamusta ei pääse syntymään, jos yhteydenpitoa tai tapaamisia ei ole tarpeeksi, eikä työntekijän koeta olevan tavoitettavissa. Kohtaamista tai tutustumista ei voi syntyä, jos aikaa ei nuorelle yksinkertaisesti ole tarpeeksi.

Aito kohtaaminen

Nuorille tärkeä asia kohtaamisessa on aitous. Nuoret kaipaavat tunnetta siitä, että työntekijä on aito ja inhimillinen nuoren kanssa, ihminen ihmiselle. Nuori haluaa kohdatuksi ihmisenä, tässä ja nyt. Kohtaamisen aitous liittyy vuorovaikutuksen asentamiseen nuoren ja työntekijän kanssakäymisessä. Aito kohtaaminen voi antaa nuorelle paljon henkisiä mahdollisuuksia tulla kuulluksi ja nähdyksi, sekä saada tilaa tuoda esille haavoittuvaisia asioita, jotka painavat nuorta.

"Jos aikanaan sosiaalityöntekijäni olisivat voineet kohdata, tavata ja tutustua minuun paremmin, uskon että voisin tänä päivänä paremmin, ja kamalaa sanoa mutta tulisin halvemmaksi yhteiskunnalle. Nyt en uskalla unelmoida edes huomisesta." (Kirje 76)

Tunne siitä, että on tärkeä ja kuultu, vaikuttaa siihen, että uskaltautuu olemaan yhteydessä sosiaalityöntekijään tai muuhun ihmiseen, joka toteuttaa jälkihuollon palveluita, joka edelleen mahdollistaa asiakkaalle lisää tukea eri muodoissa. Yksi kirjeen kirjoittaja kertoo saaneensa itsestään rakennettua vahvan aikuisen, ja tarvinneensa tähän paljon inhimillisiä kohtaamisia ja tukea.

Katsoisin aineistossa esiintyneen vapaamuotoisuuden teeman liittyvän aitoon kohtaamiseen. Yksi kirjeen kirjoittaja oli saanut matkan varrelleen tukihenkilön, kenen kanssa oli voinut jutella aivan muista kuin ongelmistaan ja näin nuori oli saanut

vahvistusta muillekin kuin institutionalisoiduille osille itseään. Hän oli siis tukihenkilön kautta saanut esille sen osan identiteettiään, joka ei ollut palvelujärjestelmässä problematisoinnin kohteena, vaan oli vapaamuotoisen keskustelun ja tapaamisten kautta tullut myös aidosti kohdatuksi, ja näin ollen koki oikean minänsä tulleen esiin. Yksi haastateltavani kertoi tukihenkilönsä kutsuneen hänet mökille jouluna, ja että he olivat tukihenkilön kanssa käyneet shoppailemassa – haastateltavani sanoin tehneet asioita, joita varmaan normaalisti perheen kanssa tehdään. Yksi haastateltava kertoi sosiaalityöntekijänsä tulleen moikkaamaan häntä työpaikalle oman työaikansa jälkeen. Toinen haastateltavani toivoi jälkihuollon tapaamisilta vapaamuotoisuutta, jolloin ei aina tarvitsisi keskittyä esimerkiksi Kela-asioihin. Unelmien jälkihuolto -julkaisussa jälkihuollon ohjaajan kanssa toivottiin joskus olevan mahdollista mennä esimerkiksi elokuviin. Nuoret toivoivat välillä tapaamisia myös kotonaan. Vapaamuotoisten tapaamisten toteuttajana esiintyi aineistossa kaksi kertaa tukihenkilö.

Katson tämän vapaamuotoisuuden teeman liittyvän tiiviisti aitouteen, jolloin nuori halutaan nähdä ihmisenä, eikä pelkästään jonkin virallisen asian puitteissa. Asiakastilanteen vapaamuotoisuutta voi peilata Niemisen (2017, 53) havaintoon siitä, että keskustelussa sosiaali- ja terveysalan ammattilaisen ja asiakkaan välillä asiakkaan vallalla valita puheenaiheet on myötävaikutus onnistuneeseen kohtaamiseen. Tunnustamisen teorian kannalta ja tätä tarkemmin tutkineen Arto Laitisen (2002) mukaan tunnustaminen tarvitsee puheiden lisäksi myös tekoja, jotka ilmentävät välittämistä ja tunnustusta. Näin ollen teoilla, kuten aineistossa mainitulla synttäriloitoksilla ja huomioimisella, ja olemisten tavoilla voidaan ilmentää aitoa tunnustusta ja nuoren arvostusta ihmisenä.

Nuoren omat lähtökohdat

Asiakassuhteen muodostuminen ja siinä navigoiminen ei ole kiinni pelkästään työntekijän toiminnasta. Nuorella saattaa olla tiettyjä seikkoja, jotka edistävät tai estävät asiakassuhteen muodostumista. Aineistossa kävi ilmi, että nuorella on saattanut olla huonoja kokemuksia sosiaalityöntekijöistä jo lastensuojelun ajalta, joka voi johtaa yhteistyöhaluttomuuteen työntekijän kanssa. Kirjeissä ilmenee, että nuori oli kokenut jääneensä itsenäistymisvaiheessa yksin, eikä ollut saanut tukea jälkihuolloilta. Kun on kokenut jääneensä yksin, voi olla vaikea turvautua jälkihuoltoon myöhemminkään. Sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret saattavat yrittää pitää muita ihmisiä loitolla selviytymiskeinona sekä huonon itsetunnon ja häpeän seurauksena, jolloin nuorella saattaa olla myös vahva yksin pärjäämisen pyrkimys (Lee & Barrick 2014). Myös aineistossa mainittiin, että nuori saattaa tuntea häpeää, joka voi olla esteenä yhteyden ottamiseen ja avun hakemiseen omalta työntekijältä. Yksi kirjoittaja koki lapsuutensa ajan ärtyneisyyttä ja turhautumista sosiaalityöntekijöitä kohtaan.

”En oikeastaan nuorena luottanut sosiaalityöntekijöihin, mutta jälkihuollon puolella onneksi tapasin sosiaalityöntekijän, joka auttoi aidosti, ja jolle olen kiitollinen tänäkin päivänä!” (Kirje43)

Luottamus voi kuitenkin olla mahdollinen, jos nuori kokee tullessa aidosti kohdatuksi. Kaksi kirjeiden kirjoittajaa esimerkiksi kertoo, että aito auttaminen ja kokemus välittämisestä oli auttanut palauttamaan luottamuksen sosiaalityötä kohtaan, sekä auttanut pärjäämään elämässä. Kuten kirjeessä 73 kirjoitetaan: *”Nämä sosiaalihuollossa toimivat työntekijät voivat siis olla hyvin voimaannuttavia ja tärkeitä ihmisiä nuoren elämässä, kunhan tälle annetaan mahdollisuus.”* Mahdollisuuden antamiseen ja luottamuksen palautumiseen siis voi vaikuttaa aiemmin esittelemäni yhteydenpidon ja kohtaamisen tavat. Nuori saattaa hyvinkin olla tapaamisilla haluton yhteistyöhön oman elämäntilanteensa ja yhteistyöhaluttomuuden johdosta, mutta työntekijällä on kuitenkin mahdollisuus hyvällä vuorovaikutusosaamisella vaikuttaa asiakkaan toimijuuden ja kuulukuksi tulemisen kokemiseen (Nieminen 2017). Toisaalta jotkin nuoret saattavat jäädä vaille riittävää tukea, jos vaikuttavat pärjäävän hyvin ja ilman apua. Tätä asiakastyyppeä de Arruda Camara (2018) on tutkielmassaan kuvannut pärjäävinä helminä.

Osa asiakassuhteen kokonaisuudesta on siis nuoresta itsestä kiinni, mutta taustalla tulee olla osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemus. Tärkeää on myös motivaatio ja elämän oikea-aikaisuus, jotta yhteistyö onnistuu. Se, millaisella tuulella ihminen on sosiaalisen tuen vastaanottamisen tilanteessa, vaikuttaa myös siihen, millaiseksi hän tuen kokee laadultaan (Tardy 1985). Jos on huono aikakausi, sosiaalityön on hyvä olla itsenäistyvän nuoren taustalla varmistamassa perustarpeiden toteutumisen ja tarvittaessa ajaa nuoren asioita muissa palveluissa, jolloin huolenpidon osaluokke korostuu.

5.3 Työntekijä ja tuki porttina muihin jälkihuollon mahdollisuuksiin

Sen lisäksi, että asiakassuhteessa toteutuu moni etenkin sisäisiin toimintamahdollisuuksiin liittyvä teema, on nuorten näkökulmasta suhde työntekijään portti myös muuhun jälkihuollon tarjoamaan apuun. Tämä perustelee asiakassuhteen teeman ensisijaisuutta omassa tutkielmassani. Aineistossa ilmeni, että löyhä suhde työntekijään vaikutti siten, ettei nuori kokenut luontevaksi ottaa apua vastaan tai edes kartoittaa, mitä mahdollisuuksia hänellä voisi jälkihuollon kautta olla tarjolla. Näitä muita mahdollisuuksia, joiden toteutumista ja realisoitumista hyvä asiakassuhde ja nuoren saama tuki edesauttaa, esittelen myöhemmissä kappaleissa.

”Työntekijöiden vaihtuvuus ja kiire tarkoittaa sitä, että nuoret eivät tunne työntekijöitä eikä työntekijät nuorta, työntekijöihin ei luoteta eikä heiltä tunnu luontevalta pyytää apua, jos sitä tarvitsi.” (AJ)

Hyvä asiakassuhde mahdollistaa nuorelle pääsyn esimerkiksi kriittiseen pohdintaan (Nussbaum 2011, 33), jolloin nuori on voinut käydä keskusteluita työntekijän kanssa, ja saanut tietoa palveluista, joita voisi työntekijän kautta saada, tai joita muilla palve-

lujärjestelmän tahoilla olisi tarjota. Kerron myöhemmissä kappaleissa lisää palveluiden ja mahdollisuuksien kartoittamisesta, mutta tässä kappaleessa olennaista on ymmärtää, että portti näiden asioiden piiriin on jälkihuollon työntekijä. Näin ollen ilman asiakassuhdetta jälkihuollon palvelut vaikuttavat kaukaisilta ja saavuttamattomilta. Asiakassuhteen voidaankin nähdä olevan ns. hedelmällinen mahdollisuus (Wolff & de-Shalit 2007, 35–57), joka poikii positiivisia vaikutuksia myös muiden mahdollisuuksien realisoitumisessa, joita avaan myöhemmissä kappaleissa. Tutkielmassani olennaista on huomioida, että sosiaalinen tuki on myös tema, joka eri osa-alueineen on taustalla kaikissa muissakin jälkihuoltoon liittyvissä asioissa.

6 JÄLKIHUOLTO ITSEREFLEKTIONA, SUUNNITTE- LUNA JA TOTEUTUKSENA

Tässä kappaleessa esittelen, miten unelmien ja suunnitelmien sekä keinojen kartoittamisen niiden saavuttamiseksi näyttäytyi aineistossani. Esittelen, millaisen mahdollisuuden jälkihuolto voi tarjota nuoren itsereflektiolle sekä mahdollisuuksien pohtimiseen, sekä tukeen mahdollisuuksiin tarttumisessa. Tutkielmassani ei ole vastauksia siihen, millaisia lukuisia eri mahdollisuuksia nuorilla ympäri Suomea on, joten tutkin tässä teemassa sitä, mitkä tekijät mahdollistavat unelmien mukaisien tavoitteiden asettamista ja niiden mukaisesti resurssien käyttöönottoa jälkihuollon toteutumista ja nuoren omaa elämää mahdollisimman hyvin palvelevaksi. Tässä osassa olen hyödynttänyt Ajatushautomo Tänkin (2013) tutkimuksen sovellusta elämönhallinnan teeman kahdesta osasta: itsereflektiosta sekä kyvystä saavuttaa tavoitteita suunnittelun ja toteutuksen kautta. Tutkielmassani en käsittele ulottuvuuksia elämönhallinnan kautta, vaan sovellan jäsenystä itsereflektiosta ja tavoitteiden suunnittelua ja saavuttamista toimintamahdollisuuksien ja sosiaalisen tuen näkökulmasta. Tutkielmassani elämönhallinta viittaa siis itsereflektion kautta tavoitteiden ja unelmien haarukointiin, sekä toiminnan suunnitelmallisuuteen ja lopulta käytännön toteutukseen, joissa kaikissa jälkihuollon työntekijä voi tarjota sosiaalista tukea. Jälkihuollon kontekstissa olennainen osa itsereflektiota on myös menneisyyden hahmottaminen lastensuojelun pape-
reiden läpikäymisen ohessa.

6.1 Itsereflektio ja unelmat

Itsereflektio voidaan katsoa elämönhallinnan kannalta siihen osaan, jossa kysytään: *”tietääkö yksilö, mitä asioita hän todella haluaa tehdä ja mitä tiloja saavuttaa.”* Tässä kappaleessa esittelin aineistoni pohjalta nousseita havaintoja siitä, miten lastensuoje-

luaikaisten papereiden läpikäynti sekä tulevaisuuteen orientoituminen ja omien unelmien kartoittaminen asettuvat olennaiseksi osaksi nuorelle aikuisuudelle ominaista itsereflektiota sekä identiteetin muotoutumista.

Lastensuojelupapereiden lukeminen yhdessä

Yksi merkittävä itsereflektioon liittyvä teema jälkihuollon työskentelyssä on lastensuojelun aikaisten asiakirjojen läpikäynti. Nuorelle on mahdollista ymmärtää itseään ja tunteitaan paremmin, sekä muodostaa eheä elämäntarina dokumentteja apuna käyttäen. Jälkihuolto mahdollistaa nuorelle lastensuojeluaikaisten asiakirjojen perusteella pääsyn tietoihin, jotka eivät ole olleet saatavilla aiemmin. Varsinkin jälkihuollon alussa lastensuojelun päättymisestä vasta vähän aikaa, jolloin kokonaiskuva ei ole vielä muodostunut, ja aineiston perusteella nuori saattaa kaivata tähän apua. Yksi haastateltavani kertoi, että *"kokonainen kuva omasta menneisyydestä alkaa muodostumaan"*, kun ovat lukeneet jälkihuollossa omia papereita läpi.

Nuoret toivovat tähän työntekijän apua ja läsnäoloa, sillä menneisyyteen palaaminen saattaa nostattaa monenlaisia tunteita. Yksi kirjeen kirjoittaja kuvaa tuntevansa katkeruutta menneisyydestään väkivaltaisessa kodissa. Yksi kirjeen kirjoittaja myös kertoi tunteiden nousevan vahvemmin pintaan, jos alkaa kaivaa omaa lastensuojeluhistoriaa. Heränneiden tunteiden käsittelyn yhdessä työntekijän kanssa kautta nuorelle nousee toimintamahdollisuus kokea tunteita erilaisia tunteita turvallisesti ja tuestusti (Nussbaum 2011, 33; Dixon & Nussbaum 2012, 558). Kokemukset ja menneisyyden tapahtumat saattavat olla sellaisia, joita on hyvä työstää mielenterveyden ammattilaisen kanssa. Tässä ilmenee kappaleessa 4.1 esittelemäni mielen ja tunteiden huomioiminen. Jälkihuollon työntekijältä toivotaan tilanteiden tunnistamista, joissa nuori olisi hyvä ohjata myös muun palvelun piiriin, mikä toteuttaa työntekijän ulottuvuutta sosiaalisesta ja henkisestä tuesta ja riittävän avun saamisen varmistamisesta.

Menneisyyden minät ja mahdolliset minät identiteetin näkökulmasta

Tässä osassa esittelen sitä, millainen merkitys menneisyyden ja tulevaisuuden, sekä nuoren omien vahvuuksien ja mielenkiinnon kohteiden kartoittamisella voi olla identiteetin rakentumisen ja mahdolliseksi tai tavoiteltaviksi koettujen asioiden kannalta. Yksi kirjeen kirjoittaja oli saanut kokenut, että luotettava työntekijä oli vaalinut hänen elämäntarinaansa. Elämäntarinan äärellä työskentely antaa mahdollisuuden muodostaa menneisyyden tapahtumille vaihtoehtoisia merkityksiä, jolloin on mahdollista luoda vaihtoehtoja myös nuoren tunteille, jotka ovat kummunneet nuorelle alun perin muodostuneesta tulkinnasta ja tarinasta (Hänninen 2002, 68–69). Menneisyyttä voi tulkita monin eri tavoin, ja tulkinta vaikuttaa nykyhetkeen tulkintaan suhteutettuna menneisyyteen (Hänninen 2002). Lastensuojelupapereiden lukeminen voi antaa aineksia ja puuttuvia palasia nuoren sisäiseen tarinaan. Tarina, joka nuorelle on muodostunut itsestään ja menneisyydestään, vaikuttaa paljon siihen, minkä nuori kokee olevan itselleen tavoiteltavaa tai mahdollista, ja mihin mahdollisuuksiin tartutaan tai

ei tartuta (Barkman 2013, 275). Yhtä lailla, kun lastensuojelun papereita lukemalla reflektoidaan menneisyyden minuja, rakennetaan tulevaisuuden visioissa ja omien vahvuuksien ja mielenkiinnonkohteiden kartoittamisella tulevaisuuden mahdollisia minuja (Hänninen 2002, 60). Elämäntarinan työstäminen yhdessä luotettavan aikuisen kanssa voi avata suuren mahdollisuuden oman itsen ja menneisyyden jäsentymiselle sellaiseksi, joka palvelee nykyhetkeä sekä avaa tulevaisuuden mahdollisuuksia. Menneisyyden ja vaikutusten ymmärtämisen voidaan katsoa olevan myötävaikuttava osa nuorten toiveikkuutta (Tikkanen 2012, 43).

”Nuori rakentaa vahvasti omaa identiteettiään tässä ikävaiheessa ja jälkihuollon työntekijä voi olla siinä nuoren tukena ja auttaa sekä kannustaa etsimään omia vahvuuksia ja kiinnostuksenkohteita.” (VL 22)

Menneisyyden käsittely liittyy vahvasti oman identiteetin ja itseen kohdistuvien käsitysten muodostamiseen. Monesti sijaishuollon sosiaalityöntekijä vaihtuu, ja tilalle tulee vain nuorta itseä varten työskentelevä jälkihuollon sosiaalityöntekijä. Nuori saa itse omin sanoin kertoa kuka on, millainen tausta hänellä on. Parhaimmillaan asiakkuuden alku yhdistettynä menneisyyden käsittelyyn lastensuojelun asiakirjojen parissa voi olla hedelmällinen osa identiteetin kehittymistä. Nuori voi peilata sen aikaista minää nykyiseen minäänsä, ja vertailla omaa sisäistä kokemustaan ja muistojaan ulkoapäin kerrottuun tarinaan.

”Erityisesti nuoruusikäisinä sijoitetut pohtivat syntyäperheestä saatua mallia selviytymiseen. Vanhempien elämänhallintataidot ja heidän käyttämänsä selviytymiskeinot olivat olleet sellaisia, joita nuoret eivät halua lähteä toistamaan.” (SV)

Aineistosta ilmeni myös se, nuoret pohtivat omaa biologista perhettään aikuisen näkökulmasta ja malleja omaan selviytymiseen. Nuoruus on ratkaisevaa aikaa sen kannalta, jatkaako nuori tavalla, jolla nuoruudessa on eletty, vai haluaako hän jollain tavalla muutosta omaan lapsuuteen ja varhaisnuoruuteen (Lee & Berrick 2014).

Jälkihuoltoikä onkin identiteetin kehitykselle kriittistä aikaa. Jeffrey Arnett (2004) on muodostanut käsitteen *emerging adulthood* ajanjaksosta aikuisuuden (*adulthood*) ja nuoruuden (*adolescence*) välillä. Muotoutuvalle aikuisuudelle on ominaista identiteetin etsintä, epästabiilius, itseen keskittyminen, välitilassa olemisen tunne sekä elämän mahdollisuuksien pohtiminen (Arnett 2004, 8). Perheestä on irtaannuttu, mutta omaa perheyksikköä ei olla vielä muodostettu. Kuten Arnett (2004, 16) ilmaisee, niille, joilla on ollut ongelmia perheessä, alkavalla aikuisella on mahdollisuus korjata osat itseltään, jotka on kasvaneet kieroon. Tärkeää itsereflektiota voi käydä pohtimalla menneisyyttään ja omien vanhempien käytösmalleja. Mitä nuori itse haluaisi tehdä toisin, millainen aikuinen nuori itse haluaa olla? Jälkihuollon työskentely voi olla nuorelle mahdollisuus saada aineksia oman identiteetin muodostamiseen sekä itsensä ymmärtämiseen oman menneisyyden valossa, sekä pohtia sitä, millaista elämää itse haluaa elää. Nuori saa dokumenttien ja työntekijöiden kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta uusia näkökulmia oman itsensä ymmärtämiseen ja tiedostamiseen, mitä jälkiä oma

tausta on saattanut jättää. Osaltaan tätä voi verrata positiivisessa mielessä Foucault'n subjektivoivaan valtaan (Juhila 2009): nuori asettaa jonkin osan itsestään objektiiviseen valoon, ja pyrkii työntekijän kanssa pohtimaan tälle vaihtoehtoisia tulkintoja tai mahdollisuuksia.

Identiteetin muodostaminen ottaa henkilökohtaisen tason lisäksi myös yhteiskunnallisen roolin. Nuoren itsenäistymisen elämänvaiheeseen kuuluu oman kuvan muodostamisen myös oman elämänmallin oppiminen ja itsen käsittäminen kansalaisena ja osana yhteiskuntaa (Törrönen & Vauhkonen 2012, 94). Itsenäistyminen jälkihuollon tavoitteena nivoutuu siis yhteen identiteetin rakentumisen kanssa niin, ihanetilanteessa että nuori muodostaa itsestään aikuisen itsenäisen identiteetin osana ympäröivää yhteiskuntaa ja osallisena yhteiskunnallisena toimijana, mikä on yksi itsenäistymisen tavoitteista (Honkiatukia ym. 2020). Yhteiskunnallisen osallisuuden kokemus parhaimmillaan mahdollistaa myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen, mikä kuuluu Nussbaumin (2011, 33) mukaan välttämättömiin toimintamahdollisuuksiin. Vahva toimijuuden tunne taas on sijoitetun nuoren itsenäistymisvaiheessa suuri voimavara (Lee & Berrick 2014).

Mahdollisuus unelmoida yhdessä

"Jos ei ole unelmia, mätäneä oravanpyörässä"(SV)

Jälkihuolto on paikka, jossa ihminen parhaimmillaan kohdataan kokonaisuutena omine haasteineen, resursseineen ja tulevaisuuden tavoitteineen. Jälkihuollossa pureudutaan menneisyyden lisäksi siihen, mitä nuori elämältään haluaa, ja miten hänen kanssaan työskentelevät ammattilaiset voisivat häntä siinä auttaa. Nuoret toivat esiin useasti, että jälkihuollon nuorille tärkeä ulottuvuus on unelmat. Unelmat valavat uskoa ja motivaatiota nuoreen. Suojele unelmia, vaali toivoa -julkaisussa nuoret ilmaisivat, että menneisyydessä on jouduttu selviämään ja keskittymään nykyhetkeen, jolloin unelmoiminen voi tuntua nykyisyydessäkin mahdottomalta. Unelmat voivat olla kantava voima silloin, kun on vaikeaa ja menee huonosti, vaikka niiden tavoitteluun ei sillä hetkellä olisikaan resursseja.

Joskus nuoret tarvitsevat unelmien miettimiseen tukea aikuiselta. Nuori tarvitsee apua unelmien löytämiseen ja niissä tavoitteiden asettamiseen. Työntekijän usko nuoreen mahdollistaa nuorelle rohkeutta unelmoida aluksi mahdottomaltakin tuntuvista asioista. Näin ollen sosiaalinen ja henkinen tuki auttavat kannustuksen muodossa uskomaan itseensä ja parhaassa tapauksessa poistamaan henkisiä esteitä, joita omien haaveiden tavoitteluun sisältyy. Jos nuorella ei ole unelmia, voi jälkihuollon työntekijän kanssa aktiivisesti pohtia eri vaihtoehtoja ja nuoren mielenkiinnon kohteita. Nuoren herättely kuvittelemaan ja haaveilemaan sekä yhdessä työntekijän kanssa unelmien kartoittaminen realisoi mahdollisuutta mielikuvitukseen ja ajattelun (Nussbaum 2011, 33).

Haastatteluaineistossani nuorten unelmat liittyivät omaan perheeseen, mielen-terveyden parempaan tilaan, poliittiseen vaikuttamiseen, ammattiin, parempiin suhteisiin biologisen perheen kanssa sekä itsen ja läheisten hyvinvointiin. Kaikki haastattavani koki omat unelmansa saavutettavissa oleviksi. Myös Suojele unelmia, vaali toivoa -julkaisun nuoret kokivat pystyvänsä saavuttamaan unelmansa. Aineistossa mainittuja unelmia olivat oma perhe, ammatti ja asuminen ulkomailla. Kehittäjänuorten unelmat ovat siis aineistoni perusteella realistisia, ja usein sisältävät tavoitteen pyrkiä auttamaan myös muita omalla toiminnallaan. On kuitenkin muistettava jälkihuollon nuorten monenkirjavat tilanteet ja taustat, joten reaali maailmaan ja koko jälkihuollon tutkimusjoukkoon sovellettavia johtopäätöksiä unelmista ei valitettavasti voi tehdä. Yleisesti ottaen nuorten tavoitteet voidaan jaotella kolmeen eri osa-alueeseen. Ensimmäinen ryhmä nuoria tavoittelee koulutukseen ja työelämään liittyviä asioita. Toiselle ryhmälle tärkeää oli tavoitteet ihmissuhteissa, harrastuksissa ja nykyisessä koulunkäynnissä. Kolmannen ryhmän edustajat kokivat itsen liittyvät tavoitteet tärkeiksi. Tästä ryhmästä suurin osa oli tyttöjä ja ryhmälle tyypillistä oli eräänlainen menneisyudessa märehtiminen. (Salmela-Aro 2015). Toisaalta tulee antaa tilaa myös sille, että nuoret haluavat keskittyä myös nykyiseen elämään ja arkeen ilman sen kunnanhimoisempia tavoitteita (Bakkteig ym. 2020). Jälkihuollon työntekijän tulee siis osata olla joustava ja avoin nuoren erilaisille unelmille.

Sisäinen tarina osana nuoren identiteettiä on yhteydessä myös arvoihin, jotka edelleen muovaavat nuoren toimintaa ja tulevaisuuden unelmia. Tavoitteiden voidaan katsoa muodostuvan arvojen kehikon sisällä, vaikka arvot saattavat itsessään olla pitkälti tiedostamattomia. (Hänninen 2002, 65.) Katsoisin, että Nussbaumin inhimilliseen kehitykseen nojaavassa ajattelussa (2011) jälkihuollon työssä on itsereflektion ja tulevaisuuden miettimisen kautta mahdollisuus sen valaisemiselle, millaiseksi ihmiseksi nuori haluaisi kehittyä, jotta hän voisi jopa kukoistaa, jotta konkreettiset toimet poistaisivat esteitä tältä.

Tässä kappaleessa erittelin aineistossani esiintyvät itsereflektion ulottuvuudet menneisyyden ja tulevaisuuden pohtimisen näkökulmasta. Seuraavassa kappaleessa esittelen, miten jälkihuolto suunnitelmallisena työnä on nuoren tukena käytännön tasolla omien tavoitteiden saavuttamisessa. Käytännössä kuitenkin nuoren toiminta ja käytännön apu sekä menneisyyden käsittely ja unelmien kartoitus tapahtuvat toisiinsa kietoutuneina ja toisiaan muuttavina prosesseina. Esimerkiksi erilaisen toiminnan kautta nuoren identiteetti ja käsitys itsestä saattavat muuttua olennaisesti, ja taas poikia uudenlaisia aineksia käsitykseen.

6.2 Jälkihuollon suunnittelu

Tässä osassa esittelen teeman, joka käsittää sen osan jälkihuollon palvelua, jossa tehdään suunnitelma jälkihuollon toteuttamiseksi asiakkaan kanssa käydyn reflektion

perusteella, sekä konkreettisesti, mitä nuoret aineiston perusteella, mitkä asiat auttavat nuorta käytännön tasolla suunnitelmien tavoittelussa. Esittelen toimia, joissa jälkihuollon työntekijältä on saatu tai toivottu saavan apua ja tukea käytännön toiminnassa. Tarkastelen tässä siis, millaiseen rooliin jälkihuollon työntekijä voi asettua konkreettisesti asiakkuuden suunnittelussa sekä toiminnassa, jolla pyritään kohti asetettuja tavoitteita. Esittelen myös aineistossa esiintyneitä seikkoja, jotka edesauttavat tämän vaiheen sujumista ja toteutumista.

Asiakassuunnitelman laatiminen

Unelmien jälkihuoltoon sisältyi nuorten mielestä sen läpi käyminen, mitä tukea on tarjolla, ja nuorten tavoitteiden määrittäminen. Tavoitteiden miettiminen yhdessä nuoren kanssa onkin lakisääteinen: sosiaalityöntekijän tulee laatia nuoren kanssa asiakassuunnitelma (LSL 2007/417 76§). Jälkihuollon asiakkuutta suunnitellaan siis lakisääteisesti asiakassuunnitelmassa. Jälkihuollon suunnittelussa nuoren tavoitteet ja kiinnostuksen kohteet asetetaan käytännön tasolle toteutettaviksi. Aineistossa käy ilmi, että monesti jälkihuoltoon liittyy väärinkäsitys siitä, että se olisi vain taloudellista tukea, jolloin monet tuen muodot jäivät käyttämättä. Tarjottavista auttamisen muodoista tiedottaminen olisikin tärkeää, jotta pääsy näihin palveluihin edes mahdollistuisi. Nuoret toivat kuitenkin esiin, että kun suunnitellaan jälkihuoltoa, tulisi nuoren omat toiveet olla etusijalla, ja että palveluiden tarjoamisessa olisi läsnä yksilöllisyys.

”Nuorten elämään liittyvän tiedon pitäisi olla ymmärrettävää ja työntekijöiden tulisivatkin varmistaa, että nuori ymmärtää hänen omat oikeutensa, tuen mahdollisuudet ja myös velvollisuudet, jotka itsenäiseen elämään liittyvät. Koko jälkihuollon tulisi olla ymmärrettävää ja selkeää nuorille.”
(AJ)

Asiakkuuden suunnitteluun liittyen nuoret myös toivoivat, että tieto tarjolla olevista palveluista olisi ymmärrettävää, ja että nuori tietäisi omista oikeuksistaan jälkihuollon asiakkaana. Nuoret toivoivat myös omien velvollisuuksien selkiyttämistä. Nuoret toivoivat suunnitelmallisuutta myös, jotta tarvittava apu varmasti toteutuisi. Aineistosani ei ollut vastauksia sille, millaisia asioita suunnitelmassa olisi hyvä olla. Tutkimustiedon perusteella yleisiä asiakassuunnitelmassa nuorten tavoitteiksi määriteltyjä teemoja on tuki ammatin saamiseen ja tyllisyyteen sekä opintoihin liittyvissä asioissa, tuki itsenäisessä elämässä ylipäättään, tuki taloudellisten asioiden hoitoon sekä päihitteettömyyteen (Hiitola 2009, 29).

Asiakassuunnitelman tekeminen voi parhaimmillaan olla hetki, jossa itsereflektion kautta pohditaan nuoren tavoitteita, ja niiden taustalla vaikuttavia unelmia, sekä tehdään suunnitelma niihin asioihin käsiksi pääsemiseksi. Näin ikään kuin valjastetaan nuoren itsenäistymistä tukeva palvelu hänen omia tavoitteitaan kohti pyrkiväksi. Työntekijä voi etsiä yhdessä nuoren kanssa tahoja, jotka veisivät nuorta eteenpäin, esimerkiksi koulutuspolkuja tai harrastusmahdollisuuksia. Aineistossa nuoret toivoivat myös esimerkiksi työmahdollisuuksien tarjoamista ja kartoittamista.

Edellisissä teemoissa ilmenevät asiat menneisyyden hahmottaminen, unelmoi-
minen sekä asiakkuuden suunnittelu ja sosiaalisen tuen emotionaalinen ja informatiiv-
vinen tuki mahdollistavat Nussbaumin (2011, 33) muodostaman listan kohtaa 6 kriit-
tisestä päättelystä. Nuorelle muodostuu mahdollisuus käsittää oma menneisyytensä
ja tarkastella sitä kriittisesti omien muistojen ja kokemusten pohjalta. Kriittisen päätte-
lyn toimintamahdollisuuteen sisältyy oman elämän suunnitteleminen tai siihen osal-
listuminen kriittisen reflektoinnin kautta, joka toteutuu työntekijän kanssa nuoren
omien haaveiden, elämän suunnan ja niitä mahdollistavien reittien kartoittamisessa.
Asiakassuunnitelman laatimisessa tieto vallitsevista poluista ja vaihtoehdoista myös
osaltaan realisoii kriittisen päättelyn mahdollisuutta. Tieto siitä, mitä itse jälkihuollolla
on tarjottavaa helpottaa palvelun käyttöön ottamista.

Nuoret toivoivat, että heidän unelmansa tartuttaisiin. Yksi kirjeen kirjoittaja oli
ilahtunut siitä, että jälkihuollon työntekijä oli ottanut todesta tavoitteen saada mopo-
kortti. Yksi haastateltavistani oli saanut jälkihuollon kautta tukea matkalle isänsä et-
simiseen Englantiin. Tämä luo nuorelle mielikuvaa itsenäisestä toimijasta, jolla on vai-
kutusta omaan elämäänsä, mikä voidaan katsoa yhdeksi osaksi itsenäisyyttä. Aineis-
tossani nuoret ilmaisivat, että myös esimerkiksi harrastuksesta voi tulla joskus am-
matti, jolloin taloudellinen tuki harrastustoimintaan on tärkeä osa nuoren mahdolli-
suuksien valikkoa. Harrastustoiminnan tukeminen tarjoaa nuorille mahdollisuuden
Nussbaumin (2011, 33) näkemyksen mukaan hyvälle elämälle olennaisesti kuuluvaan
leikkiin ja mielekkääseen vapaa-ajan toimintaan. Näin ollen harrastusten tukeminen
on tärkeää ilman oletuksia siitä, että harrastus johtaisi mihinkään yhteiskunnalliselta
tasolta katsottuna tuottavaan päämäärään.

Siirtymät nuoren ehdoilla

*"Alkaa yllättäen ja loppuu kuin seinään" Jälkihuoltoon siirtymistä ja sen päättymistä tulisi nuorten
mukaan valmistella nykyistä enemmän. (SV)*

Jälkihuollon suunnittelussa ja toteutuksessa on tärkeää, että mennään nuoren ehdoilla.
Kyseessä on suuri elämän muutos uudenlaisine velvollisuuksineen ja mahdollisuuksineen.
Esimerkiksi sijaishuoltopaikkaan jääminen vielä täysi-ikäistymisen jälkeen
tarvittaessa koettiin aineiston perusteella tarpeellisenä. Nuoren suunnitelmallisuutta
ja omien unelmien työstämistä jälkihuoltovaiheessa edesauttaa niiden pohtiminen jo
sijaishuoltoaikana. Unelmien lisäksi itse jälkihuollon palvelun mahdollisuuksia tulisi
nuorten mukaan kartoittaa jo hyvissä ajoin ennen sijoituksen päättymistä. Jälkihuol-
lostaa tulee tiedottaa hyvissä ajoin ennen täysi-ikäistymistä, jolloin nuorella on aikaa
pohtia, millaista apua mahdollisesti tarvitsee.

*Valmistautuminen tulisi aloittaa hyvissä ajoin ennen itsenäiseen elämään siirtymistä. Nuoren
kanssa tulisi käydä läpi esimerkiksi hänen unelmiaan, pohtia opiskelumahdollisuuksia sekä ope-
tella arkielämän kannalta oleellisia taitoja, kuten rahankäyttöä ja laskujen maksamista. (SV)*

Aineistossani kehittäjänuoret tuovat useassa kohtaa ilmi sen tärkeyttä, että jälkihuollosta, sen työntekijöistä ja sisällöistä saisi tarpeeksi tietoa jo hyvissä ajoin, ja sosiaalityöntekijä ja ohjaaja voisivat tavata nuorta ennen sijoituksen päättymistä. Aineistossa esiintyi toive myös täysi-ikäistymisen tuomien vastuiden läpikäymistä konkreettisesti ennen jälkihuoltoa. Myös jälkihuollon päättyessä on lainkin mukaan (LsL 2007/417 76§) tarvittaessa laadittava suunnitelma myös jälkihuollon päättymistä seuraavalle ajalle, jolloin nuori ei tällöinkään jää yksin.

"Jälkihuollon loppumista kohden tehdään suunnitelmallista erotyöskentelyä, yhteisen matkan reflektointia ja mietitään tulevaisuutta. Mikäli nuorella on palvelutarpeita vielä jälkihuollon päättyessä, toteutetaan siirto muihin palveluihin suunnitelmallisesti ja saattaen vaihtaan." (AJ)

Mahdollisuus muuttaa unelmia ja tavoitteita

On huomattava, että vaikka jälkihuollon asiakkuus on suunnitelmallista, ja nuoria herätellään miettimään, millaisia unelmia ja tavoitteita hänellä on, ei saavuttamiseen keskittyminen ole aina tarkoituksenmukaista. Unelmat sekä tavoitteet saattavat muuttua läpi asiakkuuden. Unelmat ovat jo itsessään tärkeä taustavire aikuistumisen elämänvaihetta, ja niiden kartoittaminenkin yhdessä avustetusti on suuri mahdollisuus.

"Nuoret pitivät tärkeänä, että heillä on oikeus ja mahdollisuus muuttaa unelmiaan, kokeilla erilaisia asioita ja sitä kautta löytää "omat juttunsa"." (SV)

Nuoret toivat esille, että unelmat saattavat myös muuttua. Haastateltavanikin totesi kysyttäessä tulevaisuuden visioista, että *"ei sitä koskaan tiedä, missä sitä ollaan"*. Toisenkin haastateltava kertoi, että *"voihan ne tiettenki muuttua ne asiat mitä haluaa tavoitella sit esim. myöhemmin. Ettei ne välttis samoinakaan sitte pysy kokoaikaa."*

Elämän mielekkyyden kannalta on tärkeää enemmänkin toiveikkuus ja mahdollisuuksien kartoittaminen. Kaija Tikkanen (2012) tutkii väitöskirjassaan nuorten toiveikkuutta, ja tutkimustuloksena ilmenee nuorten kuvaus toiveikkuudesta esimerkiksi tavoitteiden saavuttamisena, ja että toiveikkuus antaa voimaa odottaa asioiden toteutumista. Toiveikkuuden ylläpitämisessä tärkeä osa on esimerkiksi myönteinen asennoituminen elämään ja tulevaisuuteen suuntautuminen. Nuoren toivoa ylläpiti myös toiminta näiden tavoitteiden saavuttamiseksi, sekä konkreettinen toiminta liittyen myös ympäröivään kulttuuriin ja ympäristöön, toisiin ihmisiin sekä luovuuteen. Elämä ei voi olla pelkkää tavoittelua, vaan myös tavallista, mielekästä elämistä.

Tutkimuksessa ilmeni myös, että aiemmin elämässä vaikeuksia kohdanneet, mutta näistä vaikeuksista selvinneet nuoret olivat toiveikkaita juuri tämän selviämiskokemuksen myötä. (Tikkanen 2012, 41–48). Toiveikkuutta voi peilata myös lastensuojelutaustaisten nuorien kontekstissa. Sijaishuollossa olleet mainitsivat työntekijöiden taholta yhtenä tärkeänä elämää tukevana asiana toivon ja unelmien ylläpitämisen ja niihin rohkaisemisen (Vario ym. 2012). Oma juttu voi löytyä myös kokeilun kautta, sillä etukäteen saattaa olla vaikea tietää, mikä tuntuisi oikealta. Näin ollen nuoret tar-

vitsevat rohkaisua sekä käytännön mahdollisuuksia erilaisten toimien kokeilemiseen. Toiveikkuuden voidaan katsoa kielivän siitä, että nuorella on tavoitteita, tahtoa menestyä, sekä päättäväisyyttä ottaa vastaan myös vastoinkäymisiä tavoitteita kohti pyrkiessä (STM2019 25; Hellmann & Gwinn 2018).

"auttaa häntä löytämään unelmia, asettamaan tavoitteita niiden saavuttamiseksi sekä jaksaa valaa nuoreen uskoa vastoinkäymisten keskellä." (SV)

Haastateltavistani kaksi ilmaisi, että ovat löytäneet oman päämääränsä, oman juttunsa, joka vie elämässä eteenpäin. Näkisin tämän olevan jälkihuollon palvelevuuden kannalta ideaalitalanne. Nuorella on suunta, ja jälkihuolto pystyy erilaisin tuen muodoin poistamaan esteitä tähän tavoitteeseen pääsemiseksi. Nuorta autetaan arjen taidoissa ja esim. talouden hahmottamisessa. Näin ollen esim. kerrytetyt itsenäistymisvarat palvelevat nuoren omaa tulevaisuutta.

"Minut ohjattiin kyllä paikalliselle (huonomaineiselle) työpajalle tekemään yksinkertaista sarjatyötä. Koin sen jopa nöyryyttävänä, sillä tiesin olevani älykäs." (Kirje 61)

Eräs kirjeen kirjoittaja olikin kokenut, että pajalle ohjaaminen, jolla oli todennäköisesti pyritty parantamaan nuoren tulevaisuuden mahdollisuuksia esimerkiksi työelämään ja hyvinvointiin tuomalla arkeen rytmiä, olikin ollut hänen mielestään nöyryyttävää. Jälkihuollon työntekijältä tarvitaan usein kantaa ottavaa ja neuvovaa sosiaalista tukea, mutta raja mahdollistavan tai oppressiivisen subjektivoivan vallankäytön välillä on joskus hiuksen hieno. Tästä voi päätellä, miten kantaa ottava asenne (Alkire 2008) tavoiteltaviin asioihin ilman nuoren mielipidettä ei välttämättä lisää nuoren kokemusta toimintamahdollisuuksien lisääntymisestä, jos kyseessä ei ole jotain, mikä lähtee nuoren omista lähtökodista ja toiveista, vaikka joskus toiveista ja tavoiteltavista asioita tuleekin neuvotella ja käydä itsereflektiota.

6.3 Jälkihuolto konkreettisenä mahdollisuuksien helpottajana

Apu talousasioissa ja taloudellinen tuki

"Nykymuotoisella Kelalla on voimakkaasti invalidisoiva vaikutus, ja tästä syystä jokaisella pitäisi olla vähintään kaksi tai kolme sosiaalityöntekijää näissä auttamassa." (Kirje 78)

Jos nuori ei ole töissä, hänen perustoimeentulostaan yleisesti ottaen vastaa Kela. Rahaan ja talouteen liittyen Kela-asioissa auttaminen oli asia, jossa nuoret toivoivat paljon tukea jälkihuollon työntekijöiltä. Kela-asioissa auttamisen tarpeellisuus mainittiin aineistossa seitsemän kertaa. Kela vastaakin nuoren esimerkiksi mahdollisesta perustoimeentulotuesta ja kaikista ensisijaisista etuuksista jälkihuollon myöntämiin itsenäistymisvaroihin tai toimeentulotukeen nähden. Hakemusten tekeminen ja oman tilanteen vaikeuden kirjoittaminen hakemuksiin saattaa tuntua vaikealta, ja samaa on

tuoneet esiin myös jälkihuollon ulkopuolella olevat nuoret (Honkiatukia ym. 2020). Jälkihuollon nuorilla ei pahimmassa tapauksessa ole muita aikuisia, jotka pystyvät auttamaan heitä tukiviidakon pyörteissä, ja jälkihuollon työntekijä taas omaa paljon tietoa ja kokemusta tukiin liittyen. Nämä seikat liittyvät Nussbaumin välttämättömien toimintamahdollisuuksien (2011, 33) kohtaan 10: mahdollisuus hallintaan ja omistusoikeuteen. Rahan avulla nuori voi ostaa itselleen tarvitsemiaan hyödykkeitä, ja saada kseen etuudet, joihin on oikeutettu, nuoren pitää itse tehdä hakemukset. Työntekijä voi helpottaa suuresti taakkaa oman toimeentulon saamista auttamalla nuorta esimerkiksi hakemusten tekemisessä tai ottamalla yhdessä yhteyttä Kelaan tarpeen vaatiessa.

”Mä voin niiku opiskella rauhassa, ilman stressiä. Kummiski ku opiskelijoilla ei oo paljoa rahaa, nii saa niiku koulutarvikkeita hyvin hankittuu ja sit niiku voi opiskella ittens, niiku ihan mihin haluu” (OA37)

Yksi tärkeimmistä keinoista tukea nuorten tavoitteita on jälkihuollosta myönnettävä taloudellinen tuki, jota sosiaalityöntekijällä tai sosiaaliohjaajalla on mahdollisuus viiranomaisena päätöksellä myöntää. Taloudellinen tuki on nuorille tärkeä konkreettinen apu esimerkiksi koulutuksen tukena, ja koulutus itsessään yksi tärkeimpiä väyliä tavoitella ammattia ja esimerkiksi sosiaalisia verkostoja. Koulutuksen voidaan katsoa realisoivan mahdollisuutta ajatteluun, päättelyyn ja mielikuvitukseen, sekä näiden asioiden kehittämiseen riittävällä koulutuksella (Nussbaum 2011, 33). Aiemmin mainitsemani harrastustoiminta voidaan mahdollistaa taloudellisella tuella jälkihuollon kautta. Nuorelle mahdollistetaan taloudellisesti myös asuntohankintoja, joiden katsotaan tarjoavan mahdollisuuden omistaa materiaalisia hyödykkeitä.

Taloudellista tukea voidaan siis myöntää asioihin, jotka katsotaan olevan olennaisia edellytyksiä sille, että nuoren välttämättömien mahdollisuudet realisoituisivat, sekä sellaisille asioille, jotka mahdollistavat edelleen nuorelle unelmien mukaisiin tavoitteisiin pääsemistä. Nuoret toivovatkin sosiaalityöntekijällä olevan enemmän taloudellista valtaa nuoren toiveiden mukaisesti. Tässä kohtaa on siis huomattava, että ennen kuin jälkihuollossa voidaan auttaa nuorta käytännön tasolla varsinkin asioissa, jotka ovat ns. perustarpeiden, kuten raha-asioissa avustamisen ja asuntoasioiden hoitamisen ulkopuolella suunnaten tulevaisuuden unelmiin, tulee nuorella olla heräteltyinä kiinnostuksen kohteita, tarjottu ja esitelty erilaisia mahdollisuuksia ja kenties autettu niihin hakeutumiseen eri tavoin. Tässä ilmenee Tardyn (1985) sosiaalisen tuen osa-alue materiaalisen tuen lisäksi myös informatiivisesta tuesta.

Taloudellista tukea pohdittaessa on tärkeä hahmottaa myös muiden tuen muotojen samanaikaisuuden sekä oikea-aikaisuuden tärkeys. Esimerkiksi, jotta tuesta opiskeluun tarvittavaan tietokoneeseen olisi nuorelle eniten tutkinnon suorittamiseen mahdollistava vaikutus, tulee myös mielenterveyden olla hallinnassa, ja intervention tulisi myös tapahtua oikea-aikaisesti (Hanrahan ym. 2020).

Käytännön tuki ja taitojen harjoittelu

Taloudellisen tuen sekä psykososiaalisen tuen lisäksi nuoret toivovat käytännön apua elämän asioihin ja tulevaisuuden tavoitteiden toteuttamisessa. Jälkihuollon sosiaalityön tarkoitus antaa nuorelle valmiuksia itsenäiseen elämään, johon arjen sekä elämän tärkeiden taitojen opettelu antaakin nuorelle mahdollisuuksia. Tukea nuoret tarvitsivat aineiston perusteella ihan tavallisiin elämän asioihin, kuten kaupassa käyntiin, tai laskujen maksamiseen ja rahankäyttöön. Myös talouden ja arjen hahmottaminen sekä työhaussa auttaminen esimerkiksi CV:n ja työhakemusten tekeminen sekä kouluhaku- kujen tekeminen yhdessä. Nuoret mainitsivat esimerkiksi käytännön avuksi esimerkiksi taloustaitojen harjoittelun tai asuntojen hakemisen yhdessä. Taloustaitojen harjoittelu edesauttaa sitä, kuinka rahaa hallitaan, jotta se edesauttaisi nuoren mahdollisuuksia optimaalisesti. Joskus kyse on yhdessä opettelusta ja taitojen harjoittelusta, ja joskus jopa huolenpidon ulottuvuudesta siten, ettei nuori itse kykenisi arjen askareista suoriutumaan:

"Tarvitsen nykyään tukea esimerkiksi kaupassa käyntiin yms. arkisten asioiden hoitoon, koska olen niin monin tavoin huonossa kunnossa." (Kirje 91)

Yhdessä asuntojen hakeminen taas saattaa mahdollistaa ylipäättään riittävän suojan ja ruumiillisen koskemattomuuden. Jälkihuollon kautta on mahdollista saada tukea asumiseen esimerkiksi myöntämällä tuetun asumisen palvelua (THL 201- Lastensuojelun käsikirja). Tällöin jälkihuollon työntekijä voi mahdollistaa nuorelle jopa Nussbaumin (211, 33) välttämättömien mahdollisuuksien kohdan 2 riittävästä suojasta, jos asumiseen liittyvät asiat ovat sellaisia, jotka nuori kokee mahdottomaksi hoitaa. Asunnon turvaaminen jälkihuollon asiakkaalle onkin lastensuojelulaissa määritelty velvollisuus (LsL 30.12.2014/1302, 76 a§).

Vaikka käytännön asioissa auttaminen ja tukeminen ei ole suoranaisesti unelmien tavoittelua, on tärkeiden yhteiskunnassa navigoimisen kannalta olennaisten taitojen harjoittelu yhdessä olennaista itsenäisen elämän kannalta ja nähdäkseni asettuu osaksi myös tulevaisuuden haaveiden tavoittelun kokonaisuutta, kun peruspilarit ovat kunnossa. Sen lisäksi, että nuori tietää saavansa apua tarvittaessa, on yhdessä toiminen kohti tavoitteita tärkeää myös nuoren toiveikkuuden ylläpitämisen kannalta, mikä edelleen lisää toiminnan motivaatiota ja sille annettuja positiivisia merkityksiä (Tikkanen 2012). On myös huomattava, että nuoren senhetkiset tavoitteet saattavat hyvinkin liittyä nimenomaan arjen taitojen opetteluun sekä perusturvallisen elämän mahdollistamiseen, johon saattaa tarvita paljonkin tukea. Toimintamahdollisuuksia on siis aina katsottava yhteydessä senhetkiseen tilanteeseen ja tarpeisiin.

Sosiaalinen tuki ja kannustus tavoitteisiin pyrkimisessä

Sen lisäksi, että nuoret kaipaavat rohkaisua unelmien miettimisessä, tarvitaan tukea myös niiden tavoittelussa. Tässä kohtaa nousee esille aiemmin esittelemäni sosiaali-

nen tuki ja varsinkin ulottuvuus palautteen antamisesta ja tsemppaamisesta. Ensimmäisessä kappaleessa mainittu tieto siitä, että saa apua tarvittaessa myös edesauttaa tunnetta haluttujen asioiden saatavuudesta ja saattaa helpottaa toimintaan tarttumista, kun tietää saavansa työntekijältä tukea ja neuvoja. Eräs nuori kertoi, että uskaltaa rohkeammin tehdä erilaisia valintoja ja valita asioita, jotka oikeasti kiinnostavat tietäessään, ettei tarvitse pärjätä yksin, ja että aina voi kysyä joltain apua. Toimintaan liittyviä riskejä uskalletaan ottaa, jos koetaan myös vastuun olevan jaettu työntekijän kanssa. Nuoret kaipaavat työntekijältä paljon rohkaisua toiminnalleen, sillä nuorten itsetunto voi olla koetuksella. Samaa jälkihuoltoon nuorten itsetunnon puutetta heijastelee myös kansainvälinen tutkimus (Lee & Berrick 2014). Nuoren kanssa työtä tekevillä ammattilaisilla on mahdollisuus valaa nuoreen uskoa itseensä, ja yksi haastateltavani kertoi pajan työntekijöiden auttaneen häntä olemaan rohkeampi ihminen ja uskomaan itseensä. Samansuuntaisia tutkimustuloksia on tehty työpajatoiminnan työntekijöiden rohkaisevasta vaikutuksesta (esim. Wrede-Jäntti 2018). Tämä kuvastaa sitä, miten myös muissa palveluissa voi toteutua jälkihuollon työskentelyä tukevaa toimintaa. Usko itseensä saa myös haluttavat asiat tuntumaan saavutettavimmilta ja luo näin nuoreen toiveikkuutta.

Nuoret, joilla ainakin ulkoapäin tarkasteltuna menee elämässä asiat hyvin jäävät usein vaille jälkihuollon tukea. Tukea ei tarjota, kerrota mahdollisuuksista ja tuoda esille, että sitä on tarjolla. Ollaan enemmän kiinnostuneita niistä ulkoisista suoritteista, kuten koulusta ja työstä, kuin siitä, että mitä ja miten nuori itse kokee omat asiansa. (AJ)

Jos jälkihuolto kuitenkin keskittyy liiaksi ulkoisiin suoritteisiin, eikä sosiaalisen tuen emotionaalinen tai palautteen antamisen ulottuvuus näyttäyty osana työskentelyä, on vaarana, että nuori kokee jäävänsä henkisesti yksin tai ilman tarvitsemaansa apua. Yksi kirjeen kirjoittaja kertoi jälkihuollon toteutuneen hänen kohdallaan vain käytännön asioiden kautta: "1. sosiaaliohjaajan käynnillä, jossa katsottiin, mitä tarvitsen kotiini (ruoanlaittovälineet yms), 2. kerran kuussa tapaaminen, jossa toimeentulotukihakemuksen täyttö yhdessä sosiaaliohjaajan kanssa, vuokran maksu sosiaalitoimesta, ja maksusitoumus kauppaan. Parin viikon välein 70 € käyttörahaa. 3. apteekkisopimus, eli hain kerran viikossa lääkedosetin apteekista. En siis saanut tukea itsenäisessä elämässä pärjäämiseen." (Kirje 61.) Tämä kuvastaa hyvin sitä, miten seuraavassa kappaleessa ilmenevät käytännön toimet jäävät kolkoiksi ja mekaanisiksi, jos nuori ei koe tulevansa niiden lisäksi kohdatuksi ja kokee jäävänsä henkisesti yksin.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Tässä luvussa kokoan tutkielmani keskeisimmät tulokset ja tarkastelen niitä aiemman tutkimuksen valossa. Arvioin myös tutkimusprosessini ja sen eettisyyden toteuttamista. Lopuksi vielä esittelen tutkielmani lomassa nousseita aiheita, joita tulisi näkemykseni mukaan tutkia enemmän.

7.1 Tutkimustulokset ja tarkastelua aiemman tutkimuksen valossa

Tässä tutkielmassa tarkastelin, millaisia toimintamahdollisuuksia jälkihuollon tarjoama sosiaalinen tuki eri osa-alueineen voi avata sijaishuollosta itsenäistyville nuorille. Aineistonani käytin kolmea haastatteluaineistoa, jotka toteutin kolmen jälkihuollon asiakkaana olevan nuoren kanssa, sekä Internetistä löytyvää kehittäjänuorilta koottua aineistoa. Pyrin kuuntelemaan nuorten tuottamia ajatuksia ja toiveita jälkihuollosta ja sitä, miten jälkihuollosta tarjottu sosiaalinen tuki parantaa nuorten toimintamahdollisuuksia. Tässä teen yhteenvetoa keskeisimmistä tutkimustuloksistani ja peilaan niitä aiempaan tutkimukseen.

Yksi tärkeimmistä jälkihuollon mahdollisuuksista ja teemoista nuorille on parhaassa tapauksessa jälkihuollon työntekijän kanssa muodostuva asiakassuhde. Luottamuksellinen asiakassuhde onkin toistuvasti hyvien palvelukokemusten taustalla (Gissler ym. 2018, 197; Kaijanen ym. 2020). Työntekijä saattaa olla nuorelle korvaamaton pysyvä ihminen ja rinnalla kulkija, jonka ansiosta itsenäistyminen voi olla vähemmän yksinäistä. Asiakassuhde tarjoaa nuorelle mahdollisuuden tuntoa itsensä tärkeäksi. Työntekijä mahdollistaa nuorelle sosiaalisen tuen eri osa-alueet (Tardy 1985). Omaan kotiin muuttaminen on myös muille haavoittuvaisessa asemassa oleville nuorille aikaa, jolloin tarvitaan sosiaalista tukea (Honkiatukia ym. 2020, 83). Jälkihuollon nuoret, joiden biologiset verkostot ovat vaarassa olla löyhät tai kutistuneet, ovat jälkihuollon sosiaalisen tuen tarpeessa siirtymävaiheessa omaan kotiin.

Itsenäistymisvaiheessa tärkeitä sosiaalista tukeen liittyviä aineistossa ilmeneviä seikkoja oli tieto siitä, ettei ole yksin, ja että saa apua itsenäisen elämän myötä vastaan tuleviin haasteisiin. Toisekseen tunteet ja mielen asiat ovat sellaisia, joita luottettavan työntekijän kanssa voi jakaa. Jos mielen päällä olevat asiat ovat sellaisia, jotka vaarantavat mielenterveyttä (WHO 2014), voi työntekijä ohjata oikeiden palveluiden piiriin. Tässä yhdistyy osaltaan myös kolmas teema huolenpito, jossa työntekijä huolehtii, että nuoren perusedellytykset hyvälle elämälle on kunnossa. Nuoren ollessa huonossa kunnossa, huolta pitävä työntekijä voi mahdollistaa jopa mahdollisuuden riittävästä ravinnosta ja terveydestä. Asunnon ja riittävän toimeentulon turvaaminen nuorelle onkin lastensuojelulaissa määritelty velvollisuus (LsL 2007/417 76§). Nuoren sisäisten mahdollisuuksien ollessa huonot kurotellakseen kohti ympäröivää mahdollisuuksien valikkoa saadaksesen itselleen hyvinvointia ja turvaa, voi jälkihuollon työntekijä toimia arvokkaana mahdollisuuksien välittäjänä.

Asiakassuhteen muodostumista edesauttaa pysyvyys, työntekijälähtöinen ja kiinnipitävä yhteydenpito. Työntekijälähtöisyys on tärkeää, sillä nuori saattaa kokea vaikeaksi avun pyytämisen tai hävetä avun tarvetta (Lee & Berrick 2014). Asiakasuhde ja motivaatio tuen vastaanottamiseen saattaa joidenkin nuorien kohdalla kestää pitkäänkin, minkä vuoksi lakimuutos jälkihuollon päättymisiään nostamisesta 25 ikävuoteen (LSL 2019/542 75 §) on perusteltua. Kanssakäymisessä työntekijän kanssa kohtaamisen aitous koettiin myös hyvin tärkeäksi, ja voikin mahdollistaa nuorelle itsensä näkemisen arvokkaassa valossa (Honneth 1995). Aineistosta tuli vahvasti ilmi, että nuoret haluavat heidät kohdattavan ihmisinä, eikä lastensuojelutaustaisina asiakaina. Jälkihuollon työntekijä toimii myös porttina muihin jälkihuollon ja yhteiskunnan mahdollisuuksiin käsiksi pääsemiseen. Jotta jälkihuollon sosiaalityö palvelisi nuorta ja avaisi eri mahdollisuuksia nuorelle mahdollisimman hyvin, on välttämätöntä, että nuorella on työntekijään kontakti ja jonkinlainen luottamussuhde. Asiakas-suhteen muodostaminen onkin ensiarvoisen tärkeää, jotta jälkihuollon palvelu realisoituisi nuorelle.

Seuraavat teemat liittyvät paljolti yhteiskunnassa olevien mahdollisuuksien valikointiin ja käyttöönottoon (Ajatushautomo Tänk, 2013). Jälkihuollossa avautuikin mahdollisuus tuettuun itsereflektioon tulevan, nykyisen ja menneen hahmottamisessa oman toimijuuden kokemuksen vahvistamiseksi (Yliruka ym. 2020, 28). Ensin esittelin oman menneisyyden hahmottamisen, sillä oma menneisyys saattaa olla vielä paljolti käsittelemättä ja hahmottamatta. Omia lastensuojelun asiakirjoja lukemalla nuori voi muodostaa käsityksen ja kokonaiskuvan menneestä ja omaksuu sen osana identiteettiään. Nuorelle mahdollistuu kriittisen päättelyn mahdollisuus (Nussbaum 2011, 33) osana identiteetin ja menneisyyden tarinan muodostamista (Hänninen 2002) sekä mahdollisuus kokea näihin liittyviä tunteita turvallisesti ja tuetusti, sekä täysikäisen aikuisen roolissa. Elämäntarinan rakentaminen asiakkuuden lomassa on tärkeää sen kannalta, millaiset asiat tulevaisuudessa koetaan mahdollisiksi tai tavoiteltaviksi (Barkman 2013, 275).

Toinen osa itsereflektiota suuntaakin tulevaisuuteen kysyen: mitä nuori elämälleen oikeastaan haluaa tehdä? Millainen aikuinen nuori haluaa olla suhteessa omaan perhetaustaansa? Mikä nuorta kiinnostaa? Toimintamahdollisuuksissa on loppupeleissä kyse siitä, mitä ihminen voi olla tai tehdä (Nussbaum 2011), ja joskus näiden pohtimiseen tarvitsee sosiaalista tukea. Itsereflektio mahdollistaa nuorelle kriittisen päättelyn siitä, mitä omassa elämässään pitää hyvänä ja tavoiteltavana, ja mitä asioita kenties haluaa välttää. Unelmien ja haaveiden kartoitus taas herättelee käyttämään omia aisteja ja mielikuvitusta. (Nussbaum 2011, 33.) Unelmien miettiminen luo nuoreen myös toivoa, joka motivoi omaa toimintaa (Tikkanen 2012). Aiemman tutkimuksen valossa elämän ajallisuuden hahmottaminen menneessä, nykyisessä ja tulevassa parhaimmillaan voi vahvistaa toimijuuden kokemusta, mutta toisaalta nuoret saattavat kokea kohtuuttomia odotuksia ja paineita, jos heidät nähdään ensisijaisesti vain tulevaisuuden aikuisina (Yliruka ym. 2020, 28).

Seuraavat kaksi teemaa liittyy jälkihuollon suunnittelemiseen ja toteuttamiseen yhdessä nuoren kanssa niin, että se palvelee nuoren omia visioita elämästään. Tähän kuuluu itse mahdollisuuksien kartoittaminen ja käytännön seikkojen harjoittelu, jotka vievät nuorta eteenpäin. Suunnittelussa ja käytännön avussa korostuu sosiaalisen tuen ulottuvuus informaation ja välineellisen avun antamisesta. Jälkihuolto on nuorille selkeää, jos se on suunnitelmallista, ja jos nuorille kerrotaan erilaisista vaihtoehdoista ja palveluista haluamiinsa päämääriin. Suunnitelmavaiheessa kartoitetaan mahdollisuutta esimerkiksi koulutukseen tai työntekoon, joissa taas toteutuu mahdollisuus saada riittävä koulutus oman päättelyn ja ajattelun mahdollistamiseksi sekä tätä kautta osallistua työntekoon. Nuorelle mahdollistuu myös kriittinen päättely siitä, mitä palveluja tai toimintoja haluaisi itselleen realisoituvan. (Nussbaum 2011, 33.) Aineistossa ilmeni, että nuoret toivovat asiakkuutta suunniteltavan niin, että siirtymävaiheet jälkihuollon alussa ja lopussa tapahtuisivat nuoren ehdoilla ja tuetusti. Nuoret myös tarvitsevat tavoitteita kohti pyrkimisessä paljon tukea ja tsemppausta, missä ilmenee palautteenannon tärkeys sosiaalisessa tuessa (Tardy 1985). Palaute, eli tsemppaus ja henkinen tuki on käytännön toiminnassakin tärkeää. Myös Honkakoski ym (2016) havaitsivat sosiaalisen tuen Asiakassuhteessa tapahtuvan emotionaalisen tuen ja tsemppauksen kautta myös muut itsenäistymiseen ja aikuistumiseen liittyvät asiat ovat nuorelle helpommin tavoiteltavia, sillä aito usko itseen myös lisää mahdollisuuksia löytää oma potentiaalinsa (Hanrahan ym. 2020).

Jälkihuollon työntekijä voi olla osana myös käytännön toiminnan toteutusta, hyödyllisten ja itsenäistymiseen kuuluvien arjen asioiden harjoittelua. Sosiaalityöntekijä voi myös myöntää taloudellista tukea nuoren toimintamahdollisuuksia parantavaan tai realisoivaan toimintaan. Käytännön avun muodoista nousi aineistosta taloudellinen tuki ja talousasioiden harjoittelu, sekä arjen taitojen harjoittelu. Jälkihuollon asiakkaiden kyvyt ja valmiudet käyttää raha sille tarkoitettuihin ja asiakkaan hyvää elämää tukeviin asioihin on tutkimuksen valossa kuitenkin vaihtelevat. Jälkihuol-

tonuorten ongelmana saattaa olla vaikeus hahmottaa omaa taloutta, laskujen päätyminen perintään, velkaantuminen ja jopa hädät esimerkiksi vuokran maksuun liittyvissä ongelmissa (Näykki 2020). Toisille nuorille rahallinen tuki taas oli suureksi hyödyksi esimerkiksi opiskeluun (Hanrahan 2020). Ohjaus talousasioissa on tuen myöntämisen sekä Kelan tukien hakemisen avun lisäksi on siis myös olennainen osa jälkihuollon työtä. Tukea kaivattiin myös esimerkiksi työllisyyteen ja opintoihin liittyvissä asioissa. Sosiaalisen tuen materiaallinen tai välineellinen tuki sekä informaatiotuki (Tardy 1985) edesauttavat mahdollisuutta pääsyyn harrastuksiin, opiskeluun tai työhön (Nussbaum 2011, 33). Se käytännön palveluiden valikko, joka jälkihuollolla on tarjottavana ja nuorella käytettävissä, vaihtelee kuitenkin kunnittain (STM 2019).

Nuoret kokivat tärkeäksi myös unelmien ja tulevaisuuden visioiden muuttamisen. Kuten haastateltavani totesi, niin lopulta ei voi koskaan tietää, minne elämässä päätyy ja missä ollaan. Työntekijän tulisikin olla joustava sen suhteen, että työskenneltäisiin aina nuoren omista lähtökohdista käsin.

Toimintamahdollisuuksien näkökulmasta on tarkasteltu myös Ohjaamoja, nuorille suunnattua moniammatillista palvelua (Westerback 2017). Vaikka Ohjaamon palvelut perustuvat nuoren kokemalle muutostarpeelle, toisin kuin lastensuojelulaissa määritelty jälkihuolto, löytää tutkimuksesta yhtymäkohtia tutkielmani tuloksille. Ohjaamon palvelu jo sillä, että tunnistetaan muutoksen tarpeet ja keinot muutokselle, voi olla korvaamaton apu. Tämä heijastaa tutkielmani teemaa tuetusta itsereflektiosta. Näköaloja tulevaisuuteen nykyhetken usvaisuuden ja näköalattomuuden sekä huonontuneen minäkuvan poistamiseksi oli nuorille avautunut sosiaalisen sirkuksen työmenetelmän keinoin (Westerback 2017). Keinoja haluttujen toimintojen herättelyyn on siis monia.

Mitä enemmän nuorella on valmiuksia ja tietoa erilaisista vaihtoehtoista, sitä enemmän hänellä on vapauksia valita ja ottaa käyttöön erilaisia tarjottuja vaihtoehtoja (Tani ym. 2019, 7). Huomaammekin, miten Nussbaumin kriittisen päättelyn osuus jälkihuollon työskentelyssä onkin olennainen osa aikuisen itsenäisen ja valintoja tekevien nuorien elämää. Jälkihuollon työ tarjoaa sosiaalista tukea päättelyprosessiin sosiaalisen tuen eri muodoin. Nuoren omat toiveet ja halut kuitenkin eivät ole ongelmattomia tai sellaisia, joita itsestään selvästi lähdetäisi jälkihuollon tuella tavoittelemaan. Se asettaakin työntekijälle eettisen haasteen. Jälkihuollon sosiaalityöntekijältä toivotaan välillä myös mahdollisuuksien rajaamista ja vastuun korostamista huolenpidon nimissä. Tutkimustuloksissani oli mainintoja siitä, miten yksi nuori olisi toivonut mahdollisuuksien rajaamista ja uudelleenharkintaa, ja toisessa kohtaa työntekijältä toivottiin myös itsenäistymiseen liittyvien vastuiden opettamista. Näin ollen jälkihuollon sosiaalityön kontekstissa voisi esittää kyseenalaistuksen siitä, voiko toimintamahdollisuuksien teoriaa soveltaa kokonaan siltä osin, kun puhutaan yksilön vapaudesta valita poliittisen liberalismiin periaattein (esim. Nussbaum 2011, 25–26). Toimintamahdollisuuksien teoria puhtaasti poliittiseen liberalismiin sidottuna toisaalta

toimii: kyseessä täysi-ikäisiä ja lain puitteissa omista asioistaan päättäviä aikuisia toimijoita. Toisaalta poliittista liberalismia voi peilata suurena kontrastina lapsuuden yhteiskunnan interventioon lastensuojelun muodossa. Onko oikein tiputtaa nuori sijais- huollon rakenteista suoraan itsenäiseksi aikuiseksi ilman rajojen asettamista?

Vaikka huolenpidon näkökulmasta työntekijällä on tärkeä rooli arvioivan näkökulman antamisessa, jos nuoren halutut toiminnot vaarantavat perusturvallisuuden, on joskus kantaa ottava ote ja innokas kannustaminen tiettyyn suuntaan joskus eettisesti haastavaa. Lisäksi myös normatiivisesta positioista tavoitteiden tai haaveiden kartoitus voi tuntua nuoresta epämiellyttävältä. Monet jälkihuollon nuoret kansainvälisen tutkimuksen mukaan arvostavat ennen kaikkea normaalia arkielämää ja olemista (Bakkeig ym. 2020). Yksi kirjeen kirjoittaja oli kokenut pajajakson, jonne hänet oli kannustettu, nöyryyttävänä kokemuksena. Rajaamisen lisäksi myös sen arvioiminen, mihin haluihin ja tavoitteisiin kannustetaan, on myös poliittista.

Näkemykseni mukaan hyvässä asiakassuhteessa toteutuva sosiaalinen tuki on se linkki, joka neuvottelussa ohjaa parempaa elämää kohti kurottavia mahdollisuuksia. Jälkihuollon työntekijä omalla asiantuntijuudellaan ja tuntemalla asiakastaan voi käyttää eettistä harkintaa siinä, miten suhtautua nuoren valitsemiin toimiin, ja onko jotain nuoren valintoja kannattavaa koittaa pohtia uudelleen. Varsinkin sosiaalityöntekijällä on paljon päätösvaltaa esim. itsenäistymisvarojen myöntämiseen, ja päätökset tulee sosiaalihuoltolain mukaan aina perustella. Poliittinen liberalismi ei siis sosiaalityön osalta toimi ilman kummankin osapuolen vastuuta.

Nuorten haaveiden ja niihin pyrkivien tavoitteiden asettamisen yhteydessä on huomattava, että nuoren tavoitteet ovat usein monen eri vaikutuksen summa. Unelma tai tavoite saattaa muodostua sen pohjalta, mikä oikeastaan on sen hetkisissä puitteissa mahdollista tai mitä on mielekästä tavoitella yhdistettynä sisäistettyyn tarinaan omasta itsestä ja tulevaisuuden minästä. Arvot yhtäältä muokkaava tavoitteita ja unelmia, mutta mahdollisuudet siihen, mitä yksilölle on mahdollista tehdä tai olla, toisaalta muokkaavat arvoja pyrkien harmoniaan käytännön toiminnan kanssa (Hänninen 2002, 66). Voidaankin katsoa, että siinä, missä jälkihuollon työntekijä on osana nuoren prosessointia siitä, mitä tulevaisuudessa haluaa tehdä pyrkien poistamaan esteitä näiden unelmien ja arvojen muovaamien tavoitteiden toteuttamiselle, on kyse myös arvojen ja unelmien sopeuttamisesta kulloistenkin mahdollisuuksien mukaiseksi. Ja toisaalta, jälkihuollon työntekijän ei voi katsoa olevan kaikkietävä tietolähde kaikista mahdollisuuksista, joita loppujen lopuksi, katsomistavasta on loputon määrä. Virallisia, eri organisaatioiden ja palvelu- sekä koulutusjärjestelmien tuottamia on ajankohdasta ja kunnasta riippuen vaihtelevasti, mutta näiden ulkopuolella nuoren on mahdollista oikeastaan tehdä millaisia toimia tahansa. Tähän tietysti vaikuttaa sisäiset mahdollisuudet sekä esimerkiksi taloudellinen tilanne.

Esittelin teemani järjestyksessä, jossa ensin muodostetaan asiakassuhde, jossa nuoren on mahdollista saada sosiaalista ja henkistä tukea itsenäistymisen taipaleella

ja kokea olonsa tärkeäksi. Tämän tuen mahdollistamana nuori voi käydä itsereflektiota, joka parhaimmillaan johtaa oivalluksiin siitä, mitä nuori haluaa asiakkuuden aikana ja tukemana lähteä tavoittelemaan. Viimeisenä esittelin, miten voidaan yhdessä ryhtyä toimiin, ja miten konkreettisesti voidaan nuorta tavoitteissaan tukea. Käytännössä kuitenkin nämä teemat tapahtuvat asiakkuudessa lomittain. Käytännön asioissa auttaminen saattaa parantaa asiakassuhdetta ja näin mahdollistaa kokemusta sosiaalisesta ja henkisestä tuesta. Käytännön asioiden harjoittelu tai esimerkiksi eri harrastusten tai työkokeilut saattavat antaa nuorelle itsevarmuutta ja aineksia unelmoida uudenslaisista asioista. Itsereflektio, käytännön toimet sekä vuorovaikutus työntekijän kanssa tapahtuvat siis samanaikaisesti kietoutuen toisiinsa ainutlaatuisena kokonaisuutena. Jotkin nuoret myös tukeutuvat pelkästään käytännön apuun ja taloudelliseen tukeen ja olla ottamatta vastaan emotionaalista tai tukea tai palautetta (Tardy 1985) haluten pitää hallinnan tunteen, sillä toisiin ihmisiin tukeutuminen voi olla mahdotonta ja rikkoo kuvaa yksin pärjäämisestä. Haavoittuvaisuuden näyttäminen saattaaakin tuntua häpeälliseltä ja olla riski itsenäisyyden tunteelle (Lee & Berrick 2014). Tämän vuoksi luottamussuhteen rakentaminen olisi tärkeää, jotta nuorille mahdollistuisi se kaikki sosiaalinen tuki, jota jälkihuollolla on mahdollisuus antaa.

7.2 Tutkimuksen toteutuksen arviointia

Tutkielmani on ollut monivaiheinen ja pitkä projekti. Tässä osassa arvioin oman tutkimusprosessini toteutumista. Ensin arvioin hiukan haastattelujeni toteutumista. Haastatteluvaiheessa pyrin tuomaan haastateltaville esille haastattelun alussa selkeästi teemat, joihin liittyen he voivat myös vapaamuotoisesti ilmaista omia ajatuksiaan kysymysten ulkopuolelta (Eskola, Lätti & Vastamäki 2018). Itse haastattelijana pysyin melko tiukasti omissa kysymyksissäni varoen esittämästä johdattelevia jatkokysymyksiä, mikä toisaalta ei ole välttämättä teemahaastattelun toteutuksessa tarkoituksenmukaista. Nyt jälkeen päin ajattelen joihinkin vastauksiin voineeni esittää tarkentavia kysymyksiä rohkeammin, jotta olisin saanut vielä paremmin vastauksia omiin teemoihini liittyen, mikä on teemahaastattelussa jopa toivottavaa (Eskola, Lätti & Vastamäki 2018). Toisessa haastattelussa toisaalta löysin itseni tilanteesta, jossa toisaalta kaivoin vastausta kysymykseen, johon haastateltavalla ei ollut alkuun juuri sanottavaa. Kysymys liittyi kokemukseen ulkopuolisista odotuksista suhteessa omiin tavoitteisiin. En ole vielä kukaan varma tämän kaiveluni tutkimuksellisesta oikeaoppisuudesta, mutta se johti haastateltavan mielenkiintoiseen näkökulmaan siitä, että oikeastaan ei koe häneen koskaan kohdistuvan minkäänlaisia odotuksia, joten haluaa omalla sitkeydellään ja menestyksellään näyttää muille.

Oli myös mielenkiintoista huomata, miten eri tavalla haastateltavat asettuivat omaan asemaansa haastattelutilanteessa. Kaksi haastateltavaa tuotti paljon asiaa, vaikka olinkin kysymysteni kanssa melko pidättyväinen. Yksi haastattelu olisi jälkeen

päin ajatellen kaivannut minulta haastattelijana enemmän reaktiivisuutta ja vastavuoroisuutta, vaikka pyrin, niin luontevasti kuin se puhelimesta oli mahdollista, reagoimaan äänlein ja välisanoin (esim. "joo" tai "aiivan") ilmaistakseni, että kuuntelen. Teemahaastattelussa onkin tavoitteena pitää kommunikaation luontevuutta, välttämällä kaavamaisuutta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 97). Vaikka puhelimitse suoritettuna haastattelussa oli vaikea tuoda esille omaa vastaanottavuuttani haastateltavien tuottamalle puheelle, on puhelinhaastattelussa myös omat hyvät puolensa. Ensinnäkin puhelimitse toisella puolen Suomea olevien nuorten kanssa oli helpompi sopia haastatelttu. Puhelimitse toteutettuna haastattelu myös minimoi ennakkokäsitykset haastateltavista esimerkiksi ulkoisen habituksen perusteella, mitä tapahtuu todennäköisesti rakennettaessa tiedostetusti tai tiedostamattomasti merkitysverkostoa ihmisestä (Moilanen & Räihä 2018). Ainoat ennakkotiedot haastateltavista oli nimi ja tieto asiakkuudesta lastensuojelun jälkihuollossa.

Yksi asia, jota jäin myös pohtimaan, oli myös oma haastattelukutsuni ja sen ehkä liiallisen virallinen ulkoasu. En jostain syystä osannut ajatella voivani tehdä myös vapaamuotoisen kirjelmän haastattelukutsuksi, vaan käytin suoraan Jyväskylän yliopiston mallipohjan tiedotetta haastateltaville. Tiedote on saattanut olla asiakkaille luontaantyöntävä, mutta toisaalta kutsu on välittynyt myös suullisesti jälkihuollon työntekijän kautta, joka on osannut kertoa tarkemmin minusta ja ehkä kannustaa lähtemään mukaan.

Analyysivaiheessa tiedostan tutkijana ja teemojen muodostajana minulla olleen paljon valtaa. Pyrin tekemään teemoittelua mahdollisimman tiiviisti yhteydessä aineistoon, ja jouduinkin tarkistelemaan uudelleen konteksteja, joista oli koodin tai tekstipätkän poiminut, jotta ajattelu ja teemoittelu olisi mahdollisimman täsmällistä ja linjassa aineiston kanssa. Yläluokittelun ja teemoittelun ohessa kävin läpi keräämäni koodit, ja luin sitä rinnakkain aineistoni kanssa, jotta varmistuin, että koodit oli muodostettu asiayhteyden mukaisesti. Monessa aineiston osassa tekstissä oli paljon ns. valmiiksi tyypistettyjä koodeja (esim. Tsemppaus ja henkinen tuki) mikä teki koodauksesta helppoa. Toisaalta minulla ei ole tietoa siitä, millaisesta Nuorten Foorumeilla käydyistä keskustelusta ja nuorten puheesta koodi on lopulta julkaisuun tyypistetty. Samalla pyrin lukemaan toimintamahdollisuuksien teoriaa, jotta tutkimukseni olisi mahdollisimman hyvin yhteydessä myös teoreettiseen viitekehysteeni.

Haluaisin vielä pohtia omaa aineistoani suhteessa reaali maailmaan, joka toteutuu jokapäiväisissä käytännöissä jälkihuollon sosiaalipalvelussa. Kun tutkitaan kokemuksia tai näkemyksiä siitä, miten jälkihuolto voi edistää ja on edistänyt nuorten toimintamahdollisuuksia, tulee ottaa huomioon taustaseikkoja, jotka saattavat vaikuttaa kokemuksen ilmaisuun. Haastattelussa kysymykseni ja aineiston teemat liittyivät nuorten kokemuksiin esimerkiksi siitä, miten jälkihuolto on heitä auttanut elämässään. Kokemuksia tutkittaessa on ymmärrettävä, ettei kokemuksesta voi koskaan tyhjentää objektiiviseen muotoon, vaan kokemukseen liittyy aina subjektiivisuus ja osa, joka ei ole kielellisesti ilmaistavissakaan. Kykenevyys ilmaista oma kokemus täydellisesti heti

niistä kysyttäessä on siis utopistinen oletus, joka tulee aina ottaa huomioon kokemuk- sia tutkittaessa. (Moilanen ja Räihä 2018.) Lähetin haastattelurungon sähköpostitse etukäteen haastateltavilleni ennen haastattelun toteuttamista sekä tarjosin vaihtoehto- ta myös kirjoittaa vastaukset antaakseni mahdollisuuden miettiä kysymyksiä rau- hassa etukäteen, jolloin kokemuksen ilmaisu voisi olla jäsentyneempää.

Kokemuksia tutkittaessa tulee kuitenkin ottaa myös huomioon, ettei ole olemas- sakaan objektiivista mittaria ensinnäkään kuvaamaan sitä, kuinka tarkasti ja täsmälli- sesti haastateltava kokemustaan kuvailee, saati siitä, miten haastateltavan kuvailtu kokemus vastaa reaalia maailmassa sitä kokonaisuutta, jossa työntekijöiden suorittama auttaminen on tapahtunut tai lopulta sitä, miten nuorten toiveen työntekijän ja palve- lun toiminnasta todellisuudessa vaikuttaisivat hänen elämäänsä tai toimintaansa. Suhtaudunkin aineistoon sen hetkisen tilanteen mukaan suhteellisesti muotoutu- neena näytteenä, enkä niinkään faktanäkökulmasta, jossa pidetään tuotettua aineistoa haastateltavien kertomana jäljitettävissä olevana totuutena (Puusa 2020). Kokemus on kuitenkin haastateltavan merkityskokonaisuudessa tärkeä ja tutkimuksen arvoinen asia, eikä kokemuksen subjektiivisuus sen arvoa vähennä, vaan näkisin sen olevan päinvastoin. Juuri subjektiivisuuden takia kokemukset ovat tutkimisen arvoisia.

Toisekseen aineistoa tarkastellessa, tulee ottaa huomioon haastattelutilanteessa haastateltavan taipumus tehdä vallitsevasta tilanteesta tulkintoja, ja vastata kysymyk- siin tulkintoihin sopivalla tavalla (Alasuutari 1993, 150). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että haastateltava saattaa vastata oman tulkintansa mukaisesti olennaisia asioita tai jopa ”kaunistella” vastauksissaan moraalisesti arkaluontoisia asioita. Haastattelu- tilanne ja taustalla pyörivä nauhuri saattoivat myös antaa osansa nuoren kykyyn aja- tella ja tuoda pohdintojaan esille vapaamuotoisesti, siitäkin huolimatta, että muistutin nuoria pitkin haastattelun, että he voivat kertoa teemaan liittyvistä asioista missä vai- heessa tahansa kysymysten ulkopuoleltakin. Sama ilmiö omien ajatusten ja vastausten mukautuvuudesta suhteessa omiin tulkintoihin vallitsevasta tilanteesta voinut olla läsnä myös ryhmähaastattelutilanteissa tai esimerkiksi Nuorten Foorumeissa koo- tusta kokemustiedosta, joiden puitteissa osa aineistostani on tuotettu. Kyseisen tilan- teen lisäksi omaan toimintaan tai ajatuksiin vaikuttaa tiedostamattomasti esimerkiksi yhteiskunnan säännöt, normit ja kulttuurin myytit. (Moilanen ja Räihä 2018.)

Fakta- ja näytenäkökulmien yhteenkietoutuneisuudesta (Puusa 2020) kertoo kui- tenkin se, että aineistoa analysoidessa ja pohdittaessa tutkimustuloksia on lisäksi huo- mioitava myös tutkimusryhmän taustatiedot sekä suhteutettava ne koko jälkihuol- tonuorten kokonaisuuteen. Aineistoni on tuotettu vapaaehtoisten nuorten toimesta. Haastattelemani nuoret olivat kaikki jonkin nuorille suunnatun hankkeen toimin- nassa mukana, ja valmiit aineistot ovat järjestöjen ja vapaaehtoisuuden puitteissa tuo- tettuja. Nuoret ovat sellaisia, joiden ns. elämänhallintansa tai toimintakykynsä riittä- vät vaikuttamistyöhön. Vaikeus saada haastateltavia kunnallisen jälkihuollon työntek- ijöiden kautta kertoo varmaankin ymmärrettävästä motivaation puutteesta osallis-

tua haastatteluun (lahjakorttipalkkiosta huolimatta). Motivaation puute taas voi luultavasti johtua osaltaan siitä, että joidenkin nuorten kohdalla ylimääräiset arjen hallinnan ulkopuolella olevat ponnistukset saattavat tuntua suurilta. Näin päättelen siitä, että jälkihuollon työntekijät kertoivat monen nuoren olleen kiinnostuneita ja halukkaita, mutta eivät koskaan ottaneet minuun yhteyttä. Tiedostan jälkihuollossa olevien nuorten olevan hyvin heterogeeninen ryhmä, jossa erilaiset taustat ja esimerkiksi sijoitusten pituudet, syyt ja sijaishuoltoapaikat ovat luultavasti yhteydessä täysi-ikäisen nuoren selviytymiskykyyn ja kokemuksiin omasta elämästä ja hyvinvoinnista. Äänet tässä aineistossa on siis pääosin niiltä, jotka kokevat heillä olevan jotain sanottavaa ja tahtoa pyrkiä vaikuttamaan omilla kokemuksillaan. Tutkimustieto on joka tapauksessa tärkeää. Aineistoa analysoitaessa huomasin vaikuttajanuorten puhuvan myös niiden puolesta, joiden henkiset voimavarat vaikuttamiseen on heikommat.

Tiedostan, että samasta tutkimusasetelmasta joku toinen olisi voinut muodostaa aivan toisenlaisen Pro Gradu -tutkielman. Laadulliseen tutkimukseen kuitenkin väistämättä kuuluu tutkijan osuus subjektiivisena ajattelijana (Alasuutari 1993). Tiedostan, että jos tutkimuskysymykseni olisi alusta alkaen ollut tarkasti rajattu, olisi myös tulokset ja teemat olleet varmastikin syväluotaavampia. Aineiston monipuolisuuden vuoksi lähestyin aiheitani melko aineistolähtöisesti, päätyen valikoimaan toimintamahdollisuuksien teoriaa tarkentavia ja tukevia käsitteitä. Muut käsitteet ja taustateoriat olisivat tuottaneet varsin erilaisen tutkielman.

7.3 Tutkimuseettistä pohdintaa

Ihmistutkimuksessa on läsnä monia eettisiä asioita, jotka tutkijan tulee ottaa huomioon (Hirsjärvi & Hurme 2008, 19). Omat haastateltavani ovat vielä sosiaalihuollon asiakkaita, mikä itsessään on salassa pidettävää tietoa. Tutkielmani eri vaiheissa pyrin noudattamaan mahdollisimman hyviä käytänteitä tutkimuseettisessä mielessä, ja minulle oli tärkeää pyrkiä tekemään tutkielmassani mahdollisimman eettisiä valintoja.

Tein aineiston keruu-, säilyttämis- sekä analyysivaihetta varten erillisen aineistohallintasuunnitelman, jonka avulla pyrin suojaamaan haastateltavieni yksityisyyden mahdollisimman tarkasti. Huolehdin aineiston keruu- ja käsittelyvaiheissa tietoturvallisuudesta mahdollisimman hyvin. Aineiston keruuvaiheessa en kysynyt haastateltaviltani taustatietoja, joita en tutkimuksessani tarvinnut. Ääninauhat sekä litteroidut haastattelut tallensin yliopiston verkkokovalevyn U: -asemalle yliopiston sisäisessä verkossa. Litteraateista oli karsittu kaikki nimet, jotka koskivat lähinnä jälkihuollon tai muiden palveluiden työntekijöitä. Nimistä muodostin koodit paperilapulle, jota säilytin suojassa omassa kotonani. Koodeihin ei kuitenkaan tarvinnut analyysivaiheessa palata, sillä työntekijöiden nimet eivät olleet tutkimukseni kannalta

olennaista tietoa. Kun nauhat oli litteroitu, poistin ääninauhat nauhurista sekä verkkolevyiltä. Opinnäytetyön valmistuttua myös haastattelun litteraattit tullaan tuhoamaan.

Internetistä poimitun materiaalin osalta tietosuoja-asiat olivat yksinkertaisempia, sillä materiaali on jo valmiiksi kaikkien näkyvillä julkaisujen tuottamiseen osallistuneiden nuorten suostumuksesta, eikä minullakaan ollut tietoa heidän henkilöllisyydestään. Kirjeet olivat jo valmiiksi Pesäpuun julkaisemana anonyymissa muodossa. Nuoretn Foorumeilta kerätyissä raporteissa. Suojele unelmia, vaali toivoa -julkaisussa (Vario ym. 2012) ei ilmennyt, keitä tarkalleen tapahtumaan ja keskusteluun osallistui.

Videossa esiintyvien henkilöiden yksityisyyttä en koe tarvinneeni suojata, sillä he esiintyvät videoilla jo valmiiksi omilla nimillään omasta tahdostaan. Voisi ajatella, että sosiaalisen median tutkimuksessa ei usein ole tarvetta pyytää lupaa materiaalin käyttämiseen, sillä henkilöt ovat teoriassa jo valmiiksi tietoisia internetissä olevan materiaalinsa vapaasta käytöstä. Toisaalta käytännössä ihmisillä ei olekaan aina tietoa, mihin kaikkeen tuotettu materiaali voi käytännössä päätyä. (Kosonen ym. 2018.) Näin ollen pyrin hyvään tutkimusetiikkaan YouTube -videoiden osalta niin, että kysyin videossa esiintyviltä ihmisiltä luvan videoiden käyttämiseen. Koska en tiennyt itse haastateltavien yhteystietoja, otin Osallisuuden ajan infosähköpostiin yhteyttä varmistuen, onko sopivaa käyttää gradussani videota, jossa Melissa ja Lucy esiintyvät. Sain tähän myöntävän vastauksen. Samoin sain myös Onni Westlundilta sekä Katriina Nokireeltä suostumuksen heidän tekemänsä videon käyttöön tutkielmassani. Näin videoiden henkilöille välittyi myös tieto siitä, että heidän mielipiteitään pyritään hyödyntämään akateemisessa tutkimuksessa. Halutessaan heillä olisi ollut vaihtoehto myös pyytää jättämään video aineistosta pois.

Koen tässä tutkielmassani pystyneeni suojaamaan omien haastateltavieni henkilöllisyyttä, sillä en tuonut heidän taustatietojaan esille. Ainoat tiedot kolmelta haastateltavaltani on tieto jälkihuollon asiakkuudesta ja osallistuminen Pesäpuun järjestämään jälkihuollon nuorille suunnattuun toimintaan. Tietysti ihminen, kenen kautta haastateltava yhteystietoni sai, on voinut saada tiedon nuoren osallistumisesta tutkimukseen, mutta se olisi tässä tilanteessa ollut nuoren omalla vastuulla.

Tutkimusetiikkaan kuuluu myös siitä huolehtiminen, ettei tutkittaville koidu osallistumisesta haittaa (Kosonen ym. 2018). Haastatteluissani ei tullut esiin kokemukseni mukaan arkaluontoisia asioita, jotka olisivat saattaneet haastateltaviani järkyttää tai vahingoittaa. Ajattelisin myös, että aineistossani omalla henkilöllisyydellä esillä olevat henkilöt YouTube-videoilla eivät tuo ilmi sellaisia arkaluontoisia asioita, joita ei haluaisi myöhemmin olevan julkisesti saatavilla. Toisaalta, jos myöhemmin käy niin, että videoiden henkilöt katuva omaa esiintymistään sosiaalisessa mediassa, on heidän viestiään pyritty hyödyntämään jälkihuollon kehittämiseksi tulevaisuudessa.

7.4 Johtopäätökset ja jatkotutkimuksen tarpeet

Seuraavaksi kerron johtopäätökset, joita tutkielmani pohjalta voidaan muodostaa sekä seikkoja, jotka vaatisivat lisää tutkimusta jälkihuollon kehittämiseen liittyen. Tutkimustuloksistani voi päätellä, että jälkihuolto on parhaimmillaan monipuolinen osa nuoren itsenäistymisen elämänvaihetta ja jopa identiteetin muodostamista ja tämän myötä siinä, mitkä nuori kokee itselleen mahdollisiksi. Huomattavaa on, että tutkielmassani taustavaikuttajina ovat tunteet ja rinnalla kulkeva työntekijä. Nuoret kaipaavat työntekijältä luotettavuutta ja aitoa kohtaamista, sekä rohkaisua itsenäistymisen eri osa-alueisiin ja unelmiin. Työntekijä voi yhteydenpidolla ja aidolla kohtaamisella luoda luottamusta nuorelle, ja mahdollistaa pääsyn sosiaaliseen tukeen. Jälkihuollossa on mahdollista kiinnittyä turvalliseen aikuiseen, saada apua itsenäistymisessä kohdattaviin vaikeisiin tunteisiin ja tilanteisiin ja saada ohjausta tarvittaviin palveluihin. Toisaalta myös nuoren itsensä on oltava valmis työskentelyyn sekä pohdintaan, jossa itsereflektiota käydään. Jälkihuollossa voidaan yhdessä pohtia elämän visioita ja työskennellä niitä kohti erilaisin käytännön toimin sekä rahallisesti. Toimintamahdollisuuksien näkökulmasta on huomattavaa, miten eri mekanismeilla jälkihuollon sosiaalinen tuki voi hyvin onnistuessaan avata nuorelle ovia haluttuihin toimintoihin ja olemisen tiloihin.

Sen (1993) ja Nussbaumin (2011) ajattelevat, että yhteiskunta voi välittää rakenteita ihmisille taatakseen heille mahdollisuudet ihmisarvoisen elämän tavoittelulle. Yhteiskunta huolehtii esim. terveyden ja toimeentulon osalta tästä. Jälkihuollon voidaan katsoa olevan linkki nuoren ja yhteiskunnan tuottaman mahdollisuuksien välillä, operoiden myös nuoren sisäisten mahdollisuuksien kanssa, jotta itse välikon käyttöönotto olisi helpompaa (Nussbaum 2011, 22). Sosiaalisen tuen voidaan katsoa toimivan parhaiten, jos sen eri osa-alueet toimivat yhteydessä toisiinsa (Honkakoski ym 2016), mitä kohti myös jälkihuollossa olisi hyvä pyrkiä.

Seuraavaksi erittelen seikkoja, jotka tutkimustulosten lisäksi olisi hyvä huomioida tästedes jälkihuoltoa kehittäessä ja tutkittaessa. On erittäin tärkeä huomioida ottaen lukuun tutkielmassani mukana kulkeva toimintamahdollisuuksien teoria, että jälkihuollon palvelu omalta osaltaan tarvitsee resursseja, jotta laadukas ja nuoren hyvää elämää edistävä palvelu mahdollistuisi ja realisoituisi, etenkin jälkihuoltoian nostettua 25 ikävuoteen. On selvä asia, että jotta jälkihuollon palvelu olisi mahdollisimman laadukasta ja vaikuttava osa nuoren itsenäistymisvaihetta, tarvitaan myös resursseja. Tarkoitukseni tässä tutkielmassa ei ole esitellä jälkihuollon työntekijällä ikään kuin listaa häneltä vaadittavista asioista. Tutkielmani tavoite on sen sijaan esitellä, miten jälkihuolto VOI parhaassa tapauksessa toimia nuoren toimintamahdollisuuksien edistäjänä itsenäistymisvaiheessa. Olen tutkielmassani osoittanut, kuinka tärkeää hyvän asiakassuhteen luominen ja sitä edesauttava kohtaamisen ja yhteyden-

pidon tavat voivat olla nuorelle itselleen, nuoren mahdollisuuksiin ottaa vastaan jälkihuollon palvelua, sekä tämän kautta edelleen yhteiskunnassa avautuvien toimintamahdollisuuksien hyödyntämiselle.

Käyttämäni aineiston sisältö on nuorten itsensä tuottama. Pitkin tutkielmani tekemistä olen vaikuttuneena todennut, että nuorilla itsellään aktiivisina toimijoina on myös jälkihuollolle paljon annettavaa. Näen nuoret, heidän kykynsä ja vaikuttamistyönsä suurena toimintamahdollisuutena jälkihuollon palvelun eri osa-alueille. Vaikuttajanuoret pyrkivät toiminnallaan lisäämään myös jälkihuollon sosiaalityön toimintamahdollisuuksia ja työrauhaa (Kaijanen 2020, 57). Asiakkuus ei siis ole tutkielmani näkökulmasta huolimatta yhdensuuntainen prosessi, vaan sekä mikrotasolla asiakassuhteessa, että päätöksenteon prosesseissa muotoutuva. Mitä kaikkea lastensuojelutaustan omaavilla nuorilla olisikaan antaa jälkihuollon kehittämiseksi sekä koko yhteiskunnalle, kun heidän kykynsä saataisiin valjastettua, eli heidän sisäiset mahdollisuutensa realisoituisi toiminnassa?

Aineistossa ilmeni myös nuorten toive jälkihuollon yhdenvertaisuudelle valtakunnallisesti. Esimerkiksi palvelut, sosiaalityön resurssit sekä perusteet sille, mihin taloudellista tukea myönnetään vaihtelevat. Nuoret ehdottavat vuonna 2012 julkaisussa *Suojele unelmia, vaali toivoa* -julkaisussa, että lakiin tulisikin kirjata tarkemmin kunnan vastuu jälkihuollon toteuttamisesta ja sen sisällöistä. Sosiaalityöhön kuuluu aina osaksi tilannekohtainen arviointi ottaen huomioon asiakkaan elämäntilanne kokonaisvaltaisesti sekä kuntakohtaisten ohjeistusten soveltaminen siihen. Näin ollen valtakunnallisia tarkkoja ohjeita olisi ehkä kyseenalaista laatia, ottaen huomioon nuorten vaihtelevat lähtökohdat. Näkisin hyödylliseksi sen sijaan toimintamahdollisuuksien teorian ottamisen osaksi sosiaalityötä: mitkä esteet voidaan monipuolisella sosiaalityöllä ja -ohjauksella nuorten välttämättömien toimintamahdollisuuksien tai tulevaisuuden haaveiden edestä poistaa, ja millä mekanismeilla? Tälle työlle tulee siis myös palvelujärjestelmän puitteissa olla mahdollisuudet.

Teema, joka tarvitsisi lisää tutkimusta, on läheissuhteiden tukeminen jälkihuollossa. Aineistossa oli paljon asiaa liittyen mahdollisuuksiin, joita haluttiin edistää nuoren läheissuhteissa. Olen aineiston pohjalta vahvasti sitä mieltä, että nuoren lähiyhteisöjen tukeminen, vertaisryhmiin kannustaminen sekä ottaminen osaksi jälkihuollon työskentelyä tukee nuoren toimintamahdollisuuksia monella eri tavalla. Nuoret voivat myös jälkihuollon päättyessä sen varmistamista, etteivät jäisi omassa elämässään yksin. Jälkihuollossa olevilla nuorilla saattaa itsenäisyyteen liittyä myös paljon kuulumattomuuden ja yksinäisyyden tunteita (Lee & Berrick 2014). Lähiyhteisöjen, kuten biologisten vanhempien sekä mahdollisten sijaisvanhempien tukeminen jälkihuollon työssä on lastensuojelulaissa säädettyä (LsL 2007/417 76§). Muissa palveluissa on huomattu läheisverkostojen silmiinpistävä puuttuminen työskentelyssä (Honkakoski ym. 2016, 75). Oma tulokulmani toimintamahdollisuuksiin onkin tässä tutkielmassa hyvin individualistinen ja subjektiivinen, nuoren omaan itsenäistymisprosessiin keskittyvä. Ihmisen tiivistä suhdetta omaan organiseen lähiympäristöön

ja sidoksisuuteen sen voimavaroihin ja puutteisiin ei voi kieltää. Tutkimisen arvoista onkin, mitä jälkihuollolla olisi antaa esimerkiksi läheissuhteiden kartoittamisessa, jottei nuoret jäisi yksin kamppailemaan oman perheen sisällä vallitsevien ongelmien kanssa, jotka saattavat olla vahvasti läsnä nuoren elämässä sijoituksen jälkeen. Jos nuori joutuu huolehtimaan biologisesta perheestään ja kantamaan huolta heidän hyvinvoinnistaan, saattaa nuori kokea omien toimintamahdollisuuksien ja vaikuttamismahdollisuuksien omaan elämäänsä olevan rajalliset (Honkikatukia ym. 2020, 86).

Toinen tärkeä tutkimuksen aihe on jälkihuollon rooli ylisukupolvisen huonosuuden katkaisijana (myös Yliruka ym. 2020). Nuoret toivoivat aineistossa myös tukea vanhemmuuden tullessa ajankohtaiseksi omassa elämässä. Nuorten tuottamassa aineistossa esiintyi halu katkaista huono-osaisuuden ylisukupolvisuuden kierre. Ottaen huomioon, että jälkihuoltoikäiset todella saavat lapsen valtaväestöä verrattain nuorempana, olisi jälkihuollolla hedelmällinen rooli olla lastensuojelutautaisen nuoren tukena siinä kohtaa, kun oman perheen sijoitukseen johtaneita ongelmia ei haluta omaan perheeseen enää uusintaa.

Herää kysymys, mikä on jälkihuollon työntekijän vastuu nuoren omissa läheissuhteissa ja niiden ylläpitämisessä sekä vanhemmuuden tukemisessa, joihin nuoret toivoivat aineiston perusteella jälkihuollolta paljon tukea. On kuitenkin selvää, ettei perhesuhteisiin ja kaverisuhteisiin liittyvää vastuuta voi pelkästään jälkihuollon harjoittajalle asettaa. Vastuun sijasta voisi ajatella läheissuhteisiin suuntaavaa työtettä ja suhteiden huomioimista nuoren elämässä esimerkiksi niin, että nuorelle tärkeitä ihmisiä voisi tulla tapaamisiin mukaan ja tärkeät seikat läheissuhteissa ja vanhemmuudessa otettaisiin huomioon, osaten ohjata esimerkiksi oikeisiin palveluihin. Yksi haastattelutavastani sanoikin, että vaikka jälkihuollon työntekijä ei pysty kaverisuhteissa ilmenevissä ongelmissa oikeastaan auttamaan, voi hänen kanssaan kuitenkin näistä mieltä painavista asioista keskustella. Näen tämän liittyvän vahvasti muodostamaani sosiaalisen tuen teemaan, jonka asiakassuhde tarjoaa eri elämän osa-alueisiin.

Lopuksi haluaisin mainita, että laadukas lastensuojelu jälkihuoltoa edeltävänä aikana vaikuttaa hyvin paljon siihen, millaisin eväin ja resurssein nuori jälkihuoltoon astuu. Aineiston perusteella tulisi nuoria valmistella itsenäiseen elämään sekä käytännön taidoin, että valamalla luottavaista asennetta omia tavoitteita ja unelmia kohti pyrkiessä. Jälkihuollon toteutuksen onnistumista siis tukee myös laadukas sijaishuolto (esim. Kaijanen ym. 2020), jonka kehittäminen ansaitsee myös oman paikkansa tutkimuksen kentällä.

LÄHTEET:

Aineistolähteet:

- Kaijanen, Milja; Koskenkorva, Marjukka & Westlund, Onni (2020)(toim.): 101 kirjettä. Kirjapaino Kari ky, Jyväskylä. Saatavilla: <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2020/02/101-kirjetta%CC%88-1.pdf>.
- Osallisuuden Aika ry (2019): Outi Alanko-Kahiluoto, Melissa ja Lucy keskustelevat jälkihuollosta. Video YouTubessa. (4.4.2019.) Saatavilla: https://www.youtube.com/watch?v=_RYxlhgzK6A&ab_channel=Osallisuudenaikary.
- Osallisuuden aika ry (2020): Kokemusasiantuntijat – Vallankumous lastensuojelussa III – Eduskunnan pikkuparlamentin kansalaisinfo 11.2.2020. Saatavilla: <https://static1.squarespace.com/static/58fddb881b10e3ec05946525/t/5e4bac8771f6217a28edd365/1582017740745/KOKEMUSASIAANTUNTIJAT+-+VALLANKUMOUS+LASTENSUOJELUSSA+III.pdf>.
- Pesäpuu ry (2014): Jälkihuolto - Mikä jälki jää? Raportti Nuorten Foorumin tapahtumasta Vaasassa 15.8.2015. Saatavilla: http://www.pesapuu.fi/wp-content/uploads/2021/03/nf2014_vaasa_raportti.pdf.
- Pesäpuu ry (2021): Nuorten ajatuksia jälkihuollosta. Saatavilla: https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2021/04/Jalkihuolto_Pesapuu2021.pdf.
- Up2Us (2019): Jälkihuolto. Video YouTubessa (6.3.2019). Saatavilla: https://www.youtube.com/watch?v=dkhpkKDEi4&ab_channel=UP2US-meist%C3%A4kiinni.
- Vario, Pipsa; Barkman, Johanna; Kiili; Johanna; Nikkanen, Marko; Oranen, Mikko ja Tervo; Jaana (2012): Suojele unelmia, vaali toivoa. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Aineistona kappaleet: Sijoituksen jälkeen (ss. 34–38) & Toivon ja unelmien tärkeys (ss. 46–50). Saatavilla: <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/suojele-unelmia-vaali-toivoa.pdf>.

Kirjallisuus:

- Ajatushautumo Tänk (2013): Homma hallussa Elämänhallinta – arjen sanastosta yhteiskuntapolitiikan keskiöön. WhyPrint Oy Ab, Helsinki. Saatavilla: <http://thinktaenk.fi/homma-hallussa-ladattavissa/>.
- Alasuutari, Pertti: (1993). Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Alkire, Sabina (2008): Using the Capability Approach: Prospective and Evaluative Analyses. *Journal of Human Development*, January 2008. DOI:10.1017/CBO9780511492587.002.
- Arnau-Sabatés, Laura; Gilligan, Robbie: What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and Youth Services Review*, Volume 53, 2015, 185–191.
- Arnett, Jeffrey (2004): Emerging adulthood : The winding road from the late teens through the twenties.
- Bakketeig, Elisiv; Boddy, Janet; Gundersen, Tonje; Østergaard, Jeanette; Hanrahan, Fidelma (2020): Deconstructing doing well; what can we learn from care experienced young people in England, Denmark and Norway? *Children and Youth Services Review*, Volume 118, November 2020, 105333. Saatavilla: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740920305569>.
- Barkman, Johanna: Lasten ja nuorten elämäntarinan äärellä. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. *Juvenes – Suomen yliopistopaino*, Tampere 2013, 273–283.
- Berlin, Marie, Vinnerljung, Bo, & Hjern, Anders (2011). School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care. *Children and Youth Services Review* 33: 12, 2489-2497. Saatavilla: <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1016/j.childyouth.2011.08.024>
- Björklund, Liisa & Sarlio-Siintola, Sari: Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Juho Saari (toim.): Hyvinvoinnin uusi politiikka - johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Tutkimuksia 27. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki 2010, 37-69
- Chiappero-Martinetti, Enrica & Roche, José Manuel (2009): Operationalization of the Capability Approach, from Theory to Practice: A Review of Techniques and Empirical Applications. *Debating global society: Reach and limits of the capability approach*, 157–203.
- Cobb, Sydney (1976): Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine* 38 (5), 300-314.
- Crocker, D. (1992): 'Functioning and Capability: The Foundations of Sen's and Nussbaum's Development Ethic', *Political Theory* 20(4): 584–612.
- de Arruda Camara, Maria (2018): Lastensuojelun jälkihuollon työntekijöiden asiakaskuvat. Pro Gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/296460/de%20Arruda%20Camara%20Maria%20Maisteritutkielma%202018.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
- Dima, Gabriela, & Skehill, Caroline(2011): Making sense of leaving care: The contribution of Bridges model of transition to understanding the psycho-social process. *Children and Youth Services Review*, 33(12), 2532–2539.
- Dixon, Rosalind, & Nussbaum, Martha (2012): Children's rights and a capabilities approach: The question of special priority. *University of Chicago Public Law &*

- Legal Theory Working Paper No. 384, 2012, 550-591. Saatavilla: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1056&context=public_law_and_legal_theory.
- Ellonen, Noora (2008): Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuoren masentuneisuuteen ja riskikäyttäytymiseen. Väitöskirja, Tampereen yliopisto. Saatavilla: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67814/978-951-44-7206-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Eskola, Jari; Lätti Johanna & Vastamäki, Jaana: Teemahaastattelu: lyhyt selviytymisopas. Teoksessa Aarnos, Eila & Raine Valli (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1: Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus 2018, 27-51.
- Fadjukoff, Päivi: Identiteetti persoonallisuuden kokoavana rakenteena. Teoksessa Metsäpelto, Riitta-Leena & Taru Feldt (toim.): Meistä on moneksi. PS-kustannus, Jyväskylä 2015, 179-194.
- Gissler, Mika; Kekkonen, Marjatta & Kankainen, Päivi (toim.)(2018): Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot - vuosikirja. Punamusta oy, Helsinki.
- Hanrahan, Fidelma; Boddy, Janet & Owen, Charlie (2020): 'Actually There is a Brain in There': Uncovering Complexity in Pathways Through Education for Young Adults Who Have Been in Care. Children & Society volume 34, 2020, ss. 46-61 DOI:10.1111/chso.12353. Saatavilla: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/chso.12353>.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne: Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Kela, Helsinki 2010, 266- 293. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/17471>.
- Heino, Tarja (2021): Mitä tutkimus kertoo lastensuojelun jälkihuollosta ja sen kehittämisen tarpeista? Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Yhdessä aikuisuuteen, elämässä eteenpäin YEE. Power Point -esityksen diat. Saatavilla: <https://thl.fi/documents/10531/7378604/Mit%C3%A4+tutkimus+kertoo+lastensuojelun+j%C3%A4lkihuollosta+ja+kehitt%C3%A4misen+tarpeista.pdf/b18efe3b-7ef9-2143-bac0-345cdaab837e?t=1620399246562>.
- Heino, Tarja; Hyry, Sylvia: Ikäheimo, Salla; Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016): Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014-2015) päätulokset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 2016/3. Tampere: Tampereen yliopistopaino. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130536/URN_ISBN_978-952-302-644-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y .
- Hellman, Casey & Gwinn, Chan (2018): Hope Rising. How the science of hope can change your life. Morgan James Publishing.
- Hiitola, Johanna (2009): Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. Helsinki: THL.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008): Tutkimushaastattelu - teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Honkakoski, Arja; Kinnunen Petri & Vuorijärvi, Petri (2016): Nuorten aikuisten sosiaalisen tuen tarpeet ja niihin vastaaminen. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 41, Oulu 2016. Saatavilla:

http://www.sosiaalikallega.fi/poske/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu_41_nuortenaikuistensosiaalisentuarpeet.

Honkatukia, Päivi; Kallio, Jenni; Lähde Miia & Mölkänen, Jenni (2020): Omana itsenä osa yhteiskuntaa– Itsenäistyvät nuoret aikuiset kansalaisina. ALL-YOUTH-tutkimushanke, Punaisen Ristin Nuorten turvatalo. Saatavilla:

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/123861/978-952-03-1731-7.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.

Honneth, A. (1995). The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts. Cambridge. Polity.

House, J.; Umberson D. & Landis K. (1988): Structures and Processes of Social Support. Annual Review of Sociology, 1988, Vol. 14 (1988), pp. 293–318.

Saatavilla:

https://www.jstor.org/stable/2083320?seq=1#metadata_info_tab_contents.

Hänninen, Vilma (2002): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ikonen, Riikka, Hietämäki, Johanna, Laakso, Riitta, Heino, Tarja, Seppänen, Johanna & Halme, Nina (2017): Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi:

Kouluterveyskyselyn tuloksia. Helsinki, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Saatavilla: <http://www.julkari.fi/handle/10024/135232>.

Juhila, Kirsi: Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön ytimessä – Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari, Mikko; Anneli Pohjola ja Tarja Pösö (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus, Jyväskylä 2009, 47-66.

Kela 2021: Opintotuki. Verkossa: <https://www.kela.fi/opintotuki>. Viitattu 21.8.2021.

Kisnänen, Natalia (2019): Empaattisempaa jälkihuoltoa, kiitos! Opetushallituksen nettisivut 23.4.2019 Saatavilla:

<https://www.oph.fi/fi/uutiset/2019/empaattisempaa-jalkihuoltoa-kiitos>.

Viitattu 24.2.2021.

Koski, Leena: Teksteistä teemoiksi. Dialoginen tematisointi. Teoksessa: Puusa, Anu, Pauli Juuti & Iiris Aaltio (2020): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus, 153–165.

Kosonen, Miia; Laaksonen, Salla-Maaria; Terkamo-Moisio, Anja & Rydenfelt, Henrik 2018: Sosiaalinen media ja tutkijan etiikka. Etiikka. fi. Saatavilla:

<https://etiikka.fi/tutkimusetiikka/sosiaalinen-media-ja-tutkijan-etiikka/>.

Viitattu 12.8.2021.

Kumpusalo, Erkki 1991: Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8. Vap-kustannus. Helsinki.

Lahtinen, Jenni, & Pekkarinen, Elina (2020): Yhteensointuvia ja epävireisiä kohtaamisia lastensuojelussa: Tutkimus osallisuudesta ja lastenkotien retkistä. Yhteiskuntapolitiikka 85 2020:2, 157-167. Saatavilla:

<https://www.julkari.fi/handle/10024/139440>.

Laitinen, Arto (2002): Interpersonal recognition: A response to value or a precondition of personhood? Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy. 45, 463–478.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812. Saatavilla:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812#L2P8>. Viitattu

21.8.2021.

- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Saatavilla
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L12P77>. Viitattu 22.9.2020.
- Lee, Chris & Berrick, Jill Duerr (2014): Experiences of youth who transition to adulthood out of care: Developing a theoretical framework. *Children and Youth Services Review* 46, 78–84.
- Lehtonen, Tiina (2018): Kyykystä kyvykkääksi nuorisosiaalityöllä. Pro Gradu -tutkielma, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201803041650>.
- Marcia, James (1980): "Identity in adolescence." *Handbook of adolescent psychology* 9.11 1980: 159-187.
- Marie Berlin, Bo Vinnerljung, Anders Hjern: School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care, *Children and Youth Services Review*. Vuosikerta 33, Numero 12, 2011. Sivut 2489-2497. Saatavilla:
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.024>.
- Moilanen, Pentti & Rähkä Pekka: Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin (5., uudistettu ja täydennetty painos.). PS-Kustannus, Jyväskylä 2018.
- Nieminen, Siina (2017): Onnistuneita ja haastavia asiakaskohtaamisia – sosiaali- ja terveystalveluiden henkilöstö asiakkaan toimijuutta tukemassa. Pro Gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201801021005>.
- Nussbaum, Martha (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- Näykki, Ritva (2020): Jälkihuollosta itsenäiseen elämään - Nuorten tuen polut sosiaalityöntekijöiden laatimissa asiakasdokumenteissa. Pro Gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto. Saatavilla:
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/120988/N%C3%A4ykkiRitva.pdf?sequence=2>.
- Pesäpää ry (2017): SISUKAS – tukea sijoitetun lapsen koulupolulle. YouTube-video Pesäpää ry:n kanavalla. Julkaistu 7.8.2017. Saatavilla:
https://www.youtube.com/watch?v=JcsR-ZIcuw4&ab_channel=Pes%C3%A4pääRy.
- Pirhonen, Jari (2012): Resursseista toimintamahdollisuuksiin. Tutkimus suomalaisen vanhustenhuollon oikeudenmukaisuudesta. Pro Gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla:
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/38400/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201208282260.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Pukkio, Saana; Hoikkala, Susanna: Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena. Teoksessa Pukkio, Saana & Hipp, Tiina (2016). Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki, Lastensuojelun keskusliitto 2016, 6-24. Saatavilla: <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli: Laadullisen tutkimuksen tieteenfilosofinen tausta. Teoksessa: Puusa, Anu, Pauli Juuti & Iiris Aaltio (toim): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus, 2020, 23-38.

- Puusa, Anu: Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa: Puusa, Anu, Pauli Juuti & Iiris Aaltio (2020): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus, 141-152.
- Ristikari, Tiina; Keski-Säntti, Markus; Sutela, Elina; Haapakorva, Pasi; Kiilakoski, Tomi; Pekkarinen, Elina; Kääriälä, Antti; Aaltonen, Mikko; Huotari, Tiina; Merikukka, Marko; Salo, Jarmo; Juutinen, Aapo; Pesonen-Smith, Anna; Gissler, Mika (2018): Suomi lasten kasvu ympäristönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Helsinki: PunaMusta oy. Saatavilla: <http://www.julkari.fi/handle/10024/137104>.
- Ristikari, Tiina; Törmäkangas, Liisa; Lappi, Aino; Haapakorva, Pasi; Kiilakoski, Tomi; Merikukka, Marko; Hautakoski, Ari; Pekkarinen, Elina; Gissler, Mika (2016): Suomi nuorten kasvu ympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto & Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/suomi_nuorten_kasvu_ymparistona.pdf.
- Robeyns, Ingrid (2005): The Capability Approach: a theoretical survey. Journal of Human Development, 6:1, 93-117. Saatavilla: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/146498805200034266?casa_token=EH1YO86b0AoAAAAA:g74qJVDVbDyknObIMfPfQpzYOR_8tQujMa_flrjYR-s7fRbSx5nyAVMDxTi3orbV2ER6kP_CE5ceg.
- Robeyns, Ingrid (2006). The capability approach in practice. Journal of political philosophy, 14(3), 351-376.
- Saito, Madoka 2003. Amartya Sen's Capability Approach to education. A critical exploration. Journal of Philosophy of Education 37 (1), 17-33. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.3701002>
- Salmela-Aro, Katariina: Henkilökohtaiset tavoitteet elämän kulussa. Teoksessa Metsäpelto, Riitta-Leena & Taru Feldt (toim.): Meistä on moneksi. PS-kustannus, Jyväskylä 2015, 129-144.
- Sen, Amartya: Capability and Wellbeing. Teoksessa: Nussbaum, Martha & Amartya Sen: The Quality of Life. Oxford University Press, Oxford 1993, 30-54.
- SOS-lapsikylä (2021): Motonet ja SOS-Lapsikylä tarjoavat kymmenille nuorille startin työelämään - nuorten työllistyminen on vaikeutunut entisestään. Julkaistu 1.2.2021. Saatavilla: <https://www.sos-lapsikyla.fi/blog/2021/02/01/motonet-ja-sos-lapsikyla-tarjoavat-kymmenille-nuorille-startin-tyoelamaan-nuorten-tyollistyminen-on-vaikeutunut-entisestaan/>. Viitattu 24.2.2021.
- Stein, Mike & Munro, Emily (2008): Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice. London, Jessica Kingsley Publishers. Saatavilla: <https://search-ebSCOhost.com.ezproxy.jyu.fi/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=236323&site=ehost-live>.
- Stein, Mike (2006): Young people aging out of care: The poverty of theory. Children and Youth Services Review 28 (2006) 422 - 434.
- Stein, Mike (2012): Young People Leaving Care: Supporting Pathways to Adulthood. London: Jessica Kingsley Publishers. Saatavilla: <https://web-a-ebSCOhost.com.ezproxy.jyu.fi/ehost/detail/detail?vid=0&sid=2df3a01b-c936-4e70-9c46-fdb309e526b9%40sdc-v->

- sessmgr02&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=nlebk&AN=499326.
- STM (2019): Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. STM: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistiota 2019:43. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161637>.
- Tani, Sirpa, Kiilakoski, Tomi & Honkatukia, Päivi (2019): Toimintavalmiusajattelu nuorisotyön, kasvatuksen ja opetuksen kentillä: Kokonaisvaltainen näkökulma nuorten hyvinvoinnin edistämiseen? *Kasvatus & Aika*, 13(3), 4–25. Saatavilla: https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/118736/toimintavalmiusajattelu_nuorisoty%C3%B6n_2019.pdf?sequence=2
- Tardy, Charles (1985): Social support measurment. *American Journal of Community Psychology* 13, 187-202.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021): Lastensuojelun käsikirja. Jälkihuolto. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto#edellytykset>. Viitattu 9.7.2021.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021): Yhdessä aikuisuuteen –Elämässä Eteenpäin (YEE). Nettisivut: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/yhdessa-aikuisuuteen-elamassa-eteenpain-yee>. Viitattu 13.8.2021.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Me – säätö 2018: Missä elämänvaiheissa syrjäytyminen syntyy? Saatavilla: <http://data.mesaatio.fi/syrjaytymisen-dynamiikka/>. Viitattu 18.2.2021
- Thoits, Peggy (1995): Stess, Coping and Social Support Processes: Where are we? What next? *Journal of Health and Social Behavior*1995, (Extra issue): 53-79. Saatavilla: https://www.jstor.org/stable/pdf/2626957.pdf?casa_token=c3vNUuoBZ6UAAAA:5SFLDXsrsKMsQsgA6c7tPBS3Wtch5i4MdRIUhuSZXBUC_Hh_lgoTOMtqW5W0E_E6dZ1YdaNHe6TDooFO-IJdM2Yf3x35cd2GJCETOENgJdkgwkoSjqA.
- Tikkanen, Kaija (2012): 15-20-vuotiaiden nuorten toivo, sen ylläpitäminen ja vahvistaminen. Tampereen yliopisto. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8736-1>.
- Tobias, Saul (2005): Foucault on freedom and capabilities. *Theory, Culture & Society*, 22(4), 65-85. Saatavilla: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0263276405053721?casa_token=YpECeLgishwAAAA:REo41sq4U14iqwLYvMe1fKyAmVIKFXzblQFuzUrV_RsluyukjEsAPvvBMKdYXOv213pGDuDmn6w0BxA.
- Törrönen, Maritta & Munn-Giggings, Carol: Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten emotionaalinen kiintymys. Teoksessa Gissler, Mika; Marjatta Kekkonen ja Päivi Kankainen (toim.): Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot – vuosikirja 2018. Punamusta oy, Helsinki 2018, 147-157.
- Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012): Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. Helsinki: SOS-Lapsikylä.
- Valtonen, Anu & Viitanen, Meiju: Ryhmäkeskustelut laadullisena tutkimusmetodina. Teoksessa: Puusa, Anu, Pauli Juuti & Iiris Aaltio (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. *Gaudeamus* 2020, 113-126.

- Viitasalo, Katri (2018): Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/57201>.
- Westerback, Frida: Nuorten hyvinvointi ja toimintamahdollisuudet Ohjaamo Helsingissä. Teoksessa Uutta auringon alla?: Ohjaamot 2014–2017. Kohtaamohanke (ESR), Keski-Suomen ELY-keskus 2017, 47-59.
- WHO (2014): Mental health: Strengthening Our Response. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mentalhealth-strengthening-our-response>.
- Williams, Philippa; Barclay, Lesley & Schmied, Virginia (2004): Defining Social Support in Context: A Necessary Step in Improving Research, Intervention, and Practice. *Qualitative Health Research*, Vol. 14 No. 7, September 2004 942-960 DOI: 10.1177/1049732304266997. Saatavilla: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1049732304266997?casa_token=k7j1uYq4vuYAAAAA:ZQpbArGIXyzwlhqnn7UIiXQZ6H4-Bh8Z-wKREqR6V3iw35LFdVIBjzYlty-tnxpLn3BQ6-c8qroh.
- Wolff, Jonathan & de-Shalit, Avner (2007): *Disadvantage*. New York: Oxford University Press.
- Wrede-Jäntti, Matilda: Suhdetyön merkitys nuoren onnistuneen työpajajakson taustalla. Teoksessa Gissler, Mika; Marjatta Kekkonen ja Päivi Kankainen (toim.): *Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot – vuosikirja 2018*. Punamusta oy, Helsinki 2018, 82-93.
- Yliruka, Laura; Anne Kantoluoto, Tarja Heino, Terhi Laine & Tiia Hipp ym. (toim.) (2020): *Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisten sosiaalityön mallinnus: Osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua*. Työpaperi 32/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla: <https://www.julkari.fi/handle/10024/140573>.

LIITTEET

LIITE 1. TIEDOTE TUTKIMUKSESTA

7.9.2020

Tutkimuksen nimi ja rekisterinpitäjä

Pro Gradu tutkielma – Koetut toiminnan mahdollisuudet jälkihuollon asiakkaana olevilla nuorilla – Veera Ikonen

Pyyntö osallistua tutkimukseen

Sinua pyydetään mukaan tutkimukseen, jossa tutkitaan jälkihuollon asiakkaille elämässä tärkeiksi koettuja asioita, tavoitteita ja arvoja, ja sitä, miten saavuttavissa nämä asiat koetaan olevan. Lisäksi tutkimuksessa pyritään selvittämään, millä tavalla jälkihuollon ammattilaiset voisivat tukea nuorta toiminnanmahdollisuuksien parantamiseksi, ja näin ollen myös elämänlaadun parantamiseksi.

Sinua pyydetään tutkimukseen, koska sinulla on arvokasta kokemustietoa jälkihuollon asiakkuudesta ja tavoiteltavista asioista sekä siitä, miten työntekijät voisivat kehittää toimintatapojaan. Tämä tiedote kuvaa tutkimusta ja siihen osallistumista.

Mukaan pyydetään yhteensä 7 tutkittavaa.

Vapaaehtoisuus

Tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voit kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen tai keskeyttää osallistumisen, milloin tahansa.

Tutkimuksen kulku

Tutkimus toteutetaan haastatteluna, eikä haastattelijan ja haastateltavan lisäksi paikalle ole muita henkilöitä. Haastattelujen ajankohdat ja paikat sovitaan yksilökohtaisesti haastateltavan kanssa, mutta suunniteltu ajankohta haastatteluille on loppuvuodesta. Haastattelut voidaan toteuttaa kotona, puhelimitse tai toiveen mukaan joustavasti eri tavoin. Haastattelu nauhoitetaan, minkä jälkeen ääniraita litteroidaan kirjalliseen muotoon. Aineisto pseudonymisoidaan, jolloin haastateltavat eivät ole enää tunnistettavissa. Ääniraidat hävitetään nauhurista haastattelujen jälkeen, ja litteraatti säilytetään ja sitä käsitellään tietoturvasääntöjen mukaisesti. Analyysin ja tutkimustulosten valmistumisen jälkeen kaikki tutkimusmateriaali hävitetään, ellei tutkimuksessa käy ilmi huomattavaa jatkotutkimuksen tarvetta. Tästä ollaan haastateltaviin erikseen yhteydessä.

Tutkimuksen kustannukset

Tutkimukseen osallistumisesta annetaan palkkioksi S-Ryhmän lahjakortti (arvo 15€).

Tutkimustuloksista tiedottaminen ja tutkimustulokset

Tutkimuksesta valmistuu Pro Gradu -tutkielma. Tutkittaville voidaan heidän halutessaan antaa luettavaksi valmis tutkimus.

Tutkittavien vakuutusturva

Tutkittavan on hyvä olla tietoinen siitä, että Jyväskylän yliopiston henkilökunta ja toiminta on vakuutettu. Vakuutus sisältää potilasvakuutuksen, toiminnanvastuuvakuutuksen ja vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen. Tutkimuksissa tutkittavat (koehenkilöt) on vakuutettu tutkimuksen ajan ulkoisen syyn aiheuttamien tapaturmien, vahinkojen ja vammojen varalta. Tapaturmavakuutus on voimassa mittauksissa ja niihin välittömästi liittyvillä matkoilla. Tapaturman lisäksi korvataan vakuutetun erityisen ja yksittäisen voimanponnistuksen ja liikkeen välittömästi aiheuttama lihaksen tai jänteen venähdyssvamma, johon on annettu lääkärinhoitoa 14 vuorokauden kuluessa vammautumisen. Korvausta maksetaan enintään kuuden viikon ajan venähdyssvaman syntymisestä. Voimanponnistuksen ja liikkeen aiheuttaman venähdyssvaman hoitokuluina ei korvata magneettitutkimusta eikä leikkaustoimenpiteitä.

Lisätietojen antajan yhteystiedot

Minuun voi olla yhteydessä matalalla kynnyksellä, jos haluat asiasta lisätietoja. Myös ilmoittautuminen tutkimukseen tapahtuu alla olevien yhteystietojen välityksellä.

Osallistumalla haastatteluun saan asiakkaiden kokemustiedon ja äänen kuuluviin. Pyrin tekemään itse haastattelutilanteesta mahdollisimman mukavan. Toivon rohkeutta osallistua tutkimukseen!

Yliopisto-opiskelija

Veera Ikonen

Yhteystiedot

LIITE 2. HAASTATTELURUNKO

Tulevaisuus ja toimintamahdollisuudet

- kuvaile elämääsi tällä hetkellä
- mitä haluaisit muuttaa nykyisessä elämässäsi?
- millaisia asioita tavoittelet tulevaisuudessa (konkretiaa)
- miten saavutettavissa koet näiden asioiden olevan?
- miten arvelet pääseväsi niihin / mitkä asiat edistävät asioiden saavuttamista
- mitkä asiat rajoittavat näitä mahdollisuuksia omassa elämässäsi?
- mitkä asiat vaikuttavat mahdollisuuksiisi
- millaisia mahdollisuuksia haluaisit lisää?
- millaiset mahdollisuudet sinulla on ollut elämässä?
- miten ajattelet menneisyyden vaikuttavan tulevaisuuden mahdollisuuksiisi?
- ajatusleikki: millaista elämäsi olisi 10 v päästä, jos saisit valita, mitä elämään kuuluu?
- millaisia ajatuksia tulevaisuus sinussa herättää? (mitä toiveita tai pelkoja sinulla on?) *miksi?
- missä näet itsesi 10 vuoden päästä, realistisesti

Odotukset

- kenen taholta sinuun kohdistuu odotuksia?
- minkälaisia odotukset ovat?
- koetko, että omat tavoitteesi poikkeavat ulkopuolisten odotuksista? millä tavalla?
- millä tavalla odotukset vaikuttavat omiin valintoihisi?

Työntekijä- ja palvelunäkökulma:

- ketkä on tärkeimpiä kanssasi toimivia työntekijöitä? (*saa olla kuka vaan, kuraattori, ohjaaja tms)
- miten työntekijät on auttaneet sinua elämässäsi?
- missä asioissa työntekijät eivät voi sinua auttaa?
- millaisia mahdollisuuksia jälkihuollon asiakkuus on sinulle antanut asioissa, jotka koet elämässä tärkeiksi?
- millaista tukea toivoisit enemmän niiden asioiden saavuttamisessa, jotka ovat tärkeitä?
- millä tavoin luulet, että jälkihuollon päättyminen tulee vaikuttamaan sinuun (rajoittaako se elämän reunaehtoja / mahdollisuuksia)